

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 17

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (zeventiende deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt17_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Chénier.

Wanneer de naam van André Chénier genoemd wordt, dan rijst altijd in de eerste plaats voor onzen geest een bloedig visioen, zweemend naar de bijbelsche geschiedenis van Johannes den Dooper. Wij zien de fransche omwenteling der vorige eeuw de gedaante en de trekken eener Salóme aannemen, vooruit tredend met een groot bekken, dat haar overhandigd is door een beul, en waarin zij het afgehouden hoofd van een jongen dichter draagt, wiens lippen nog van *la Jeune Captive* schijnen te stamelen.

Dit is één zijde van Chénier's beeld: de naar de algemeene geschiedenis van Europa gekeerde, de ideale, de tragische. Voor de andere helft behoort Chénier aan de geschiedenis der fransche letteren van den nieuweren tijd, wier jonge stichter hij geweest is in het hellenisme, zooals Chateaubriand in de romantiek. Niet dat het ideale hier ontbreekt; maar het heeft menschelijke, geen heroïsche evenredigheden. Wij kunnen het gadeslaan in zijne wording, zijn vallen en zijn opstaan, zijn klimmen van eene lagere naar eene hoogere sfeer.

Ik durf verzekeren dat het mijne lezers niet verdrieten zal, uit beide gezigtspunten een oogenblik hunne aandacht aan dezen buitengewonen jongen man te wijden, die bij zijn leven en met reden somtijds van eene groote toekomst droomde, en wien pas vijfentwintig jaren na zijn dood de eerste openbare hulde te beurt viel.

I

Uit Konstantinopel, waar zijn vader, te voren koopman, laatstelijk eene ondergeschikte betrekking bij de fransche ambassade vervulde, - en waar eene schoone welopgevoede grieksche moeder, Elizabeth Santi-Lhomaka, hem het leven schonk, - komt André in 1765 naar Frankrijk, naauwlijks drie jaren oud. De vader, belast met de zorg voor vier zoonen en eene dochter, bezit geen fortuin. Hij is blijde te worden aangesteld als konsul-generaal en zaakgelastigde te Marokko, waar hij gescheiden van de zijnen een dozijn jaren gaat doorbrengen en bouwstoffen verzamelt voor een paar historische werken, die nog even (in 1778) aan het oordeel van den bijna stervenden Voltaire kunnen onderworpen worden.

De moeder vestigt zich te Parijs, en zendt den kleinen André met een nóg jonger broertje, Marie-Joseph, naderhand óók vermaard geworden, naar eene ongehuwde tante Chénier in het Zuiden, te Carcassone. De familie Chénier was uit die buurt afkomstig; en de zuidelijke betrekkingen zouden nog toenemen, nadat eene andere jufvrouw Santi-Lhomaka, zuster van André's moeder en bestemd de grootmoeder van Adolphe Thiers te worden, een koopman uit Marseille gehuwd had.

De twee knapen brengen, onder het oog der beminlijke tante en van een blaauwen hemel, een gelukkig acht- of negental jaren in eene gezonde luchtstreek door en komen dan te Parijs de lessen van een gymnasium volgen. Daartoe bepaalt zich André's opvoeding: al het overige heeft hij uit zichzelf. Door zijne moeder, eene geletterde vrouw, ontwikkelt zich bij hem een buitengewone aanleg voor de taal die eenmaal de moedertaal harer voorouders was; en het latijn-leeren vermeerderd nog zijne ingenomenheid met het grieksch. Van mevrouw Chénier zijn twee of drie kleine opstellen over grieksche oudheden bewaard gebleven, die hare bevoegdheid staven en de vereering van den zoon regtvaardigen. Op zijn achttiende jaar is André de twee oude talen meester, en begint er een lezen en herlezen van grieksche voorgangers en latijnsche volgers, dat de hoofdbezigheid van zijn leven blijft.

Dertig jaren later zal in Italie, bij een anderen jongen dichter, hetzelfde ongemeen verschijnsel zich voordoen; en dit zal niet het eenige punt van overeenkomst tusschen Chénier en Leopardi zijn. Leopardi telt pas zeventien jaren, wanneer hij grieksche auteurs uitgeeft waarin zelfs Niebuhr, toen duitsch gezant te Rome, hem onbekende zaken aantreft.

Ware André bemiddeld geweest, hij zou als ambteloos burger zich aan de letteren zijn blijven wijden. Doch er moest eene betrekking gekozen worden, en daar zijne twee oudere broeders hunne loopbaan begonnen waren als officier, ving hij op dezelfde wijze, zonder voorbereiding en zonder lust, ook de zijne aan, als tweede luitenant of luitenant-titulair bij een regiment infanterie te Straatsburg.

Onze verbeelding zou hem daar gaarne in aanraking doen komen met een jongen wapenbroeder en mededichter: den markies De Surville, die eenmaal als slagtoffer van het Directoire vallen zou, gelijk Chénier van het Schrikbewind. Surville's nagebootst oud-fransch had een antieken achtergrond, die Chénier bekoord zou hebben; en de kennismaking met Chénier had misschien Surville van het fantastisch voornemen afgebragt, zijn roem op te hangen aan den dunnen draad eener litterarische mystifikatie. De pseudo-middeneeuwsche gedichten van Clotilde de Surville.

Doch er zijn geen termen voor de onderstelling. De eenige kameraad met wien André te Straatsburg zich over zijne studien onderhouden kon, was de markies De Brazais, een geletterd ritmeester van meer leeftijd, aan wien hij ook vervolgens een zijner dichterlijke *Brieven* rigtte.

Voorts zou men willen weten of André reeds in die dagen, gelijk naderhand te Parijs, in het salon zijner moeder, den vermaarden filoloog Brunck ontmoette, straatsburgsch hellenist en maecenas. Chénier was een groot vereerder van mannen die, zooals Brunck, nieuwe of weinig bekende grieksche teksten uitgaven. De leidsche professor Valckenaer behoorde onder de afgoden zijner jeugd. Valckenaer's zoon Johan, dien hij in den zomer van 1793 te Parijs of in den omtrek schijnt aangetroffen te hebben, maakte hem overgelukkig door het mededeelen

der achtergehouden proefbladen van zijn vaders laatste werk. Eerst verschenen in 1799, door de zorg van J. Luzac (*Callimachi Elegiarum Fragmenta*).

Toch kan de jonge man te Straatsburg het niet houden. Het militair leven in vreedstijd is hem zóó tegen de borst, dat hij na zes maanden de dienst verlaat en van zijn vader, steeds te Marokko, verlof bekomt naar Parijs terug te keeren en in de nabijheid zijner moeder, of in hare eigen woning, een zolderkamertje te gaan betrekken.

De jaren die nu volgen, tot hem te Londen eene nieuwe ballingschap wacht, zijn vergelijkenderwijs de gelukkigste van zijn leven. Hij knoopt vriendschap aan met jongelieden, de gebroeders De Pagne, de gebroeders Trudaine, die tot 1794 en in de gevangenis zijne lotgenooten zullen blijven. Wel zijn zij vermogender dan hij, of hunne ouders dan de zijne; doch hen verbindt één liefde voor de letteren. André houdt omgang met den schilder David, en zijne moeder kent de schilderes Vigée-Lebrun. Een getrouw bezoeker van mevrouw Chénier's salon, en een voorwerp van André's bijzondere hulde, is de dichter Lebrun-Pindare, meer dan dertig jaren zijn oudere. In dat salon verschijnt ook Florian, de fabeldichter, en weldra nog een ander dichter, van meer beteekenis dan óf Florian óf Lebrun: Alfieri. De betrekking met Alfieri blijft zich niet tot pligtplegingen bepalen; André hecht zich aan hem, en hij aan André. Ik noem al die namen, omdat zij een denkbeeld geven van de wereld waarin de jonge Chénier te Parijs zich bewoog.

Ook aan de *halve* wereld, of wat men thans zoo noemen zou, blijft hij er niet vreemd. Een dilettant-tooneelrecensent dier dagen, bij het nageslacht alleen bekend gebleven als schrijver van den *Almanach des Gourmands*, de millionaire Grimod de la Reynière, geeft somtijds aanzienlijke heeren-soupers, waar de onaanzienlijkste dames (met sommige aanzienlijke) een gezelschap vormen, als alleen de zeden van dien tijd en in Frankrijk mogelijk maakten. De jonge Trudaine's en de jonge Chénier worden daar herhaaldelijk opgemerkt, en laten zich niet onbetuigd. Het voorbeeld van La Reynière's grooter en weelderiger kring wordt in klein comité ijverig door hen nagevolgd. Hoe-

wel de vermaken André nooit langer dan vierentwintig uren van zijn werk afhouden, de boorden der Seine weerkaatsen menigmaal het nachtelijk refrein zijner tafelzangen.

Aan dit onbezorgd en vrolijk leven komt eene ernstige ziekte een einde maken. André is een martelaar van kramp-aandoeningen die, ondanks zijn ineengedrongen atletischen ligchaamsbouw en gezond uitzigt, hem vaak aan den rand van het graf brengen. De geneesheeren schrijven eene buitenlandsche reis voor; en de Trudaine's nemen hem voor den tijd van twee jaren naar Zwitserland en Italie mede, van plan ook Griekenland te bezoeken. Hij geniet zeer, doch kan het niet verder brengen dan Napels. Den meesten tijd brengt hij te Florence of te Rome door, waar hij in salons bevallige jonge vrouwen ontmoet (wie weet? de aanstaande mistress Cosway, dichteres en schilderes, zangeres en klavierspeelster), en bedevaarten onderneemt naar klassieke plekjes.

Hersteld en met welgevallen in zijn land teruggekomen, -want zijn hart hangt sterk aan Frankrijk, - verneemt hij van zijn vader, intusschen gerepatrieerd en gepensioneerd, dat er eene aanstelling bij de kanselarij van het gezantschap te Londen voor hem gereed ligt. Het moet: de jonge man behoort in zijn eigen onderhoud te voorzien. Wij zijn nu het jaar 1786 genaderd, of daaromtrent; tegelijk de mistroostigste, zoo niet de smartelijkste of meest bewogen periode van André's leven.

Het verblijf in Engeland, dat drie of vier jaren duurt, is hem eene ware penitentie. Niet dat te Londen de gelegenheid tot wilde verstrooiing ontbreekt. Er worden daar Faustina's genoeg gevonden, op wier ontblooten schouder hij, zooals Goethe zich op dat oogenblik gereed maakte te Rome te gaan doen, de versmaat van bevallige elegien trommelen kan. Maar, ware de studie der engelsche letteren er niet, bij het afzijn van mistress Cosway en haar echtgenoot, het zou te eenemaal haperen aan voedsel voor den geest. Zijn sekretariaat is eene sinecure; al het werk, waar iets aan is, wordt door een hoofdsekretaris verrigt; en hij schaamt zich zijn traktement te gaan ontvangen. De londensche gezelschappen zijn hem een kruis. De engelsche adel ziet uit de hoogte op den naauwlijks welgeboren jongen Franschman neder, die zich nog door niets onderschei-

den heeft; want hij verbergt zorgvuldig zijne dichterlijke talenten en wil (wijzer en fierder dan zijn broeder Marie-Joseph) eerst optreden voor het publiek, wanneer hij zich bewust zal zijn, zijn vollen wasdom bereikt te hebben. De engelsche geboorte-aristokratie telt hem niet. De engelsche geld-aristokratie veracht hem omdat hij niet mede kan doen, en hij wel naar onafhankelijkheid, maar niet naar rijkdom taalt.

Eindelijk, in het voorjaar van 1789 (zijn eenige troost in al dien tijd is een geestige rijmbrief van Alfieri geweest en een knorbiljet van de gravin d'Albany, die hem verwijt meer te eten en te drinken dan bij zijn volbloedig gestel voor zijne gezondheid dienstig is), eindelijk begint de publieke zaak in Frankrijk zóó te spannen; in Engeland zelf ziet André het bijeenroepen der Staten-Generaal door Lodewijk XVI met zooveel belangstelling volgen, dat hij zijn vader smeekt hem niet langer in het mistig Londen te laten kwijnen en versuffen. Goddank, hij mag óverkomen, mag zijn ontslag nemen; en de oude heer, die veel van André houdt en veel van André verwacht, waarborgt hem in het begin van 1790 een zak- en jaargeldje van achthonderd à duizend franken.

II

Het geslacht der Nederlanders voor wie, gedurende de eerste tien of twintig jaren na hun verschijnen in 1819, het lezen van Chénier's verzen een inademen van jongelingsdroomen geweest is, - met Van den Brink en Potgieter is dat geslacht ten grave gedaald. Ik schrijf voor een ander, verbeeld ik mij, sedert verrezen, en dat Chénier slechts van hooren zeggen kent, of in elk geval niet door persoonlijke herinneringen weten kan, welken schok deze gedichten, wier bestaan buiten Frankrijk door niemand, in Frankrijk-zelf naauwlijks door enkelen vermoed werd, den zoonen van 1830 door de leden hebben doen varen.

Slechts één woord van hulde aan de dooden. Zoo Potgieter's

geheugen hem niet bedrogen, en Bakhuizen van den Brink, in het gesprek op dien zomeravond van 1833 toen zij elkander voor het eerst de hand drukten, omtrent de volledigheid van Chénier's kennis aan de grieksche oudheid werkelijk zeker voorbehoud gemaakt heeft, Potgieter, *Leven van Van den Brink, Studien en Schetsen* 2e Deel, bladz. CCCVIII vgg. dan geloof ik dat Van den Brink, indien hij nog leefde, thans anders en gunstiger oordeelen zou. De uitgaaf der gedichten door Gabriel de Chénier, in 1874; het *Examen Critique* dier uitgaaf door Becq de Fouquières, in 1875, hebben nieuwe feiten aan het licht gebracht. Van den Brink's bezwaren vindt men onafhankelijk van hem, ter loops gehandhaafd in een artikel van Jules Girard over Pindarus, *Revue des Deux-Mondes* 1881, 15 April.

Wij keeren naar den jongen gezantschaps-sekretaris terug dien wij in 1789, het jaar der 'onsterfelijke beginselen' wier toepassing hem eerlang het hoofd van den romps zou scheiden, met een verruimd hart en niets kwaads vermoedend, uit Londen naar Parijs zagen vertrekken. Ons is bekend wat de tijdgenooten niet wisten: dat van Chénier's grootere, onvoltooid gebleven gedichten reeds toen al de onderwerpen vastgesteld, van zijne kleinere de meesten reeds afgewerkt waren. Laat mij mogen beproeven van beiden een denkbeeld te geven, en beginnen wij met Chénier's theorie.

L'Invention is het dichtstuk dat men telkens moet raadplegen, zoo men Chénier begrijpen wil. Al zijn nadenken over de roeping der poëzie, bij het dagen van een nieuw tijdvak, vindt men er in vierhonderd schoone verzen zamengevat. Chénier verlangt dat de dichtkunst zich verjonge; zij al de resultaten der nieuwere wetenschap in zich opneme; zij door het veroveren eener nieuwe wereld haar gebied uitbreide. Zij moet niet volgen, maar voorgaan; zelve ontdekken, zelve vinden.

Doch om de vormen te leeren scheppen, waarin zij het gevondene gieten zal, moet zij bij de Oudheid schoolgaan en Chénier kent of erkent geen andere dan die van Athene en Rome. Door en door moet eerst de geest der dichters van den nieuweren tijd met het maatschappelijk, het litterarisch, het kunstleven der oudheid zich voeden. En dan; wanneer zij naar

den inwendigen mensch de spelen van Olympia hebben medegespeeld; te Rome in Cicero's plaats, te Athene in die van Perikles of van Demosthenes, den strijd voor waarheid en regt en vaderland gestreden; met Euripides door het wegslepend schoon van een treurspel de schare aan zichzelf ontvoerd, - dan moeten zij in die oude vaten der eere, al hetgeen hun eigen boezem beweegt overstorten. 'Puis', roept de dichter zijne mededichters toe, zich voorstellend dat zij met hem het einde der klassieke bedevaart genaderd zijn:

Puis, ivres des transports qui nous viennent surprendre,
 Parmi nous, dans nos vers, revenons les répandre;
 Changeons en notre miel leurs plus antiques fleurs;
 Pour peindre notre idée empruntons leurs couleurs;
 Allumons nos flambeaux à leurs feux poétiques;
Sur des pensers nouveaux faisons des vers antiques!

Deze laatste regel is de spil, waar alles bij Chénier om draait; de eenheid, waarin elke bevalligheid en elke inspanning bij hem zich oplost. Hij is de man eener nieuwe renaissance. Werpt men hem tegen dat zijne moedertaal voor zulk eene herschepping van het antieke een ongeschikt werktuig is, hij ontkent dit ten stelligste. Het fransch is een ongeschikt werktuig ja, in de hand van ongeschikte werklieden. Zeker, het italiaansch heeft somtijds eene ongeëvenaarde zachtheid; het spaansch eene majesteit, waar men de fierheid der Arabieren door ziet heenschemen. Doch zulk een hoogen trap van beschaving als het fransch, hebben zelfs die twee zuster-talen niet bereikt. Het fransch is door zijne volmaaktheid zoo onhandelbaar, in zijne onhandelbaarheid zoo volmaakt, dat het in de poëzie geen plaats voor het gewone laat. Zijne eer is dat wie er niet in ten hemel vaart, teregtkomt in eene sloot:

'Mais ce langage, armé d'obstacles indociles,
 Lutte et ne veut plier que sous des mains habiles.'
 Est-ce un mal? Eh! plutôt rendons grâces aux dieux.
 Un faux éclat longtemps ne peut tromper nos yeux,
 Et notre langue même à tout esprit vulgaire
 De nos vers dédaigneux fermant le sanctuaire,

L'avertit dès l'abord que s'il y veut monter,
 Il faut savoir tout craindre et savoir tout tenter,
 Et, recueillant affronts ou gloire sans mélange,
 S'élever jusqu'au faite ou ramper dans la fange!

Nu de praktijk. Wij zijn op het eiland Syros, in dengriekschen Archipel. Niet ver van de kust houden drie schoone en goedhartige herdersknapen - de oudste telt misschien dertien jaren - de wacht bij hunne kudden. Daar vliegen hunne honden bassend op, en willen een armoedig gekleed grijsaard te lijf, die, uitgeput door vermoeijenis, van het strand komt aangestrompeld en zich voortsleept. De kinderen roepen de trouwe maar gevaarlijke dieren terug; en wanneer zij den ouden man genaderd zijn, dan bemerken zij dat hij blind is en aan een gordel eene ruw besneden lier draagt. Zijne stem, wanneer hij hunne vragen beantwoordt, klinkt als muziek. Geen twijfel: hij is een aóde, door de goden bemind. Inhalige kooplieden van het naburige Symé, verhaalt hij, hebben hem zoeven hier aan land gezet, daar hij te arm was om zijn overtocht te betalen en te fier om op bevel van lompe matrozen te zingen. Terwijl hij nog spreekt, komt zijn hond, die overboord gesprongen en hem nagezwommen is, druipend en hijgend zich aan zijne voeten vlijen. Ontroerd en vol ontzag noodigen de knapen hem, zich te rusten te zetten. Zij gaan hun eigen landelijk middagmaal halen, achtergebleven bij de kudden, en bieden het hem aan, zijn viervoetigen metgezel niet vergetend. Hun eerbied en hunne goedheid treffen hem. Met de vingertoppen betast hij hunne aangezigten, roemt hunne schoonheid, verheugt zich dat hunne zachte stem eene zachte inborst verraadt, prijst hunne moeders gelukkig, en noodigt den oudste naast hem te komen zitten. De hoop der jongens, dat hij verzadigd en verkwikt hen op eene proef zijner kunst onthalen zal, wordt vervuld. Hij grijpt zijne lier, en het eene lied schakelt zich weldra aan het andere. Hij zingt van de wording der olympische goden, van het ontstaan der aarde, van den trojaanschen oorlog, van Ulysses' zwerftogten. Zij lagchen, als hij van Vulcanus begint, die in een kunstig net Mars en Venus aan de plaats ketende, maar alles bedierf door er de andere goden bij te roepen, die tot loon den spot met hem dre-

ven. Het hoogst echter wordt hunne jeugdige verbeelding gespannen, wanneer hij tot besluit de vreeselijke bruiloft van Piríthoüs gaat schilderen, met het gevecht van Lápithen en Centauren als bloedig nageregt: hoe Dryas een ijzeren kandelaber grijpt, hoog en zwaar als een boomstam, en daarmee den schedel van den centaur Eúrytus verbrijzelt, die Piríthoüs' bruid met geweld ontvoeren wilde: hoe Nessus de tafel omverwerpt, met gasten en al; hoe de centaur Biánor zich met een rotsblok wapent, maar Herkules met eene bronzen vaas hem ter aarde velt en met zijne knods hem afmaakt; hoe eindelijk, toen de centaur Eurynomus een ontwortelden plataan ophief om Crantor te treffen, Theseus een zwaren vlammen eiketak van het altaar vat, hij Eurynomus van achteren bij de haren grijpt en, wanneer deze met een wilden schreeuw het hoofd omwendt, hem door den mond den brandenden paal in het hart stoot.

Ademloos luisteren de knapen. Inmiddels zijn de schoone citherklanken en krachtige stem in de nabijgelegen hoofdplaats vernomen; de bewoners komen uitgelopen, burgers en burgeressen, krijgslieden en jonge meisjes. Het blijft geen geheim voor Syros, wie de blinde aóde is:

Ainsi le grand vieillard, en images hardies,
 Déployait le tissu des saintes mélodies.
 Les trois enfants, émus à son auguste aspect,
 Admiraient, d'un regard de joie et de respect,
 De sa bouche abonder les paroles divines,
Comme en hiver la neige au sommet des collines.
 Et, partout accourus, dansant sur son chemin,
 Hommes, femmes, enfants, les rameaux à la main,
 Et vierges et guerriers, jeunes fleurs de la ville,
 Chantaient: 'Viens dans nos murs, viens habiter notre île;
 Viens, prophète éloquent aveugle harmonieux,
Convive du nectar, disciple aimé des dieux;
 Des jeux, tous les cinq ans, rendront saint et prospère
 Le jour où nous avons reçu le grand HOMÈRE.'

Uit dit verhaaltje leert men al de onderdeelen van Chénier's werkwijze stuk voor stuk kennen. Hij leest de pseudo-homerische *Hymme aan Apollo*; leest het op rekening van Herodotus

gesteld *Leven van Homerus*; zoekt uit de *Ilias*, uit de *Odyssea*, uit Hesiodus, uit Virgilius, uit Ovidius, de episoden bijeen die op het mythologisch gevecht van Lápithen en Centauren betrekking hebben; slaat bij Pausanias de plaats na, waar deze de schilderij in den tempel van Theseus te Athene; de andere plaats, waar hij de beelden-groep in het frontispies van den tempel van Zeus te Olympia vermeldt. En wanneer al die bronnen geraadpleegd zijn, en hij nog eens voor het laatst een blik in zijn Theokritusgeslagen heeft, dan gaat hij zelf eene grieksche idylle zamenstellen, wier taal het zuiverste fransch is dat ooit geschreven werd, maar als verzadigd van wendingen en vergelijkingen die, in verband met het onderwerp en met den hoofdpersoon, telkens aan de homerische gezangen denken doen.

Vraagt men welk dezer kleine *Poëmes Grecs*, gelijk een uitgever van Chénier ze noemt, schooner is dan al de overige (schooner als geheel bedoel ik), dan moet het antwoord luiden: het schoonst is *la Jeune Tarentine*.

Een bruidje uit Zuid-Italië zal oversteken naar Sicilië, waar bij Camarina de bruidegom haar wacht in zijne woning. Alles heeft hij voor hare ontvangst in gereedheid gebragt: reukwerk voor haar kapsel, gouden armbanden, feestgewaden in eene cederhouten kist. Doch een noodlottig toeval doet des nachts, terwijl zij opziet naar den sterrehemel, haar overboord slaan, en slechts haar lijk spoelt, niet ver van Tarente, weder aan den wal. De *Jeune Tarentine* wordt niet sprekend ingevoerd, zooals naderhand de *Jeune Captive*. Zij is maar een beeld, geen karakter. Myrto heette zij, en dit is alles wat wij van haar weten. Niettemin blijft men onwillekeurig aan haar denken:

Elle a vécu, Myrto, la jeune Tarentine!
 Un vaisseau la portait aux bords de Camarine;
 Là, l'hymen, les chansons, les flûtes, lentement,
 Devaient la reconduire au seuil de son amant.
 Une clef vigilante a, pour cette journée,
 Sous le cèdre enfermé sa robe d'hyménée,
 Et l'or dont au festin ses bras seront parés,
 Et pour ses blonds cheveux les parfums préparés.

Mais, seule sur la proue, invoquant les étoiles,
 Le vent impétueux qui soufflait dans ses voiles
 L'enveloppe; étonnée, et loin des matelots,
 Elle tombe, elle crie, elle est au sein des flots.

Elle est au sein des flots, la jeune Tarentine!
 Son beau corps a roulé sous la vague marine.
 Thétis, les yeux en pleurs, dans le creux d'un rocher,
 Aux monstres dévorants eut soin de le cacher.
 Par son ordre bientôt les belles Néréides
 S'élèvent au dessus des demeures humides,
 Le poussent au rivage, et dans ce monument
 L'ont au Cap du Zéphyr déposé mollement;
 Et de loin, à grands cris appelant leurs compagnes,
 Et les nymphes des bois, des sources, des montagnes,
 Toutes frappant leur sein et traînant un long deuil,
 Répétèrent, hélas! autour de son cercueil:
 'Hélas! chez ton amant tu n'es point ramenée,
 Tu n'as point revêtu ta robe d'hyménée,
 L'or autour de tes bras n'a point serré de noeuds,
 Et le bandeau d'hymen n'orna point tes cheveux!'

Pleurez, doux alcyons! ô vous, oiseaux sacrés,
 Oiseaux chers à Thétis, doux alcyons, pleurez!

III

Chénier, zien wij, heeft het geheim der groote renaissance-dichters teruggevonden. De grieksch-romeinsche mythologie wordt op nieuw bij hem menschelijk leven. Tevens bemerkt men dat de kennis der oudheid, tusschentijds, vorderingen gemaakt heeft. Chénier's verzen evenaren de volmaaktheid van Racine; doch hij ziet niet langer, gelijk Racine somtijds gedaan had, het grieksche leven in een deftigen latijnschen spiegel. Naar zijn eigen voorschrift heeft hij in de oorspronkelijkste modellen op zijn duitsch zich *hineingelebt*, en hij vervaardigt pastiches van het antieke, die, zoo een deskundige ze heimelijk uit het fransch in het grieksch vertaalde, voor originelen zouden aangezien worden. Zoo schreef Leopardi in zijne jonge

jaren eene *Hymne aan Neptunus*, kwanswijs van Kallimachus, en zoo voortreffelijk nagemaakt, dat geleerde mannen aan de ontdekking van een verloren handschrift geloofden.

Eene schrede voorwaarts doet Chénier, wanneer hij zijne voorstelling van het leven der Oudheid nu ook bij het beschouwen en schilderen van zijn eigen leven gaat toepassen; allereerst van zijn vrolijk jongeheersleven te Parijs.

Ik herinner dat hij en Goethe hier onbewust elkander ontmoeten. Met uitzondering van één onbeteekenend, dat zich aanbiedt als naar Gessner gevolgd, doen de *Poëmes Grecs* aan niets zoo zeer als aan Goethe's *Alexis und Dora* denken, aan Goethe's *Der neue Pausias und sein Blumenmädchen*, aan Goethe's *Amyntas*. Zoo waant men ook telkens, hoewel zij eenige jaren ouder zijn, in Chénier's elegien de *Römische* van Goethe terug te vinden; gelijk in de Camille des eenen de Faustina des anderen. Beiden verwijlden te Rome; beiden hadden in de latijnsche liefdedichters de grieksche muze herkend. Het is of men Chénier leest, wanneer men Goethe hoort verhalen op welke wijze hij met Faustina omspringt:

Wird doch nicht immer geküsst, es wird vernünftig gesprochen;
 Ueberfällt sie der Schlaf, lieg' ich und denke mir viel.
 Oftmals hab ich auch schon in ihren Armen gedichtet,
 Und des Hexameters Maass leise mit fingernder Hand
 Ihr auf dem Rücken gezählt. Sie athmet in lieblichem Schlummer
 Und es durchglüheth ihr Hauch mir bis ins Tiefste die Brust.
 Amor schüret die Lamp' indess, und denket der Zeiten
 Da er den nämlichen Dienst seinen Triumvirn gethan.

Bij dit dichterlijk driemanschap van Amor - Tibullus, Propertius, Ovidius, - zweert ook Chénier; en *la Lampe* is een zijner vermaardste minnedichten. Ik stel Chénier op eene geduchte proef, wanneer ik onmiddellijk na sommige van Goethe's fraaiste verzen, een gedeelte der zijne aanhaal; maar hij brengt het er kostelijk af. Alleen wachte men zich bij deze weeklagten tranen te storten! Het geldt slechts, evenals bij Goethe, eene jufvrouw van het Fransche Pad:

ô Nuit; j'avais juré d'aimer cette infidèle;
 Sa bouche me jurait une amour éternelle

Et c'est toi qu'attestait notre commun serment.
 L'ingrate s'est livrée aux bras d'un autre amant,
 Lui promet de l'aimer, le lui dit, le lui jure,
 Et c'est encore toi qu'atteste la parjure!
 Et toi, lampe nocturne, astre cher à l'amour,
 Sur le marbre posée, ô toi, qui, jusqu'au jour,
 De ta prison de verre éclairais nos tendresses,
 C'est toi qui fus témoin de ses douces promesses.
 Mais, hélas! avec toi son amour incertain
 Allait se consumant et s'éteignit enfin,
 Avec toi les serments de cette bouche aimée
 S'envolèrent bientôt en légère fumée.
 Près de son lit, c'est moi qui fis veiller tes feux
 Pour garder mes amours, pour éclairer nos jeux.
 Et tu ne t'éteins pas à l'aspect de son crime!
 Et tu sers aux plaisirs d'un rival qui m'opprime!
 Tu peux, fausse comme elle et comme elle sans foi,
 Être encor pour autrui ce que tu fus pour moi,
 Montrant à d'autres yeux, que tu guides sur elle,
 Combien elle est perfide et combien elle est belle!

Ware de taal minder verrukkelijk, men zou aan deze onwaardige droefheid zich ergeren; en ondanks hare ligtzinnigheid geef ik eene andere elegie de voorkeur, waar de neo-grieksche dichter tevens geheel en al fransch tweede-luitenant blijft. De dichter, zeg ik. Zoo men de bedoeling der Franschen wenscht te vatten, wanneer zij Paul de Kock een auteur voor de keuken en de portiersloge, André Chénier daarentegen, ofschoon hij hier in hetzelfde kwâjongens-karakter verschijnt, met regt een dichter noemen, dan moet men het volgende lezen.

De vrienden De Pange en de vrienden Trudaine hebben ten huize eener vriendin van de ligte kavallerie een soupertje met dames georganiseerd, waar men nu eens zeer nadrukkelijk er de boter uitbraden zal. André is gevraagd van de partij te zijn; en hij verlangt niet liever dan de uitnoodiging aan te nemen:

Et c'est Glycère, amis, chez qui la table est prête?
 Et la belle Amélie est aussi de la fête?
 Et Rose, qui jamais ne lasse les désirs,
 Et dont la danse molle aiguillonne aux plaisirs?

Et sa soeur aux accents de la voix la plus rare
 Unira, dites-vous, les sons de la guitare?
 Et nous aurons Julie, au rire étincelant,
 Au sein plus que l'albâtre et solide et brillant?
 Certes, en pareille fête autrefois je l'ai vue,
 Ses longs cheveux épars, courante, demi-nue:
 En ses bruyantes nuits Cithéron n'a jamais
 Vu Ménade plus belle errer dans ses forêts.
 J'y consens. Avec vous je suis prêt à m'y rendre.
 Allons.

Er doet zich echter eene zwaarigheid voor. Zijne Camille is *niet* gevraagd, zijne Camille *kon* niet gevraagd worden; en zoo Camille naderhand verneemt dat hij het feestje heeft bijgewoond, dan zal zij woedend wezen:

Mais si Camille, ô dieux! vient à l'apprendre!
 Quel orage suivra ce banquet tant vanté,
 S'il faut qu'à son oreille un mot en soit porté!
 O! vous ne savez pas jusqu'où va son empire.
 Si j'ai loué des yeux, une bouche, un sourire;
 Ou si, près d'une belle assis en un repas,
 Nos lèvres en riant ont murmuré tout bas.
 Elle a tout vu. Bientôt cris, reproches, injure:
 Un mot, un geste, un rien, tout était un parjure.
 'Chacun pour cette belle avait vu mes égards;
 Je lui parlais des yeux, je cherchais ses regards.'
 Et puis des pleurs! des pleurs, que Memnon sur sa cendre
 A sa mère immortelle en a moins fait répandre.
 Que dis-je? sa vengeance ose en venir aux coups;
 Elle me frappe. Et moi, je feins, dans mon courroux,
 De la frapper aussi -

Doch de uitbrenger van Camille's stukjes loopt gevaar, zelf-bespiegelaar en langdradig te worden. In den grond is hij niet één oogenblik ernstig voornemens geweest, om harentwil thuis te blijven. De vrienden verwenschen zijn talmen, het bacchanaal wordt ongeduldig, de eerbare parijsche burgers moeten in hunne nachtrust gestoord:

Mais quels éclats, amis? C'est la voix de Julie:
 Entrons. Oh! quelle nuit! Joie, ivresse, folie!

Que de seins envahis et mollement pressés!
 Malgré de vains efforts que d'appas caressés!
 Que de charmes divins forcés dans leur retraite!
 Il faut que de la Seine, au cri de notre fête,
 Le flot résonne au loin, de nos jeux égayé,
 Et qu'en son lit voisin le marchand éveillé,
 Écoutant nos plaisirs d'une oreille jalouse,
 Redouble ses baisers à sa trop jeune épouse!

IV

Hoe dieper men in Chénier's leven graaft, hoe natuurlijker men hem ziet worden. In weerwil harer onbetwistbare schoonheid hebben zijne regtstreeksche navolgingen nog altijd iets pedants, iets dat naar de school riekt. Doch dit duurt maar kort. Allengs leert hij, op en in die school, zijn geheelen inwendigen mensch veroveren: eerst, gelijk zoo even, den overmoed en de brooddronkenheid der jeugd; daarna, als wij achtereenvolgens zien zullen, den levenslust in het aangezicht van den dood, en eerbiedige liefde voor waardige voorwerpen, de door afhankelijkheid geprikkelde vrijheidszucht, en ten laatste de grootheid eener ziel die haar persoonlijken ondergang gelijk durft stellen met eene nederlaag van het Eeuwige in het menschelijk geslacht.

De afscheidsgroet aan de broeders De Pange, opgesteld te midden der hevigste pijnen, bij het aanvaarden der italiaansche reis, vormt een nieuw keerpunt in de korte geschiedenis van Chénier's talent. Voor den parijschen wildzang van 1780 komt het klaaglied van den onvrijwilligen balling in de plaats. Met smart ontruikt hij zich aan den geboortegrond. Hij stelt zich voor dat hij gaat sterven, en maakt zijn dichterlijk testament. Als altijd, kleeden ook nu zijne gevoelens zich in antieke beelden; doch onder de zachtgebogen lijnen golven hevige aandoeningen, en de antieke voorstellingen zijn er slechts te antieker om:

Aujourd'hui qu'au tombeau je suis prêt à descendre,
 Mes amis, dans vos mains je dépose ma cendre.

Je ne veux point, couvert d'un funèbre linceul,
 Que les pontifes saints autour de mon cercueil,
 Appelés aux accents de l'airain lent et sombre,
 De leur chant lamentable accompagnent mon ombre,
 Et sous de murs sacrés aillent ensevelir
 Ma vie et ma dépouille, et tout mon souvenir...

De mensch beschikt somtijds voorbarig. Shelley, die vaak aan Chénier doet denken, had niet om eene antieke begrafenis gevraagd. Alleen in voldoening aan een sanitair voorschrift der toskaansche regering werd het lijk van den drenkeling de vlammen prijs gegeven. Chénier, die gewenscht zou hebben dat men zijne asch in eene urn vergaderde, zou niet-alleen dit grieksche voorregt derven, maar óók het christelijke der zwarte kerkfloersen, der gezongen psalmen, der statig luidende klokken. Toen 25 Julij 1794, Place de la Barrière Renversée, ci-devant Barrière du Trône, de valbijl hem getroffen had, werden hoofd en romp in eene mand, en daaruit (bloedverwanten noch vrienden hebben ooit naauwkeurig geweten wáár) in een kuil geworpen.

Doch hervatten wij de lektuur van den brief aan de De Pange's:

Je meurs. Avant le soir j'ai fini ma journée.
 A peine ouverte au jour, ma rose s'est fanée.
 La vie eut bien pour moi de volages douceurs;
 Je les goûtais à peine, et voilà que je meurs.
 Mais, oh! que mollement reposera ma cendre,
 Si parfois, un penchant impérieux et tendre
 Vous guidant vers la tombe où je suis endormi,
 Vos yeux en approchant peuvent voir leur ami;
 Si vos chants de mes feux vont redisant l'histoire;
 Si vos discours flatteurs, tout pleins de ma mémoire,
 Inspirent à vos fils, qui ne m'ont point connu,
 L'ennui de naître à peine et de m'avoir perdu!

Qu'à votre belle vie ainsi ma mort obtienne
 Tout l'âge, tous les biens dérobés à la mienne:
 Que vos heureux destins, les délices du ciel,
 Coulent toujours trempés d'ambrosie et de miel;

Et non sans quelque amour paisible et mutuelle.
 Et quand la mort viendra, qu'une amante fidèle,
 Près de vous désolée, *en accusant les dieux*,
 Pleure et veuille vous suivre, et vous ferme les yeux.

Door het onderschappen der woorden *en accusant les dieux*, poog ik den oorsprong der geheime bekoring te verklaren welke zulke verzen ademen. Wij worden in eene gevoelswereld verplaatst die de onze niet is, en beseffen nogtans dat op den bodem dezer stille klagt een groot, ingehouden verdriet sluimert. Het is of wij vrouwebeelden uit grieksche treurspelen onzen geest zien voorbijtrekken: eene Elektra, met de lijkbus van haar dood gewaanden broeder; eene Antigone, die klaagt dat het Heilig Oog der zon niet meer zal nederzien op hare jeugd, onbeweend, onvermaagschapt, ongepaard. Er staat een leven te worden afgesneden, reeds veel rijker dan dat van Myrto. In een dieper toon ruischt de vorige klagt:

Elle est au sein des flots, la jeune Tarentine!

V

Hoewel ik mij het genoeg ontszeggen moet eene bloemlezing te leveren, mogen toch uit André's eerste periode, behalve één fragment van wat meer omvang, sommige tafereeltjes niet ontbreken die den sleutel geven tot zijne tegenwoordige betrekkelijke populariteit.

In de jongste uitgaaf zijner gedichten, nogmaals door Becq de Fouquières, *Poésies de André Chénier*. Parijs 1881, bij Charpentier, één deeltje in 32, met etsen van Champollion. worden voor het eerst de tot heden onbekend gebleven zes of zeven regels aangetroffen (mij althans waren zij nieuw), waar André eene fransche dame der 18de eeuw schildert, zoeven het bed ontstegen en uit de hand harer kamenier het gebruikelijk kopje chocolade of café-au-lait aan-

vaardend, wuft ontbijt. Sommige fransche dichters van dien tijd zijn averegts vermaard geworden door hunne verslaafdheid aan de ‘périphrase’: Legouvé, in het omschrijven van hutspot; Delille, van eene in een dameskleed gestoken speld. Al zal Chénier, ten einde Arabie noch Moka te noemen, van Yémen spreken, men zie hoe gelukkig in hare keurigheit, hoe getrouw, hoe realistisch, zijne beschrijving van al het overige is:

Pour elle en ce moment, au sortir de son lit,
 Dans ces coupes dont Sèvres, émule de la Chine,
 Façonne et fait briller la pâte blanche et fine,
 Les glands dont l'Yémen recueille la moisson
 Mêlent aux flots de lait leur amère boisson,
 Ou du noir cacao la liqueur onctueuse
 Teint sa bouche et ses lis d'une empreinte écumeuse.

Hoe gloeijen daarentegen, uit dezelfde pen gevloeid die zulk een beeldje van Sèvres-porselein zoo kunstig weet om te trekken en te kleuren; hoe tintelen de regels waarin tot een jong meisje gezegd wordt, bevallig, maar koel of nog onervaren:

Rien n'est doux que l'amour, aucun bien n'est si cher;
 Près de lui le miel même à la bouche est amer.
 Celle qui n'aime point Vénus sur toutes choses,
 Elle ne connaît pas *quelles fleurs sont les roses!*

Dit heet gevolgd naar een grieksch model; en onophoudelijk verkeert Chénier met zijne gedachten in die antieke orde van voorstellingen, zonder dat de warmte van zijn gevoel er schade bij lijdt. Onderstaande verzen, waarin de wanhoop van een vader en eene moeder over het wegvoeren van een volwassen en geliefden zoon geschilderd wordt, behooren tot een onvoltooid gebleven werk: den kleinen neo-griekschen roman van een denkbeeldigen slaaf der oudheid, een van zijne vrijheid beroofd jongeling, ontvoerd van het eiland Delos, en op Tenos verkocht. Daar treurt de jonge man, verteerd van jaloezie bij de gedachte aan zijne bruid, die nu misschien haar woord aan een ander geven zal, en tegelijk vertederd wanneer zijne herinnering hem naar de vaderlijke woning terugvoert en hij zich de troosteloze oude lieden voorstelt:

Triste vieillard, depuis que pour tes cheveux blancs
 Il n'est plus de soutien de tes jours chancelants,
 Que ton fils orphelin n'est plus à son vieux père,
 Renfermé sous ton toit et fuyant la lumière,
 Un sombre ennui t'opprime et dévore ton sein.
 Sur ton siège de hêtre, ouvrage de ma main,
 Sourd à tes serviteurs, à tes amis eux-même,
 Le front baissé, l'oeil sec et le visage blême,
 Tout le jour en silence à ton foyer assis,
Tu restes pour attendre ou la mort ou ton fils.

Et toi, toi, que fais-tu, seule et désespérée,
 De ton faon dans les fers lionne séparée?
 J'entends ton abandon lugubre et gémissant,
 Sous tes mains en fureur ton sein retentissant,
 Ton deuil pâle, éploré, promené par la ville,
 Tes cris, tes longs sanglots, remplissant toute l'île.
 Les citoyens de loin reconnaissent tes pleurs.
 'La voici, disent-ils, *la femme de douleurs!* '
 L'étranger, te voyant mourante, échevelée,
 Demande: 'Qu'as-tu donc, ô femme désolée?'
 - Ce qu'elle a? Tous les dieux contre elle sont unis:
La femme désolée elle a perdu son fils!

Ziehier thans, uit dezelfde school, een drie- of viertal stukjes in een geheel anderen toon. Allen verplaatsen zij ons in de dichtertelijke herderswereld der grieksch-romeinsche oudheid. In de eerste proeve hooren wij een koket jonger zusje babbelen, nog geen dertien, maar reeds gewaar geworden dat (en op welke wijze) de herders hare oudere het hof maken; pruilend dat men haar slechts als tusschenpersoon gebruikt; vast besloten, eerlang voor eigen rekening op het veroveren van harten uit te gaan:

Ah! ce n'est point à moi qu'on s'occupe de plaire.
 Ma soeur plus tôt que moi dut le jour à ma mère.
 Si quelques beaux bergers apportent une fleur,
 Je vois qu'en me l'offrant ils regardent ma soeur.
 S'ils vantent les attraits dont brille mon visage,
 Ils disent à ma soeur: 'C'est ta vivante image.'
 Ah! pourquoi n'ai-je encor vu que douze moissons!
 Nul amant ne me flatte en ses douces chansons;

*Nul ne dit qu'il mourra si je suis infidèle.
 Mais j'attends. L'âge vient. Je sais que je suis belle.
 Je sais qu'on ne voit point d'attraits plus désirés
 Qu'un visage arrondi, de longs cheveux dorés,
 Dans une bouche étroite un double rang d'ivoire,
 Et sur de beaux yeux bleus une paupière noire.*

Het volgende draagt tot opschrift *De slapende Amor*, en biedt zich als eene navolging van Plato aan:

*Là reposait l'Amour, et sur sa joue en fleur
 D'une pomme odorante éclatait la couleur.
 Je vis, dès que j'entrai sous cet épais bocage,
 Son sac et son carquois suspendus au feuillage.
 Sur des monceaux de rose au calice embaumé
 Il dormait. Un souris sur sa bouche formé
 L'entr'ouvrait mollement, et de jeunes abeilles
 Venaient cueillir le miel de ses lèvres vermeilles.*

De beschrijving wordt afgewisseld door eene zamenspraak. De herderin Lydé heeft haar hart reeds aan den herder Moeris geschonken, en vruchteloos plaagt haar een ander belangwekkend geitewoeder om deernis met zijn leed:

*Laisse, blanche Lydé, toi par qui je soupire,
 Sur ton pâle berger tomber un doux sourire,
 Et, de ton grand oeil noir daignant chercher ses pas,
 Dis-lui Pâle berger, viens, je ne te hais pas.*

*- Pâle berger aux yeux mourants, à la voix tendre,
 Cesse, à mes doux baisers, cesse enfin de prétendre.
 Non, berger, je ne puis, je n'en ai point pour toi;
 Il sont tous à Moeris, ils ne sont plus à moi.*

Weder een andere vorm. Geen gesprek, geen landschap, geen aankomende meisjesklagt, maar eene jongensmijmering kwanswijs, heugenis uit de vroegste vlegeljaren:

*J'étais un faible enfant, qu' Elle était grande et belle,
 Elle me souriait et m'appelait près d'elle.
 Debout sur ses genoux, mon innocente main
 Parcourait ses cheveux, son visage, son sein*

Et sa main quelquefois, aimable et caressante,
 Feignait de châtier mon enfance imprudente.
 C'est devant ses amants, auprès d'elle confus,
 Que la fière beauté me caressait le plus.
 Que de fois (mais, hélas! que sent-on à cet âge?)
 Les baisers de sa bouche ont pressé mon visage!
 Et les bergers disaient, me voyant triomphant:
Oh que de biens perdus! O trop heureux enfant!

Uit den aanhef van het vierde bedrijf van Shakespeare's *Measure for Measure* herinnert men zich het tooneel waar een onbesuisde knaap of page, wanneer de rampzalige Mariana, het hart vol droefheid met den gewaanden Prior zal gaan spreken, in zijne domheid of kinderlijke boosaardigheid haar naloopt en met een toepasselijk liedje vervolgt, aanvangend met de woorden: 'Take, o take those lips away, - That so sweetly were forsworn!' Deze plaats, teekende Chénier in zijn handschrift aan, heeft hem voor den geest gezwefd onder het zamenstellen eener idylle (zonder titel), die voor het overige wel uit *Dafnis en Chloë* getrokken schijnt. 'Ne me regarde point,' zegt half liefkozend, half verwijtend, eene veldgodin tot een ontluikenden jongen minnaar en sterveling:

Ne me regarde point; cache, cache tes yeux;
 Mon sang en est brûlé; tes regards sont des feux.
 Viens, viens. Quoique vivant et dans ta fleur première,
 Je veux avec mes mains te fermer la paupière,
 Ou, malgré tes efforts, je prendrai tes cheveux
 Pour en faire un bandeau qui te cache les yeux.

Gemakkelijk zou dit gedicht, zoo men voor de nimf de levenslustige en gedekolleteerde jonge tante uit *Monsieur, Madame et Bébé*, voor Dafnis den ondernemenden jongen neef in de plaats stelde, geparodieerd kunnen worden. Doch Chénier's bedoeling is allerminst geweest een paskwil te schrijven. Zonder verder aan het liedje bij Shakespeare te denken, volgt hij de pastorale van Longus, of een soortgelijken roman der oudheid, en voegt zijn aanhef naar een hoofdstuk uit het bijbelsch Hooglied. In die soort is het een zijner volmaaktste kleine werken:

‘Mon visage est flétri des regards du soleil,
 Mon pied blanc sous la ronce est devenu vermeil.
 J’ai suivi tout le jour le fond de la vallée;
 Des bêlements lointains partout m’ont appelée.
 J’ai couru; tu fuyais sans doute loin de moi:
 C’était d’autres pasteurs. Où te chercher, ô toi,
 Le plus beau des humains? Dis-moi, fais-moi connaître
 Où sont donc tes troupeaux, où tu les mènes paître,
 Pour que je cesse enfin de courir sur les pas
 Des troupeaux étrangers que tu ne conduis pas.’

La nymphe l’aperçoit, et l’arrête, et soupire.
 Vers un banc de gazon, tremblante, elle l’attire,
 Elle s’assied. Il vient, timide avec candeur,
 Ému d’un peu d’orgueil, de joie, et de pudeur.
 Les deux mains de la nymphe errent à l’aventure.
 L’une de son front blanc, va de sa chevelure
 Former les blonds anneaux. *L’autre de son menton*
Caresse lentement le mol et doux coton.

‘Approche, bel enfant, approche lui dit-elle,
 Toi si jeune et si beau, près de moi jeune et belle.
 O jeune adolescent! tu rougis devant moi.
 Vois mes traits sans couleur, ils pâlisent pour toi.
 C’est ton front virginal, ta grâce, ta décence.
 Viens; il est d’autres jeux que les jeux de l’enfance.
 O jeune adolescent, viens savoir que mon coeur
 N’a pu de ton visage oublier la douceur.
 Bel enfant, sur ton front la volupté réside;
 Ton regard est celui d’une vierge timide.
 Viens, ô mon bel ami, viens, assieds-toi sur moi.
 Dis, quel âge mon fils, s’est écoulé pour toi?
 Aux combats du gymnase as-tu quelque victoire?
 Aujourd’hui, m’a-t-on dit, tes compagnons de gloire,
 Trop heureux! *te pressaient entre leurs bras glissants,*
Et l’olive a coulé sur tes membres luisants.
 Tu baisses tes yeux noirs? *Bienheureuse la mère*
Qui t’a formé si beau, qui t’a nourri pour plaire!
Sans doute elle est déesse. Eh quoi! ton jeune sein
 Tremble et s’élève? Enfant, tiens, porte ici ta main.
 Le mien plus arrondi s’élève davantage.
 Ce n’est pas (le sais-tu? *déjà dans le bocage*

Quelque voile de nymphe est-il tombé pour toi?),
 Ce n'est pas cela seul qui diffère chez moi.
 Tu souris? tu rougis? Que ta joue est brillante!
 Que ta bouche est vermeille et ta peau transparente!
 Enfant, qui que tu sois, oh! tes yeux sont charmants.
 Bel enfant, baise moi. Mon coeur de mille amants
 Rejeta mille fois la poursuite enflammée;
Mais toi seul, aime-moi, j'ai besoin d'être aimée;
 Ton sein blanc, que ta robe ose cacher au jour,
 Semble encore ignorer qu'on soupire d'amour.
 Viens, là sur des joncs frais ta place est toute prête.
 Viens, viens, sur mes genoux, viens reposer ta tête.
Les yeux levés sur moi, tu resteras muet,
Et je te chanterai la chanson qui te plaît.

Zeker zou André Chénier, zoo hij geen andere verzen dan deze geschreven had, op dit oogenblik niet onder de kleinere dichters van den eersten, of onder de groote van den tweeden rang geteld worden. In het veeleischend Frankrijk, bedoel ik, en voor de vierschaar der wereld-litteratuur. Doch dit neemt niet weg, al willen de aangehaalde proeven gelezen worden in zekere stemming, met onderdrukking van zekeren glimlach, onder beneficie van zekere mate van beschaving welke nimmer het deel van den gemeenen man of van de vrouw uit het volk kan zijn; het belet niet, dat de kunst en het kunstmatige er in elkander bijna wegvloeijen. Wie op zijn vierentwintigste jaar zóó kon dichten was ongetwijfeld een zondagskind.

VI

Uit de jaren der londensche ballingschap bezitten wij sommige merkwaardige bladzijden, deels proza, deels verzen. Eenige grieksche gedichtjes in het grieksch, tot verheerlijking der ledematen van openbare londensche schoonheden, laat ik rusten. Het zijn *hors-d'oeuvres*, die in het geheel niet Chénier's door-

gaande londensche stemming uitdrukken, veel meer overhellend naar het droefgeestige dan het dartele.

Aanvankelijk heerscht er vrede in zijn gemoed, en zelfs droomt hij van eene mogelijke voorspoedige loopbaan. Op een los blaadje houdt hij aanteekening van eene herinnering zijner kinderjaren, een visioen uit het warme en zonnige Zuiden, toen hij met zijn broertje Marie-Joseph te Carcassonne bij de zuster zijns vaders inwoonde: ‘Denkend aan de schoone landstreek, de stroomen, de fonteinen, de beken en beekjes, waarop in dagen toen ik nog moest leeren zien, mijne oogen pleegden te rusten, schoot mij zoo even eene kinderlijke heugenis te binnen, die ik niet verloren wil laten gaan. Hoogstens kan ik toen acht jaren geweest zijn, zoodat er (wat word ik oud!) minstens vijftien liggen tusschen nu en ik weet niet welken heiligedag, dat mijn tante of eene dienstbode mij medenam naar eene gewijde grot in het gebergte, een drukbezocht bedevaartsoord. Regts van den weg welfde zich in den rotswand een inspringende boog over eene fontein; het water was kristalhelder en koel, en in de kunstlooze nis stonden een of twee madonnabeelden. Het moet niet ver van Limoux geweest zijn, in Beneden-Languedoc. Na eene lange wandeling kwamen wij aan eene heerlijke koele kerk, waarbinnen (dit weet ik zeker) zich een groote waterput bevond. Aan niemand wil ik vragen welk plekje het geweest mag zijn: kom ik te eeniger tijd weder dien kant uit, dan maak ik mij er een feest van, zelf het te gaan opzoeken. Wanneer ik ooit, in eene streek die mij bevalt, eigenaar word van eene plaats waar ik de dingen naar mijne keus kan inrigten, dan wil ik daar zoo mogelijk in denzelfden trant eene fontein aanbrengen, met nimfen in beeldhouwwerk en versierd met inschriften, gevolgd naar de antieken.’ Uit de Oeuvres en Prose, 1872, bladz. 343 vg.

In het voorbijgaan vernemen wij hier meteen hoe volstrekt André het katholicisme afgestorven, en met welk regt een dichterlijk vriend zijner jeugd naderhand van hem heeft kunnen zeggen dat hij *athée avec délices* was. In den wijsgeerigen zin van het woord was Chénier zoo weinig atheïst, dat hij inte-

gendeel, naarmate de omwenteling meer en meer in regeringloosheid ontaardde, telkens vaster in eene hoogere wereldorde is gaan gelooven. Hij dacht zich God als de alomtegenwoordige deugd. Die deugd door het Schrikbewind te zien vertreden; tegen dat onrecht zich magteloos te gevoelen; te moeten volstaan met een beroep in woorden, onbezegeld door eene daad, - dit zou van lieverlede de groote smart zijns levens, en hij inwendig door haar verteerd worden.

Doch tegenover de in zijn land gevestigde godsdienst ja, en hare kerkgebruiken, zien wijzelf in die *Kinderlijke Heugenis* hem het gezegde van zijn vriend ongezocht regtvaardigen. Eene openbaring van smakelijk ongeloof - anders kunnen wij den epikuristischen inval niet noemen, mettertijd in eene grot zich eene fontein met nimfen te laten bouwen, juist zooals de beelden der Heilige Maagd in den rotswand bij Limoux, en met klassieke inschriften, in plaats van bijbelspreuken. Chénier, houd ik mij overtuigd, was in het algemeen de voorstelling toegedaan dat de Maria-vereering oorspronkelijk eene Nimfenvereering geweest was, en men de Oudheid slechts teruggaf hetgeen haar toekwam, wanneer men, met verwijdering van een barbaarsch en overgegroeid christendom, voor de latere en grovere eeredienst de zinrijker en fijnere van vroeger weder in de plaats stelde.

Hoe langer het gedwongen verblijf te Londen zich rekt, des te verder doet een somber tegenwoordig de beelden eener heldere toekomst en van een lagchend verleden naar den achtergrond wijken. Weldra blijft er niets dan neerslagtigheid over, niets dan verbittering. In deze periode van zijn leven herinnert de gedesoeuvreeerde fransche gezantschaps-sekretaris, groote geest gevangen in eene enge londensche kooi, ons telkens aan den jongen Goethe en den jongen Jerusalem, beiden weinige jaren te voren in ondergeschikte diplomatieke betrekkingen te Wetzlar werkzaam.

Uit *Werther* weten wij, hoe Goethe's geestkracht zich verhief boven de krenking van zijn zelfgevoel door den adeltrots eener minachtende omgeving. Uit *Werther* maken wij op, welke de ware aanleiding tot Jerusalem's zelfmoord geweest zij. André Chénier zou noch met Jerusalem te eenemaal onder-

gaan, noch met Goethe de belediging te eenemaal van zich weten af te schudden.

Op een avond dat hij moederziel alleen in Hood's Tavern, Covent-Garden, heeft zitten dineren, laat hij aan het nageregt zich schrijfgereedschap brengen en gaat zijn eigen gemoed zitten ontleden, aantekening houdend van iedere gewaarwording. Ik deel alleen de sprekendste trekken mede: 'Wie niet gelukkig is, zoekt en bemint de eenzaamheid. Maar, nog meer dan een zegen, is zij voor hem eene plaag. Zonder dat iets haar vergezelle, met haar ineenvloeijs, of van haar afleide, komt in de eenzaamheid de geheime reden uwer droefheid voor uwe verbeelding rijzen; met tranen volgt gij nogmaals in het herdenken wat gij reeds tallooze malen met tranen herdacht hebt; *gij herkaauwt uw wrok*. Het is waar, dat alles eene gewoonte wordt, zelfs het lijden; maar die wennis spruit niet uit eene edele oorzaak. Het hoofd is moede, het gemoed verlept, de inwendige mensch zinkt beneden zichzelf. Hij gewent aan het leed, *zoals de dooden aan hun grafsteen*: omdat zij hem niet kunnen optillen, leeren zij hem torschen. Welk een goed ding is de onafhankelijkheid! Misschien word ik eenmaal een man van fortuin: moge dan die vrucht van mijn sloven en mijn slaven, hun, die mij het naast zullen zijn, het slaven en het sloven besparen! Mogen zij het *mij* te danken hebben, *het vernederende der vernedering niet te kennen!* Ik weet wat ik zeg. Natuurlijk *komt* niets of niemand, en *zal* nooit iemand of iets, mijne eer te na komen: daarvan ben ik overtuigd, omdat het alleen van mijzelf afhangt. Maar het is hard, te worden aangezien met den nek, te worden geweerd uit het gezelschap van lieden die zich uwe meerderen wanen; het is hard, ik zeg niet te moeten verduren dat men u den rug toedraait, daar is geen spraak van, maar dat men door beleefdheden u op een afstand houdt; het is hard, te gevoelen... - Wat? dat men iemands mindere *is*? - Neen, maar dat anderen u als hun mindere *beschouwen*. O die grooten! Zelfs de besten onder hen weten u zoo duidelijk te doen bespeuren welke hooge meening zij van zichzelf koesteren! Zoo vaak laten zij doorschemeren dat zij hun rang voor een gevolg hunner verdiensten houden! Hunne goedhartigheid is zoo goed - en zoo hard!

Hetgeen henzelf en hunne gelijken grieft meten zij zoo breed uit, en tellen zoo weinig de grieven hunner dusgenaamde minderen!' Oeuvres en Prose, 1872, bladz. 317 vgg.

Dit wertheriaansch lijden moet niet verward worden met het andere, het sentimentele, het ziekelijke. Het is het lijden der eeuw. Rousseau heeft het uitgesproken, uitgesproken, Schiller uitgesproken; op zijne beurt spreekt Chénier het uit. Het geboorterecht heeft in de europeesche maatschappij zoo lang en zoo vrijpostig den scepter gezwaaid, dat eene crisis onvermijdelijk is geworden. De geest wil ook *zijne* regten erkend hebben. Hij krimpt ineen onder het besef zijner verguizing. Moet de ondragelijke toestand blijven aanhouden, dan in zelfmoord een waardigen uitweg gezocht!

Ook het volgende is eene londensche aantekening:

O nécessité dure! ô pesant esclavage!
O sort! je dois donc voir, et dans mon plus bel âge,
Flotter mes jours, tissus de désirs et de pleurs,
Dans ce flux et reflux d'espoir et de douleurs!

Souvent, las d'être esclave et de boire la lie
De ce calice amer que l'on nomme la vie,
Las du mépris des sots qui suit la pauvreté,
Je regarde la tombe, asile souhaité;
Je souris à la mort volontaire et prochaine;
Je me prie, en pleurant, d'oser rompre ma chaîne;
Le fer libérateur qui percerait mon sein
Déjà frappe mes yeux et frémit sous ma main...

Weder valt hier eene opmerkelijke schakering waar te nemen. Werther voegt de daad bij het woord, en jaagt zich een kogel door het hoofd. Saint-Preux laat van zijn noodlottig voornemen zich afbrengen, maar betoogt met klem van redenen, ontleend aan het deïsme en aan de romeinsche geschiedenis, dat in omstandigheden als de zijne de zelfmoord noch onverstandig, noch goddeloos of oneerbiedig is.

Anders Chénier. Gewetensbezwaren kent deze niet, en redeneringen als van den held van Rousseau zouden hem omslagtig

toegeschenen zijn. Doch evenmin gevoelt hij lust, met Goethe's held den Eeuwigen Vader in de uitgebreide armen te gaan snellen. Hij hecht aan het leven; en hetgeen hem daaraan hechten doet is het leven zelf, het genot van het jong-zijn, de kans eener (wie weet?) nog voor hem weggelegde schoone toekomst; hetzelfde gevoel, in één woord, dat hij in zijne laatste levensdagen daarna voortreffelijk in beeld zou brengen met de woorden, Aimée de Coigny in den mond gelegd.

Te Londen dacht hij nog niet aan zulk eene dichterlijke in de plaats stelling, als het dagelijks aanschouwen van een jong en keurverwant wezen in Saint-Lazare hem naderhand in de pen zou geven. Te Londen werd hij nog alleen door zijn persoonlijk hangen en verlangen bezield. 'Et puis', hervat hij, telkens als hij voor eene wijl naar de inblazingen van den zelfmoord geluisterd heeft:

Et puis mon coeur s'écoute et s'ouvre à la faiblesse:
 Mes parents, mes amis, l'avenir, ma jeunesse,
 Mes écrits imparfaits. Car à ses propres yeux,
 L'homme sait se cacher d'un voile spécieux;
 A quelque noir destin qu'elle soit asservie,
D'une étreinte invincible il embrasse la vie,
 Et va chercher bien loin, plutôt que de mourir,
 Quelque prétexte ami de vivre et de souffrir,
 Il a souffert, il souffre; aveugle d'espérance,
 Il se traîne au tombeau de souffrance en souffrance;
Et la mort, de nos maux le remède si doux,
Lui semble un nouveau mal, le plus cruel de tous.

Wat betreft Chénier's wegkrimpen onder de pijn der maatschappelijke vernedering, - wij moeten niet vergeten dat zijn dweepen met staatkundige vrijheid, hetwelk in den aanvang hem de omwenteling deed omhelzen en met geestdrift omhelzen (zie slechts zijn vers bij David's schilderij: *Le serment du Jeu de Paume*), eigenlijk een dorsten naar maatschappelijke gelijkheid was. Zijne bijzondere verhouding tot een hooger en hoogsten stand deed onder het gevoel zijner achteruitzetting hem dubbel lijden.

De vader zijner moeder werd te Konstantinopel onder de

patricische vreemde koopmansfamilien geteld. In 1721 kwam Santi-Lhomaka naar Parijs, als medelid van een buitengewoon gezantschap des turkschen keizers aan Lodewijk XV, vertegenwoordigd door den Regent. André's eigen vader was werkelijk of bijna een geboren edelman, verdwaald in den handel. De betrekking, die hij te Marokko waarnam, maakte den ouden heer Chénier, al was het maar te Marokko, lid van het corps-diplomatique. Door zijne afkomst behoorde André in het algemeen tot de hoogere kringen der samenleving; en alleen in vergelijking van den historischen, den eeuwenheugenden franschen of engelschen adel, alleen met het oog op zijne betrekkelijke armoede, had hij regt zich onder de misdeelden te tellen. Maar juist dit *bijna* was een knagender worm, dan volstrekte behoefte of eene volstrekt plebesche geboorte zouden geweest zijn.

VII

Ik zeide dat hij onwillekeurig van vrijheid sprak en van vrijheid zong, wanneer hij overvloed en gelijkheid bedoelde. De te Londen gedichte idylle *la Liberté* is een afdoend bewijs. In den vorm van een beurtzang tusschen een schaapherder en een geitewoeder opent hij ons daar zijn gansche gemoed, en schrijft, zonder het te weten of te bedoelen, een hoofdstuk der zielsgeschiedenis van Europa in de laatste jaren der 18de eeuw.

In Nederland is de poëzie, nadat onze worstelstrijd met Spanje volstreden was, allengs zoozeer krekeltang geworden, zoozeer leerrede, en zoo geheel óf leerrede óf krekeltang, dat wij, die nu leven, van een dichter met eene historische beteekenis, al is deze zoo bescheiden als die van Chénier, ons slechts met moeite eene voorstelling kunnen vormen. Onze tijdzangen zijn echo's van hetgeen bij andere volken voorvalt, grooter of met meer levenskracht; geen zangerige opwellingen van eigen nationaal gemoedsleven. Wij hebben opgehouden, in de poëzie een Atlantischen Oceaen met grootsche stormen of grootsche zonsondergangen te kennen. Wij kennen alleen nog

den tuin achter de pastorie, waar psalmen; alleen de binnenkamer der pastorie-zelve, waar wiegeliederden gezongen worden.

Ik stel Chénier niet hooger dan hij verdient. Er zijn grootere dichters geweest dan hij; dichters, die in rijker verscheidenheid van soorten, zonder in volmaaktheid voor hem onder te doen, meer hebben voortgebracht dat in zichzelf een geheel vormt. Doch hij heeft zulk een merkwaardigen tijd beleefd, en was van sommige heerschende toenmalige denkbeelden zulk een welsprekend tolk!

La Liberté telt niet meer dan honderd zestig regels: de lengte van een gewoon dagbladartikel. De zamenpraak tusschen de twee herders is eene zuivere litterarische fiktie. Tot één klasse der zamenleving behoorend, vertegenwoordigen zij te zamen de groote schaar der misdeelden, *les misérables* van den dag. Doch terwijl de geitehoeder, zachtmoedig van inborst en tot optimist geschapen, ondanks zijn nederig lot de weldaden van het leven roemt, - het landschap, den zonneshijn, de vogelen, de veldvruchten, de goede menschen, den vrede en de vrijheid die de liefde baren, - kookt de schaapherder inwendig van revolutionaire hartstogten. Hij haat het gebergte, waar zijn meester hem dwingt de kudden te gaan weiden; hij heeft een hekel aan zijn bedrijf, dat slechts dient om den overvloed van anderen te verzekeren; aan zijn meester zelf, die onredelijk, hardvochtig, inhalig is. In den grond der zaak haat hij bovenal het leven: de zon en haar licht, de gezelligheid, zijne medemenschen. Hij zou willen dat de anderen zich óók slaven gevoelden, even als hij. Wordt hij op zijne beurt eenmaal de sterkste, dan zal zijn wachtwoord wezen oog om oog en tand om tand. Den tiran zal hij vergelden wat deze hem deed lijden.

Wanneer zijn vriend, wien de omstandigheden een vruchtbaar dal als verblijfplaats hebben aangewezen, wei- en bouwlanden omzoomd met opgaand hout; wanneer zijn jonge vriend hem belangstellend vraagt, hoe hij het toch stelt, daarboven in de bergen, en of het voedsel voor de schapen er niet erg karig en schraal is, dan antwoordt hij norsch:

Que m'importe? Est-ce à moi qu'appartient ce troupeau?
Je suis esclave.

Om hem wat op te vrolijken wil de ander hem een veldfluit van eigen landelijk maaksel ten geschenke geven. Neem haar van mij aan, zegt hij vriendelijk; ge zult er het gezang der vogels op kunnen nabootsen. Te vergeefs; het geschenk wordt niet aanvaard, de goede bedoeling miskend:

Non, garde tes présents. Les oiseaux de ténèbres,
La chouette et l'orfraie et leurs accents funèbres,
Voilà les seuls chanteurs que je veuille écouter:
Voilà quelles chansons je voudrais imiter.
Ta flûte sous mes pieds serait bientôt brisée:
Je hais tous vos plaisirs. Les fleurs et la rosée,
Et de vos rossignols les soupirs caressants,
Rien ne plaît à mon coeur, rien ne flatte mes sens;
Je suis esclave.

De schaapherder *ne sort point de là*, gelijk men ziet; en de kunstige snede zelve van het vers doet op zijne ééne groote verzuchting, - het leed zijner maatschappelijke nietswaardigheid, - den vollen klemtoon vallen. De geitewoeder is blijkbaar een vrijgelatene. Ten minste, hij roemt het vaderland, roemt de burgerdeugden, en noemt de Vrijheid beider moeder. Dit is olie in het vuur des anderen, die smalend herneemt:

Va, patrie et vertu ne sont que de vains noms.
Toutefois tes discours sont pour moi des affronts:
Ton prétendu bonheur et m'afflige et me brave;
Comme moi, je voudrais que tu fusses esclave.

Dit wordt vreemd en onnatuurlijk gevonden. Wassen er dan nergens kruiden tegen zulke mistroostigheid? Er zijn toch in overvloed genezende balsems der ziel te bekomen. Men kan een waarzegger gaan raadplegen; kan zich door hem met wijwater laten besprenkelen; kan hem verzoeken bezweringsliederen te zingen 'qui tarissent les pleurs.' Zulke dingen bestaan.

Neen, houdt de verongelijkte vol, zulke dingen bestaan *niet*:

Il n'en est point; il n'est pour moi que des douleurs:
Mon sort est de servir, il faut qu'il s'accomplisse.
Moi, j'ai ce chien aussi qui tremble à mon service;

C'est mon esclave aussi. *Mon désespoir muet*
Ne peut rendre qu'à lui tous les maux qu'on me fait.

Maar zie dan toch welke heerlijke natuur ons hier omringt! Hoe de jaargetijden zegenend elkander opvolgen! De zomer het graan doet rijpen in de halmen! Kijk dien Godestoet daar komen, de velden over! Voorop gaat de bekoorlijke Blijde Verwachting; haar omstuwen, het hoofd met korenaren gekranst, de Oogst en de Vrede, en storten voor haar voet horens van overvloed uit. Ziet *gij* ze niet?

Neen, alweder. Voor den schaapherder zijn die godheden hersenschimmen:

Sans doute qu'à tes yeux elles montrent leurs pas;
 Moi, *j'ai des yeux d'esclave*; et je ne les vois pas.
 Je ne vois qu'un sol dur, laborieux, servile,
Que j'ai non pas pour moi contraint d'être fertile,
 Où, sous un ciel brûlant, je moissonne le grain
Qui va nourrir un autre et me laisse ma faim.
 Voilà quelle est la terre. Elle n'est point ma mère
 Elle est pour moi marâtre.

Het verhaal der onregtvaardige handelingen van den meester sla ik over. Twee malen daags moet de herder met de kudde naar buiten, en bij iedere thuiskomst wordt met barbaarsche of onredelijke gestrengheid toezigt gehouden. Nu zitten de schapen niet dik genoeg in de wol; dan schijnen zij aan toring te lijden: dan is het *zijne* schuld, indien de wolven er een geroofd hebben. *Hij* moest de monsters nazitten in het bosch, *hij* hun de tanden uitbreken, en tot straf voor zijne tekortkomingen wordt hij gescholden, geslagen, mishandeld.

Ach ja, erkent de geitewoeder, er wordt door onnoozelen dikwijls zwaar geleden op aarde, en daarom is de godsdienst voor den mensch zulk eene groote weldaad. Men omkranst de altaren der goden; dansend biedt men hun eene bloem of eene handvol korenhalmen aan; zij beminnen die eenvoudige offerande; door haar verwerft men hunne gunst, - van hen, de natuurlijke beschermers der vertreden onschuld!

Maar dit druischt, nog meer dan al het vorige, tegen het

gemoed van den schaapherder in. Hij is niet in eene stemming te berusten in het onregt, of met de goden te minnekozen:

Non: les danses, les jeux, les plaisirs des bergers,
Sont à mon triste coeur des plaisirs étrangers.
Que parles-tu de dieux, de nymphes et d'offrandes?
Moi, je n'ai pour les dieux ni chaumes, ni guirlandes:
Je les crains, car j'ai vu leur foudre et leurs éclairs;
Je ne les aime pas, ils m'ont donné des fers.
O juste Némésis! si jamais je puis être
Le plus fort à mon tour, *si je puis me voir maître,*
Je serai dur, méchant, intraitable, sans foi,
Sanguinaire, cruel, comme on l'est avec moi!

Weder zal blijken dat de geitelhoeder op de maatschappelijke ladder één sport hooger dan de schaapherder staat. Deze is volstrekt afhankelijk; gene gewaagt van dienstbaren, onder zijne bevelen gesteld. Onwillekeurig denkt men zich de verhouding der twee als die van den hedendaagschen proletarier tot den hedendaagschen kleinen burger.

Toch niet, zegt de vrijgelatene, ik gruw van eene wraakzucht als de uwe. *Mijn* wensch zou zijn dat mijne onderhoorigen in mij een menschlievend, deelnemend, welwillend meester, en in het uur hunner geboorte als *mijne* dienaren, 's Hemels beste gave zegenen mogten. 'Et moi,' herneemt de ander:

*Et moi, je le maudis, cet instant douloureux,
Qui me donna le jour pour être malheureux;
Pour agir quand un autre exige, veut, ordonne;
Pour n'avoir rien à moi, pour ne plaire à personne;
Pour endurer la faim, quand ma peine et mon deuil
Engraissent d'un tyran l'insolence et l'orgueil.*

Pour ne plaire à personne, murmureert hij; want bij al het andere komt ook nog dit, dat voor wezens als hij geen vrouweharten kloppen. Zijn vriend verhaalt hem van een aanvallig jong meisje, ontmoet in het bosch en gewonnen door het aanbod van een klein geschenk; vertederd, voor het minst, en bewogen tot dankzeggen met een blik en een woord, - nog doortrilt

hare stem hem het hart. Waarom, vraagt hij, u óók niet eene levensgezellin gekozen?

LE CHÉVRIER.

Quelle amertume extrême
Résiste au doux souris d'une vierge qu'on aime?

LE BERGER.

Eh! quel oeil virginal voudrait tomber sur moi?
Ai-je, moi, des chevreaux à donner comme toi?

De goedheid van den welwillende wendt nog één laatste poging aan, den schaapherder van zijne verbittering te genezen. Welnu, zegt hij, eene keus uit zijne eigen kudde doende, daar hebt gij twee hagelblanke geitjes; neem die van mij aan, en neem de moeder er bij, vol zoeten melks, melk zoo blank als de vacht harer jongen!

‘Oui, donne’ snaauwt de ander; en met dezen trek, bitterder dan al de vereenigde van vroeger, eindigt de beurtzang:

*Oui, donne et sois maudit; car si j'étais plus sage...
Ces dons sont pour mon coeur d'un sinistre présage:
De mon despote avare ils choqueront les yeux.
Il ne croit pas qu'on donne: il est fourbe, envieux;
Il dira que chez lui j'ai volé le salaire
Dont j'aurai pu payer les chevreaux et la mère,
Et d'un si beau prétexte ardent à se servir,
C'est à moi que lui-même il viendra les ravir!*

VIII

De bedoeling van het gedicht is onmiskenbaar, doch tegelijk voorbijgeschoten. Terwijl Chénier beproeft, onder de trekken van het ééne beeld de beschavende, veredelende, humaniserende werking der vrijheid te schilderen, en voor deze ons in geestdrift te doen ontvlammen, boeit hij alleen wanneer hij onder de trekken van het andere de noodlottige gevolgen der maatschappelijke

minderjarigheid teekent. Het lied voor de vrijheid heeft een doffen toon; het lied tegen de slavernij een koperen klank. Want het is *zijne* slavernij die hij bezingt, *zijn* wrok die hem welsprekend maakt, *zijne* vernedering, door het ontbreken van geboorte en fortuin.

De zwaargehaalde en duurbetaalde lof dien wij André Chénier toekennen, - het maatschappelijk karakter der omwenteling van 1789 te hebben doorgrond en voorgevoeld, - is zoo welgemeend, dat wij zijne nagedachtenis niet te kort doen zoo wij hier tegelijk op zijne kortzigtigheid wijzen.

Evenmin als zoovelen zijner tijdgenooten, eerst vrienden der omwenteling, daarna hare haters en hare slagtoffers; evenmin als zij heeft hij beseft dat den schaapherder te idealiseren en te ontketenen, gelijkstond met hem wolf te doen worden; bloeddorstig en verscheurend dier, in stede van veredeld mensch. De lagere en laagste klassen der samenleving zouden eerlang slechts het voorbeeld der hoogere volgen, wanneer ook zij herziening eischen van het maatschappelijk verdrag en zij hunne door den honger gescherpte tanden lieten zien. Overvloed en gelijkheid vroeg Chénier voor zichzelf, in naam eener vrijheid welke alleen voor idyllen deugde. Vrijheid! zouden de woeste schaapherders der werkelijkheid hem naropen, en, evenals hij, voor zichzelf gelijkheid en overvloed vragen.

Doch zoo dit bewijst dat Chénier geen praktisch staatsman was, het ontnemt niets aan zijne dichterlijke verdiensten; niets aan de juistheid van zijn inzicht dat de herleving der poëzie zijner dagen aan eene nieuwe studie der oudheid hing. Tallooze deklamatiën uit dien tijd hebben in de letteren geen waarneembaar spoor nagelaten. Er is niets van overgebleven dan eene gaping in het europeesch geheugen. *Zijne* grieksch-romeinsche idylle daarentegen bezit nog altijd de waarde van een historisch dokument.

IX

Eer ik Chénier's laatste gezangen herdenk, - de oden en

de iamben van den ter dood veroordeelde, - zou ik vooraf hem mijne lezers en lezeressen gaarne nogmaals onder een ander gezigtspunt vertoonen, minder verheven misschien, maar liefelijker, zachtzinniger, menschelijker. De uitingen van zijn genie in Saint-Lazare hebben, door het heroieke zijner worsteling en het grootsche der gebeurtenissen, aan het bóvenmenschelijke gegrensd.

De biografen maken zich sterk, in den kring van vrienden en vriendinnen der familie Chénier, de jonge vrouwen van ongerepten wandel te kunnen aanwijzen die, vóór en na André's verblijf te Londen, het voorwerp zijner genegenheid geweest zijn, en in meerdere of mindere mate deze beantwoord hebben. Met naam en toenaam noemen zij eene mevrouw Bonneuil, eene mevrouw Laurent Lecouteux, toonbeelden van bevalligheid en deugd, *tout un chapelet de femmes honnêtes*.

Bij deze algemeenheden evenwel blijft het; en wij zouden van verdere inlichtingen moeten afzien, zoo niet de kunstgeschiedenis der 18de eeuw omtrent althans één dier dames, geen Française wel is waar, maar even zedig en bekoorlijk als de anderen, sommige levensbijzonderheden opgeteekend had. André ontmoette haar te Parijs, waar zij in 1786 eene geruime poos verblijf kwam houden; dan wel, hij vernieuwde toen eene reeds vroeger aangeknoopte kennis.

Mary Cosway, van zichzelf Mary Hadfield, was drie jaren jonger dan Chénier en geboren te Florence, waar haar vader, vermogend eigenaar van een groot engelsch logement aan de Arno, haar eene uitstekende opvoeding deed geven. Haar moeder was óók eene Engelsche. De protestantsche ouders, wordt verhaald, troosteloos over het verlies van een aantal kinderen, stemden er in toe dat Mary roomsch zou worden. Het gekwetste hart deed hen aan de mogelijkheid gelooven, dat dweepzieke italiaansche voedsters de oudere broêrtjes en zusjes van Mary uit geloofsijver van kant gemaakt hadden. Waarheid of sprookje, Mary bleef gespaard en groeide tot een schoon en begaafd meisje op, improvisatrice, cantatrice, harp- en klavierspeelster, schilderes: eene Corinna der werkelijkheid, met een karakter als de innemende romanheldin van mevrouw De Staël.

Reeds toen Chénier met de Trudaine's te Rome vertoefde,

kan hij haar gezien of van haar gehoord hebben. Nog zeer jong kwam zij, uit Florence, er zich in het schilderen oefenen onder Bottoni en Mengs. Er bestaat althans van hem een gedicht te harer eer, waarin zij herdacht wordt als jong meisje en nog in Italie. Het is een van André's bestgeslaagde in de onpersoonlijke soort. De verzen aanvangend, met de woorden:

De l'art de Pyrgotèle élève ingénieux....

Hij wil Mary's gelaatstrekken, spiegel harer schoone ziel, in een amethyst of een onyx snijden, kondigt hij aan; en nadat hij door het noemen van den griekschen kunstenaar der oudheid, die de trekken van Alexander dus afbeeldde, zichzelf tot een nobelen wedstrijd heeft aangespoord, gaat hij van het meisje een portret ontwerpen zoo fijn, zoo scherp van omtrek, zoo edel van lijnen, dat, had zij in eene broche het op haar eigen borst gedragen, de bescheidenheid zelve de vraag niet had kunnen onderdrukken, waar zij dien fraaijen antieken steen vandaan had? De karakterbeschrijving is bijna te volledig, om te kunnen aannemen dat het *geheele* vers van den tijd der eerste kennismaking dagteekent.

De dood haars vaders in Italie greep Mary zoo aan, dat zij uit droefheid zich in een klooster wilde begeven, en de moeder het raadzaam achtte zich met haar naar Engeland te verplaatsen. Opgenomen in de voorname londensche kunstenaarswereld, werd zij, pas zestien jaren oud, ten huwelijk gevraagd door den miniatuurschilder Richard Cosway, die haar noch manlijke jeugd had aan te bieden, noch manlijke schoonheid, noch een manlijk gemoed, maar zeker eene der schitterendste maatschappelijke posities waarop een schilder in Europa destijds bogen kon.

Gelijk de wijsste menschen in hun leven altijd één gekheid doen, zoo beging, in weerwil dat Cosway een kwast en vijfentwintig jaren haar oudere was, Mary de onvoorzigtigheid hem hare hand te reiken. Gunsteling van het hof en den adel, verdiende Cosway met zijn penseel (wel niet het penseel van Petitot, maar nogtans buitengewoon) schatten. In het paleis Schomberg, Pall-Mall, rigtte het jonge paar zich vorstelijk in, en het salon van Mistress Cosway werd gedurende een jaar

of wat de loopplaats van al wie in Englands groote wereld, heer of dame, de kunsten liefhad. Mary werd geëerd om haar karakter, bemind om haar geest, gevierd om hare schoonheid. Mary musiceerde, illustreerde, portretteerde. Het was Mary voor, Mary na.

Doch zij was niet sterk en niet gelukkig; en daar aan het laatste niets te veranderen viel, zou althans het eerste zoo mogelijk verholpen worden door eene reis op het Vasteland. In den winter van 1785 op 1786 kwam zij met haar echtgenoot naar Parijs, waar *hij* als miniatuurschilder nieuwe lauweren oogstte, *zij* in eene nieuwe omgeving, in de kennismaking met den persoon en de kunst van David, in het verkeer te midden eener vrolijker wereld dan de londensche, steeds gevierd, steeds bemind, steeds bewonderd, afleiding vond. Uit dezen tijd zijn de aan haar gerigte verzen van Chénier, waarin zij wordt aangeduid door de letters D'R.. of D'RN., geheimzinnige en eerst onlangs door Becq de Fouquières ontcijferde afkorting. André namelijk had in een italiaansch berijmd compliment haar weleer als *figlia d'Arno* toegesproken, en daar hij voor niemand weten wilde dat hij de jonge mevrouw Cosway het hof maakte, bleef hij zijne stille hulde aan de Florentijnsche achter die aanvangletters verbergen.

Nog één woord over Mary's verdere lotgevallen. Pas hersteld en naar Engeland teruggekeerd, moest zij, in een hopeloozen strijd om het leven van haar eenig dochtertje, naar Italie. Het kind stierf, en de ontroostbare moeder zag in hetzelfde graf voor altijd hare levensvreugde verdwijnen. Haar man, die voorheen slechts belagchelijk en verwaand geweest was, bleef verwaand en werd verachtelijk. Zij *kon* niet meer naar Londen terug, maar ging te Parijs wonen en schilderde in den Louvre. Door de omwenteling naderhand verdreven naar Lyon, verliet zij Frankrijk en vestigde zich in Lombardije, te Lodi, waar zij van de overblijfselen van haar fortuin een opvoeding huis voor jonge meisjes stichtte. Jaren en jaren leefde zij daar in de strengste afzondering. In 1821 ging zij te Londen haar echtgenoot in zijne laatste ziekte bijstaan. Naar Lodi teruggekeerd, stierf zij er in 1830, eene vijfenzestigjarige.

Mary Cosway is niet beroemd gebleven, zooals Angelica Kauff-

mann of mevrouw Vigée-Lebrun; niet algemeen beroemd ten minste, want in Engeland stellen sommigen nog altijd hare portretten hoog. Maar ongetwijfeld was zij eene der fijnstbewaterkuidge, lievenswaardigste vrouwen van haar tijd; en het pleit voor Chénier's smaak, voor haar geblaakt te hebben tot wanhopigwordens toe.

Zeër mogelijk fantaseer ik, wanneer ik voor de Ongenoemde in het schoone vers *Versailles*, dat in het voorjaar van 1793 gedicht moet zijn, kort vóór de ode *Charlotte Corday*, Mary Cosway in de plaats stel. Sommige levensbeschrijvers achten *Versailles* geschreven ter eere van eene jonge vrouw welke elders 'Fanny' genoemd wordt. Doch de gevoelens van Chénier in al de minnedichten zijner laatste en voorlaatste periode blijven zichzelf zoo gelijk, dat de eene onderstelling de andere opweegt.

Sainte-Beuve hield *Versailles* voor Chénier's meesterstuk; en werkelijk verraadt het rythme eene tot hiertoe door André nog niet bereikte heerschappij, terwijl gevoelens van de hoogste orde ons uit dit tiental strofen (meer telt het vers er niet) als te gemoet ruischen.

De stemming is de sombere, waaruit hij bij het onthoofden van Charlotte Corday in Julij 1793 toornig zou opspringen, en waarin hij vóór het einde van hetzelfde jaar, als teruggezonden in eene chronische zielsziekte, de bekende latijnsche aantekening betreffende het nagelaten werk van Valckenaer met de woorden besluiten zou:

'Scribebam Versaliae, animo et corpore aeger, moerens, dolens, die novembris undecima 1793. Andreas C. Byzantinus'.

Waarom krank naar ziel en ligchaam? Wij vragen naar den bekenden weg. De koning is onthoofd, de koningin onthoofd, Frankrijk te vergeefs gewroken op Marat. Fouquier-Tinville spreekt regt. Robespierre regeert, Collot-d'Herbois voert uit, de jakobijnen zegepralen. De dichter heeft het te Parijs niet langer kunnen harden. Zijn broeder is te Versailles eene kamer voor hem gaan huren, en daar zit hij: radeloos en magteloos. Zijne eenige bezigheid is studeren, is wandelen in den omtrek; is, als herinnering der lessen van David die zijn boezemvriend was en zijn geslagen vijand werd, nu en dan het penseel ter hand nemen. Zijn eenige troost: dat hij

eene vrouw liefheeft wier naam hij overdag niet uitspreken, en 's avonds te naauwernood de bosschen durft toefluisteren. Het gedicht is op de hoogte van den dichterlijken toestand:

O Versaille, ô bois, ô portiques,
 Marbres vivants, berceaux antiques,
 Par les dieux et les rois Élysée embelli,
 A ton aspect, dans ma pensée,
 Comme sur l'herbe aride une fraîche rosée,
 Coule un peu de calme et d'oubli.

Les chars, les royales merveilles,
 Des gardes les nocturnes veilles,
 Tout a fui; des grandeurs tu n'es plus le séjour.
 Mais le sommeil, la solitude,
 Dieux jadis inconnus, et les arts, et l'étude,
 Composent aujourd'hui ta cour.

Nu volgt de klagt dat zelfs de boeken hem niet meer bekoren kunnen; zelfs eene mogelijke vermaardheid hem onverschillig geworden is; de liefde alleen hem nog aan het leven hecht. Maar dan ook met banden zoo bemind en zoo zacht, dat, waren slechts Parijs en de bloedraad er niet, hij Versailles, in welks bosschen hij *haar* gedenken mag, een gezegend strand en zichzelf een bevoorregt schipbreukeling zou willen noemen.

J'aime; je vis. Heureux rivage!
 Tu conserves sa noble image,
 Son nom, qu'à tes forêts j'ose apprendre le soir,
 Quand, l'âme doucement émue,
 J'y reviens méditer l'instant où je l'ai vue,
 Et l'instant où je dois la voir.

Pour elle seule encore abonde
 Cette source jadis féconde,
 Qui coulait de ma bouche en sons harmonieux;
 Sur mes lèvres, tes bosquets sombres
 Forment pour elle encor ces poétiques nombres,
 Langage d'amour et des dieux.

Nuttelooze verzekeringen! Parijs laat zich niet wegredene-

ren. Men kan eene wijl zich vleijen met de voorstelling dat, buiten Versaille's lentedos en Versaille's aanvallige eenzaamheid, niets bestaat; niets dan het kloppen van twee harten met één slag. Doch meer dan een schoone droom met open oogen is het niet, nu glanzig en zonnig, straks overtoogen met een floers. De drie regels van dit slot (dat tuimelen der onschuldigen, bij tien- en honderdtallen tegelijk, in den verraderlijk door het Schrikbewind gedolven kuil) doen het minnelied eensklaps de wending van een koor uit een treurspel nemen:

Ah! témoin des succès du crime,
Si l'homme juste et magnanime
Pouvait ouvrir son coeur à la félicité, -
Versailles, tes routes fleuries,
Ton silence, fertile en belles rêveries,
N'auraient que joie et volupté.

Mais souvent tes vallons tranquilles,
Tes sommets verts, tes frais asiles,
Tout à coup à mes yeux s'enveloppent de deuil.
J'y vois errer l'ombre livide
D'un peuple d'innocents, qu'un tribunal perfide
Précipite dans le cercueil.

X

De tijdgenooten hebben geen anderen dichter Chénier gekend dan Marie-Joseph, den jongeren broeder. Voor hen was André, op een paar verzen na, slechts de auteur der brochure *Avis au peuple français sur ses véritables ennemis*, van Augustus 1790; slechts een medearbeider van het anti-jakobijsch en anti-girondijsch *Journal de Paris*; slechts de steller van een of meer pleidooijen ten gunste van Lodewijk XVI.

De vrijzinnig-royalistische partij der Feuillants, waartoe André behoorde, verloor na Januarij 1792, toen 's konings hoofd gevallen was, iederen invloed; en daarna wist te naauwernood iemand dat André nog bestond. Zelfs voor de dag-

bladen schreef hij niet meer. Alleen door een noodlottig toeval geraakte hij in het begin van 1794, bij het bevorderen der vlugt van eene vriendin zijner familie, in handen der agenten van het Schrikbewind.

Door een ander noodlottig toeval diende zijne zaak voor de Revolutionaire Regtbank iets vroeger dan de afspraak of de bedoeling geweest was. Had hij nog slechts twee dagen geleefd, de val van Robespierre zou hem, tegelijk met Aimée de Coigny en zoovele anderen, in vrijheid hebben doen stellen.

Zeer mogelijk heeft eene berijmde satire tegen Collot d'Herbois, in het *Journal de Paris* van April 1792, hoewel zij te litterarisch was om door de groote schare begrepen te kunnen worden, hem meer dan anderen verdacht gemaakt. Doch zeker heeft de nog veel heftiger uitval tegen Marat, in den vorm eener hulde aan Charlotte Corday, dit *niet* gedaan. De ode *Charlotte Corday* is bij André's leven niet gedrukt; niemand zou het gewaagd hebben haar uit te geven.

Omtrent zijne dagblad-artikelen en andere politieke geschriften (aan het *Avis aux Français* dankte hij een kortstondige europesche vermaardheid: de brochure, vertaald in het engelsch, het duitsch, en het poolsch, boeide Wieland en vond een bewonderaar in koning Stanislaus) behoef ik niet in bijzonderheden te treden. Hun geest wordt ons in voldoende mate bekend uit eene bladzijde zonder dagteekening, maar blijkbaar geschreven in den moeilijksten tijd, nadat André reeds sedert langer dan een jaar had opgehouden voor het *Journal de Paris* te werken; vermoedelijk in de dagen der gedwongen rust te Versailles.

'Hij,' zegt hij in die aantekening, van zichzelf sprekend in den derden persoon, 'hij is haar moede, de medeplichtigheid der schande van talloos velen, wier gemoed heimelijk met denzelfden afschuw als het zijne vervuld is, maar die, door hun zwijgen althans, verfoeilijke handelingen goedkeuren en booswichten stijven in hun opzet. *Het leven wordt met zooveel oneer te duur betaald.* Wanneer kermistenten, wijnhuizen, en bordeelen, bij duizendtallen wetgevers en raadsheeren en legerhoofden braken, uit liefde voor de algemeene zaak het slijk ontstegen, dan doet *hem* eene andere eerezucht gloeijen, en

meent hij zijn vaderland geen ondiens te bewijzen, indien eenmaal gezegd kan worden: Dit land, toentertijd zoo gezegend met wonderkinderen van botheid en laaghartigheid, bragt ook een klein getal mannen voort, die noch de rede, noch hun geweten ontrouw werden. Getuigen van de zegepraal der verdorvenheid, bleven zij de deugd liefhebben en schaamden, zich den naam van regtschapen niet. In die dagen van wetsverkrachting durfden zij van regt spreken; in die dagen van waanzin waagden zij te onderzoeken; in die dagen der verachtelijkste huichelarij veinsden zij niet boosdoeners te zijn, om ten koste der vertreden onschuld hunne eigen veiligheid te koopen. Zij zegden hun haat beulen aan, die om vrienden de hand en vijanden den mond te stoppen geen kosten ontzagen, *want misdaden hadden zij voor niet*; en zekere A. C. was een der vijf of zes, die noch de volksrazernij van den dag, noch de hebzucht, noch de vrees bewegen kon, de knie te buigen voor gekroonde moordenaren, handen te drukken gevlekt met kaïnsteekenen, en aan te zitten waar menschebloed gedronken wordt.' Oeuvres en Prose, 1872, bladz. 310 vg.

Dit proza is als de inleiding tot het half dozijn *Iamben*, geschreven in Saint-Lazare, die met de verzen van Chénier's eerste periode, door heftigheid van toon en het sterksprekende der personaliteit, zulk eene verrassende tegenstelling vormen. De staatkundige hartstogt, tot hiertoe door André buiten de poëzie en met maar één of twee uitzonderingen binnen de grenzen van het nationaal vertoog gehouden, verbreekt eensklaps dien onderwoelden dijk. De pamfletschrijver en de dichter zijn voortaan één; de minnezang wordt hekelzang; de idylle satyre; Theokritus sterft, en herrijst voor eene wijl als Archilochus.

Eerst krijgen wij, van Maart of April 1794, eene beschrijving van hetgeen in de gevangenis al zoo voorvalt. Ongetwijfeld wist Chénier reeds van hooren zeggen, welk een wonderlijken aanblik in dien wonderlijken tijd de binnenpleinen der parijsche tuchthuizen vertoonden, wanneer, in het wandeluur, de bonte verzameling der opgeschrevenen ter guillotine er zich

vertreden en verdringen kwam. Doch nu hij met eigen oogen het aanschouwt, zelf voor de slagbank bestemd, nu treft het hem dubbel hoe nog in deze hel zijne landgenooten het kermisvieren niet kunnen nalaten; hoe er gegeten en gedronken wordt; de vrouwen snappen en koketteren; de mannen als kinderen zich vermaken of den politieken tinnegieter uithangen; hoe allen, wanneer de beulsknecht zijne lijst komt aflezen, zich vleijen met de hoop dat de anderen zullen voorgaan. Met de ergens genoemde Zeven Honderd wordt de Nationale Konventie bedoeld:

On vit; on vit infâme. Eh bien? il fallut l'être;
 L'infame, après tout, mange et dort.
 Ici, même, en ces parcs où la mort nous fait paître,
 Où la hache nous tire au sort
 Beaux poulets sont écrits; maris, amants, sont dupes;
 Caquetage, intrigue de sots.
 On y chante; on y joue; on y lève des jupes;
 On y fait chansons et bons mots;
 L'un pousse et fait bondir sur les toits, sur les vitres,
 Un ballon tout gonflé de vent,
 Comme sont les discours des sept cents plats bêtêtes,
 Dont Barère est le plus savant.
 L'autre court; l'autre saute; et braillent, boivent, rient
 Politiqueurs et raisonneurs;
 Et sur les gonds de fer soudain les portes crient:
Des juges-tigres, nos seigneurs,
Le pourvoyeur paraît. Quelle sera la proie
 Que la hache appelle aujourd'hui?
 Chacun frissonne, écoute; *et chacun avec joie*
Voit que ce n'est pas encor lui.
 Ce sera toi demain, insensible imbécile!...

Insensible imbécile! Deze woorden maken geen aangename indruk, en zijn daartoe ook niet bestemd. Gedurende de vier of vijf maanden zijner gevangenschap is Chénier in zijne vroegere londensche verbittering op nieuw teruggezonden, en slechts bij tusschenpoozen kan het schouwspel van Aimée de Coigny's levenslust hem daaruit opheffen. Wanneer hij zijn jongeren broeder Marie-Joseph indachtig is, die met de jakobijnen plag

te heulen, dan plooijen zijne lippen zich tot een smadelijken glimlach. Wanneer hij het kleine cijfer der vrienden, die hem een blijk van deelneming doen toekomen, bij het grootere van hen vergelijkt die slechts aan zichzelf denken, dan schiet zijn hart vol. Om hunne vergeetachtigheid ten goede te kunnen houden moet hij zich inprenten dat ook hij, in dagen van vrijheid en betrekkelijken voorspoed, wel eens te kort geschoten is in deernis met ongelukkigen. Maar de verzen zijn zoo fraai, dat wij er niet aan denken de gevoelens te kritiseren:

Quand au mouton bêlant la sombre boucherie
 Ouvre ses cavernes de mort,
 Pâtre, chiens et moutons, toute la bergerie,
 Ne s'informe plus de son sort.
 Les enfants qui suivaient ses ébats dans la plaine,
 Les vierges aux belles couleurs
 Qui le baisaient en foule, et sur sa blanche laine
 Entrelaçaient rubans et fleurs,
 Sans plus penser à lui, *le mangent s'il est tendre.*

Dans cet abîme enseveli,
 J'ai le même destin. Je m'y devais attendre,
 Accoutumons-nous à l'oubli.
 Oubliés comme moi dans cet affreux repaire,
 Mille autres moutons, comme moi
Pendus aux crocs sanglants du charnier populaire,
 Seront servis au peuple-roi.
 Que pouvaient mes amis? Oui, de leur main chérie
 Un mot, à travers les barreaux,
 Eût versé quelque baume en mon âme flétrie;
 De l'or peut-être à mes bourreaux...
 Mais tout est précipice. Ils ont eu droit de vivre.
 Vivez, amis; vivez contents;
 En dépit de Fouquier, soyez lents à me suivre!...
 Peut-être en de plus heureux temps
 J'ai moi-même, à l'aspect des pleurs de l'infortune,
 Détourné mes regards distraits;
 A mon tour aujourd'hui mon malheur importune.
 Vivez, amis; vivez en paix.

Daar komt de Meimaand het Feest van het Opperwezen bren-

gen! In gewone omstandigheden zou André zich over dien inval van Robespierre vrolijk gemaakt hebben. Maar hij is een gevangen man, en alle kluchten dier dagen waren treurspelen. Hij ziet alleen het gedrochtelijke der voorstelling dat monsters, wier handen druipen van onschuldig bloed; die de wetten van hun zich noemend Opperwezen dagelijks ontwijden; een Opperwezenfeest gaan vieren.

In de eerste plaats keert zijne ironie zich tegen dien denkbeeldigen, onzichtbaren Wereldbestuurder zelf. Geloofd zij de Raad onzer Oudsten, roept hij uit, de Hemel is niet meer ledig! Het atheïsme maakte bankroet; en God, tijdelijk geschorst, heeft weder zitting genomen. Laat ons hopen dat die ettelijke maanden gedwongen rust hem goedgegaan zullen hebben, en zijne eerste daad van beterschap bestaan zal in zijne aanbidders te straffen. Almagtige, gedooft gij dat *zulke* lieden u loven en erkennen! Gij verdraagt, o bespotting, dat ze u trotseren en, ondanks dat *zij* nog leven, gelooven dat *gij* bestaat!

Tu ne crains pas qu'au pied de ton superbe trône,
Spinosa, te parlant tout bas,
Vienne te dire encore: Entre nous, je soupçonne,
Seigneur, que vous n'existez pas!

Het is maar al te waar: de monsters leven, en het Opperwezen laat zich onbetuigd. Heer der legerscharen, die de beulen handhaaft en de slagtoffers gunt aan hun lot, gun ook, daar uw donder sluimert, dat een op den dood zittend dichter uwe plaats vervange! Zorg slechts dat ik nog eene poos blijve leven, en gij zult zien wat mijne verzen vermogen:

Ils vivent cependant! et de tant de victimes
Les cris ne montent point vers toi!
C'est un pauvre poète, ô grand Dieu des armées!
Qui seul, captif, près de la mort,
Attachant à ses vers les ailes enflammées
De ton tonnerre qui s'endort,
De la vertu proscrite embrassant la défense
Dénonce aux juges infernaux

Ces juges, ces jurés qui frappent l'innocence,
 Hécatombe à leurs tribunaux.
 Eh bien, fais-moi donc vivre, et cette horde impure
 Sentira quels traits sont les miens!
 Ils ne sont point cachés dans leur bassesse obscure:
Je les vois, j'accours, je les tiens!

Van André's gewone denkwijze weten wij genoeg om te beseffen, dat deze satiren in zijn mond geen godslasteringen zijn. Zijne verhouding tot den God van het Nieuwe Testament is slechts dezelfde als die van den profeet Elia tot den filistijnschen Baäl van het Oude. Van den morgen tot den middag riepen de baälpriesters: 'O Baäl, antwoord ons!' Maar er was geen stem en geen antwoord. Toen spotte Elia: 'Luider, luider! Uw God schijnt uit wandelen, of uit de stad, of lijdt aan verstrooidheden; dan wel hij slaapt en moet gewekt worden.' Een vast geloof in eene hoogere Gerechtigheid is de drijfveer van Chénier's toornen tegen het Schrikbewind geweest, en juist zijn geschokt worden in dit onwankelbaar vertrouwen heeft hem zoo wanhopig en zoo welsprekend gemaakt.

Het is Junij, en tot de gevangenis dringen uit de provincie berigten omtrent Carrier's *noyades* door. Vijftig mannen, rug aan rug met vijftig vrouwen, worden in eene schuit; de schuit naar het midden der rivier geduwd; een prop in den bodem weggetrokken. Twaalfduizend zulke 'republikeinsche huwlijken' voldoen te naauwernood de geestdrift van het Tribunaal Revolutionair. Te Parijs moesten bovendien vijftig hoofden daags vallen, en wat niet in het water omkwam in bloed gesmoord worden.

Chénier kan de walging, waarmede die tijdingen hem vervullen, naauwlijks onder woorden brengen. Hij kent de soort van stralekrans nog niet, dien een volgend geslacht Robespierre en de zijnen om de slapen hechten zou. Zijne verbeelding ziet nog slechts een monsterachtig saturnaal, aangerigt van gestolen geld, waar, in den schoot van gemeene vrouwen, mannen zonder talent en zonder eer, bij het spel en den wijn, de onmenselijkste bevelen liggen uit te vaardigen; tot de oververzadigde wreedheid hun de maag doet omkeeren, en zij met een hik het bloed teruggeven. Welk dichter, vraagt hij, kan

met het tuchtigen van zulke helden roem behalen? Het staalzelf, waarmede men hen doorboort, verontreinigen zij:

Le remords est, dit-on, l'enfer où tout s'expie.
 Quel remords agite le flanc,
 Tourmente le sommeil du tribunal impie.
Qui mange, boit, rote du sang?
 Car qui peut noblement de leur bande perverse
 Rendre les attentats fameux?
 Ces monstres sont impurs, *la lance qui les perce*
Sort impure, infecte comme eux.

Zijn ooit ontzagwekkender hekelzangen geschreven? Op de groote satiredichters der oudheid en van later eeuwen heeft Chénier voor, dat hij noch tegen een verleden toort, noch tegen een stand, noch tegen eene nationaliteit, noch tegen eene partij of eene dynastie, maar tegen eene omkeering van hetgeen alle menschen zonder onderscheid, al zouden zij met den mond of door hunne daden het verloochenen, in hun binnenste voor eerbiedwaardig houden. Uit het diepst zijner persoonlijke ervaring slaakt hij den kreet der vertwijfeling, dien zijn genie, zijn gemoed, en zijne één en dertig jaren, zulk een slagtoffer ontlokken moesten.

XI

Onder André's nagelaten papieren zijn ontwerpen en fragmenten van verschillende uitgebreide dichtwerken gevonden: een naar Ovidius gevolgde *Art d'aimer*, eene bijbelsche *Suzanne* in den trant van Milton, een wetenschappelijk leerdicht *l'Amérique*, een nog omvangrijker leerdicht *Hermès*, dat *Kosmos* had kunnen heeten, want de hoofdgedachte was dezelfde die naderhand door Alexander von Humboldt uitgewerkt is. Doch merkwaardiger dan al het overige, omdat zij Chénier's talent van eene te voren door niemand opgemerkte zijde leeren kennen, zijn de proeven van tooneelpoëzie.

Schoone brokken van een treurspel *De Borgia's*, uit de laatste jaren der 15de, van een treurspel *De moord van Tessalonica*, uit de laatste jaren der 4de eeuw, laat ik onvermeld. Doch ziehier een overzicht van het treurspel *la bataille d'Arminius*, het groote tweegevecht van Romeinen en Germanen, naar Chénier's schets en met zijne eigen woorden:

‘Quintilius Varus voorstellen, zooals hij geschilderd wordt door Velleius Paterculus: een zachtzinnig, rustig man, volgeling van Epicurus, van zins de Germanen te winnen door een burgerlijk bestuur, veeleer dan hen voor wapengeweld te doen bukken. Het verschil van toon tusschen Germanen en Romeinen, die de anderen steeds *barbaren* noemen, duidelijk doen uitkomen. De handeling vangt aan met het optreden van Arminius of Hermann. Hij heeft zoo even, met de hulp van volgelingen, de dochter van Segestus geschaakt: een onvaderlandlievend, met de Romeinen heulend Germaan. Hermann moet over dien verrader zich minachtend uitlaten. Segestus moet Varus opmerkzaam maken dat Hermann zich aan het hoofd van een algemeenen opstand wil stellen. Hij geeft Varus in overweging, hemzelf en Hermann en al de germaansche hoofden in hechtenis te doen nemen. Varus haalt de schouders op. Gij verdenkt Hermann, zegt hij, omdat hij uw dochter geschaakt heeft; maar wees gerust, ik zal u regt doen.

Een ander tooneel: het kamp der Romeinen en hunne spelen, hun tijdverdrijf. Onderwijl zijn de Germanen feitelijk tot opstand gekomen. De Romeinen trekken uit, verslaan eene germaansche afdeeling, en keeren zegevierend naar het kamp terug. Het is avond. De Germanen begraven hunne dooden. Treurlied der barden, in den stijl van Ossian. Gastmaal in de tent van Varus. De Romeinen vermoeden niet dat de Germanen zich hebben *laten* slaan, ten einde 's anderen daags hen in eene hinderlaag te lokken, waar de veengrond onder hunne voeten bezwijken zal. Zij doen zich te goed op hunne overwinning van heden, en juichen reeds in die van morgen. (In de verte, op het gebergte, weerklinken de krijgsszangen en wapenkreten der barbaren: hoogstens twee of drie verzen). Varus' gasten wenschen elkander geluk, dat zij weldra naar Italie zullen terugkeeren. Met de woorden van romeinsche dichters

dier dagen schilderen zij het italiaansch landschap en het italiaansch leven. Eén hunner hangt een dichtelijk tafereel van hun aanstaanden triomferenden intogt te Rome op: de zegekar, daarachter de opperhoofden der barbaren in ketenen, bronzen basreliefs met een besneeuwden bergtop, een woud, een moeras, eene rivier, de vernederde Rijn of de vernederde Elbe. Ten laatste slingeren zij zich bloemkransen om het hoofd, en een koor van romeinsche deernen zingt liederen, te volgen naar Horatius, naar Tibullus, enz.

Volgende dag: het is vroeg in den ochtend. De Germanen komen het gebergte afstroomen, voorgegaan door koren van barden. De veldslag. Gewond en radeloos komt Varus op: hij erkent zijne dolzinnigheid en doorsteekt zich. De Germanen rapen de romeinsche lijken bijeen. Beeld van Odin. Zij offeren aan hun God de lijken der verslagenen, wijden hem de wapenrustingen, de schilden, de arenden der legerstandaarden, en schenden de lichamen. De barden (hun zang en al de overige zangen te splitsen in strofen en anti-strofen, dan wel in halfkoren van gelijke lengte en gelijke maat) heffen het zegelied aan. Het laatste vers van elk halfkoor of elke strofe moet luiden: *Bois, Odin, c'est du sang romain!* viermalen. Tot besluit de voorspelling van het koor, dat de keizer van Rome, *cet auguste invaincu, ce César fils des dieux, ce monarque des sept collines*, wanneer hij de groote nederlaag verneemt, dien dag onder de *dies nefasti* stellen, en ieder jaar met rouwbedrijven hem herdenken zal. De tijding zal den keizer gebragt worden aan tafel; de drinkschaal met falerner zal hem ontglippen; in droefheid zal hij den met lauweren omkransten schedel tegen de muren van zijn wereldpaleis bonzen: *Et d'une voix de sanglots étouffée, - Il s'écrîra; Varus, où sont mes légions?* Iederen nacht zal in den slaap de schim van Varus voor hem opdagen: het slagveld wit van doodsbeenderen, het moeras vol lijken, de legerstandaarden om het beeld van Odin. Dan zal hij overeind vliegen, klam van het zweet, verstijfd van schrik, en als een storm zal hij ons lied hooren ruischen. *A son esprit le songe aux ailes noires - Aura porté la voix du fier Germain, - Qui chantait au dieu des victoires: - Bois, Odin, c'est du sang romain.'*

Een paar afgekorte woorden aan het hoofd van deze en de

andere tragische proeven geven te verstaan, dat Chénier zich eene herleving van het fransch treurspel dacht die zou aanvangen met tot Aeschylus terug te keeren; en het bijzondere zijner *Bataille d'Arminius* is, dat hij wat den algemeenen toon aangaat, het ten tooneele voeren van groote massaas, van een strijd tusschen twee volken, twee rassen, twee beschavingen, in deze proeve volstrekt breekt met de overlevering van Racine: zijn evangelie in alles wat de uitdrukking betreft. Zoo wilde hij ook in eene soort van blijspel, door hem als hekelspel aangeduid, regstreeks tot Aristofanes teruggegaan hebben; niet met het doel antieke toestanden te schilderen, maar moderne op antieke wijze.

Zou Chénier op stuk van zaken gebleken zijn, dramatische karakters dramatisch te kunnen voorstellen? Wij weten alleen uit een paar overblijfselen van hekelspelen (van eigenlijk gezegde blijspelen, in den trant van Molière, zijn geen sporen voorhanden), dat hij althans één karakter schilderen *kon*: den Rabagas zijner dagen, den jakobijn van 1792 en vervolgens, den type dien hij als Frankrijks pest beschouwde.

Van de aristofanische komedie *les Charlatans* is de proloog bewaard gebleven. De akteur, die deze reciteert, maakt namens zijne medespelers het publiek bekend dat de dichter, *le bon rimeur*, die te voren de eenzame lyriek of de verheven tragedie boven de woelige dramatische satire verkoos, door de tijdsomstandigheden zich genoopt heeft gezien, op zijne beurt met roskam en rommelpot te voorschijn te treden. Het zijn vlugge tiensylbige verzen, gelijk de soort ze eischt:

Le bon rimeur, qui fait que nous voici,
 A d'autres dieux fut dévot jusqu'ici.
 Ses vers, amants des forêts solitaires,
 S'embellissaient d'études plus sévères.
 Mais de sa route il faut quelques instants
 Qu'il se détourne. Un tas de charlatans,
 De vils escrocs, à qui chacun fait fête,
 Ont de sa bile excité la tempête.
 Or, comme il faut, pour flétrir ces pervers,
 Les saupoudrer de caustiques amers,
 Il veut, contre eux, pour signaler sa haine,

Ressusciter la scène athénienne.
 Et c'est par nous qu'étalant une voix
 Neuve aujourd'hui, populaire autrefois,
 Il les fustige, et sur leur dos profane
 Fait pétiller le sel d' Aristophane.

Van een ander hekelspel in denzelfden stijl, maar zonder titel, tenzij men het *De Gedoopten* wil noemen, kennen wij één scène. Het tooneel stelt de vergaderzaal der Jakobijnen-klub voor. Er zal, door besprenkelen of door onderdompelen, een nieuw lid gedoopt en aangenomen worden. De voorzitter en de bestuursleden zijn op den achtergrond om eene tafel geschaard, met de aangezigten naar de toeschouwers. Boven hunne hoofden prijkt een borstbeeld der Vrijheid, met de roode frygische muts op één oor. Regts en links van het tooneel verdringt zich eene schaar jakobijnsche broeders of vrienden. Hun groot aantal is bestemd, indruk te maken op den nieuweling. Hij wordt binnengeleid; doch vóór de inwijding moet hij een examen afleggen en blijk geven van zijne jakobijnsche orthodoxie. De voorzitter ondervraagt hem, en telkens als de kandidaat een juist antwoord geeft, valt het koor der omstanders goedkeurend in. De parodie is dezelfde als aan het slot van Molière's *Malade Imaginaire*, maar Chénier's stijl vermijdt den toon der klucht en blijft de litterarische eischen der satirieke komedie getrouw:

LE PRÉSIDENT.
 Qu'est-ce qu'un sans-culotte? en deux mots?

LE NÉOPHYTE.
C'est celui
Qui n'a rien, mais qui veut avoir le bien d'autrui.

LE PRÉSIDENT.
 C'est ça, pardieu!

LE CHOEUR.
 Le drôle est au fait du mystère.
 Mais ce n'est pas là tout. Un bon initié
 Ne doit rien savoir à moitié
 Tourne un peu le médaille au récipiendaire!

LE PRÉSIDENT.
 L'aristocrate...

LE NÉOPHYTE.

Ah fi!

LE PRÉSIDENT.

Quel est-il?

LE NÉOPHYTE.

Celui-là

A quelque chose, et veut conserver ce qu'il a.

C'est un abus criant qu'il faut que l'on réprime.

LE PRÉSIDENT.

Fort bien.

LE CHOEUR.

Cet homme est juste.

LE PRÉSIDENT.

Il abhorre le crime.

Niet alleen is dit spel nooit vertoond, nooit gedrukt, maar het heeft nooit anders bestaan dan in het brein des dichters, die in de gevangenis, met mikroskopische letters en hiëroglifische verkortingen, het medegedeeld tooneel op een der smalle strookjes papier schreef welke hij tusschen zijn gebruikt linnen verstopte, en op die wijze zijne ouders deed toekomen.

André, wil de legende, heeft op weg naar het schavot, verbaasd en nadenkend, de hand aan het voorhoofd gebragt en uitgeroepen: 'Mourir! pourtant j'avais quelque chose là!' Zeker beseftte hij niet, welke plaats hij toen reeds in de literatuurgeschiedenis van zijn land vervulde. Doch, laat men bij die woorden hem op plannen voor de toekomst doelen die door zijn ontijdigen dood in hun wasdom gestuit zouden worden, dan hebben wij in de eerste plaats aan zijn tooneelarbeid te denken. In zijne fragmenten schuilen opvattingen, die nog ver van uitgeput zijn.

XII

Ik heb den aanhef der laatste en verhevenste van Chénier's *Iamben* nog niet in herinnering gebragt, zwanezang als geen andere:

Comme un dernier rayon, comme un dernier zéphyre
 Animent la fin d'un beau jour,
 Au pied de l'échafaud j'essaye encor ma lyre.
 Peut-être est-ce bientôt mon tour;
 Peut-être avant que l'heure en cercle promenée
 Ait posé sur l'émail brillant,
 Dans les soixante pas où sa route est bornée,
 Son pied sonore et vigilant,
 Le sommeil du tombeau pressera ma paupière!
 Avant que de ses deux moitiés
 Ce vers que je commence ait atteint la dernière,
 Peut-être en ces murs effrayés
 Le messenger de mort, noir recruteur des ombres,
 Escorté d'infâmes soldats,
 Remplira de mon nom ces longs corridors sombres...

Een gedeelte van het vers bestaat uit de schildering van 's dichters leedgevoel dat hij, wel is waar slechts met eene pen, niet met een degen, maar dan toch met eene pen gewapend, sterven moet. Hij neemt de Gerechtigheid en de Waarheid tot getuigen en smeekt haar, zoo de gehuichelde vereering van booswichten haar de borst heeft doorvljmd, hem en zijn arm te redden, opdat hij de schuldigen treffe en haar van hare wonden wreke:

Vienne, vienne la mort! que la mort me délivre!...
 Ainsi donc mon coeur abattu
 Cède au poids de ses maux? Non, non, puissé-je vivre!
Ma vie importe à la vertu.
 S'il est écrit aux cieux que jamais une épée
 N'étincellera dans mes mains,
 Dans l'encre et l'amertume une autre arme trempée
 Peut encor servir les humains.
 Justice, Vérité, si ma bouche sincère,
 Si mes pensers les plus secrets
 Ne froncèrent jamais votre sourcil sévère,
 Et si les infâmes progrès,
 Si la risée atroce ou (plus atroce injure!)
 L'encens de hideux scélérats
 Ont pénétré vos coeurs d'une large blessure,
 Sauvez-moi; conservez un bras

Qui lance votre foudre, *un amant qui vous venge*.
 Mourir sans vider mon carquois!
 Sans percer, sans fouler, sans pétrir dans leur fange
 Ces bourreaux barbouilleurs de lois,
 Ces tyrans effrontés de la France asservie,
 Égorgée!.. O mon cher trésor,
 O ma plume! Fiel, bile, horreur, dieux de ma vie!
 Par vous seuls je respire encor.

De woorden *ma vie importe à la vertu* geven den sleutel tot het paroxysme, waartoe bij Chénier de verontwaardiging stijgt. Niet door eene bijzondere wraakoefening van sommigen voelt hij zich in den kerker geworpen en aan de valbijl gewijd, maar door een veelhoofdige, schier onpersoonlijk régime, alleen aangeduid door een enkelen eigen naam hier en daar. Wat in het triomferen dier Hydra hem meest van al verontrust, is niet dat zij hem, maar in hem het eeuwige, goddelijke in de menschheid, het Goede, bij de keel heeft. Minnaar en ridder der Deugd, ziet hij met smart zijne Jonkvrouw beulen ten prooi. Zoo hoog is de nood geklommen; onder zijne mede-paladijnen reeds zulk eene slagting aangerigt; dat na hem en indien ook hij moet vallen, schijnt het hem, magtelooze tranen hare eenige toeverlaat zullen zijn:

Quoi! nul ne restera pour attendre l'histoire
 Sur tant de justes massacrés;
 Pour consoler leurs fils, leurs veuves, leur mémoire;
 Pour que des brigands abhorrés
 Frémissent aux portraits noirs de leur ressemblance;
 Pour descendre jusqu'aux enfers
 Chercher le triple fouet, le fouet de la vengeance,
 Déjà levé sur ces pervers;
 Pour cracher sur leurs noms, pour chanter leur supplice!...
 Allons, étouffe tes clameurs:
 Souffre, ô coeur gros de haine, affamé de justice.
Toi, Vertu, pleure si je meurs.

XIII

Gelukkig voor de menschelijke natuur is afwisseling van stemming en indrukken haar een levensbehoefte, eene voorwaarde van zelfbehoud. André zou krankzinnig geworden zijn, zoo hij den geheelen dag alleen aan Carrier, aan Barère, aan Fouquier-Tinville gedacht had. Voor dien zelfmoord bewaarde hem een bevallige aanblik.

In sommige bloemlezingen wordt de laatste strofe van *La Jeune Captive* ten onregte weggelaten. Men schijnt te vinden dat het tragische vers daardoor min of meer in een madrigal ontaardt. ‘Ces chants’, besluit de dichter, wanneer de jonge gevangene haar klaaglied ten einde gebragt en hij omtrent tijd en plaats er een enkel woord bijgevoegd heeft:

Ces chants, de ma prison témoins harmonieux,
Feront à quelque amant des loisirs studieux
Chercher quelle fut cette belle;

en om die letterlievende nieuwsgierigen der toekomst tevreden te stellen, teekent hij met een paar trekken hare schoonheid, haar vernuft, en haar aangenamen omgang:

La grâce décorait son front et ses discours,
Et, comme elle, craindront de voir finir leurs jours
Ceux qui les passeront près d'elle.

Zeker klinkt dit als het banaal en gebruikelijk compliment van een fransch jongheer der 18de eeuw aan eene jonge dame zijner wereld; niet als de hulde van een dichter aan eene martelares en maagdelijk slagtoffer.

Doch vooreerst zouden, indien Aimée de Coigny een jong meisje geweest was, zelfs in de gevangenis en aan den voet van het schavot, de fransche zeden geen gemeenzaamheid ten aanhoore van derden gedoogd hebben. Ten anderen was Aimée de Coigny eene gehuwde jonge vrouw, reeds gescheiden van haar eersten man, en in Saint-Lazare zelf stil verloofd aan haar tweeden.

De aanstaande mevrouw de Montrond, voorheen mevrouw de hertogin De Fleury, op het tijdstip van haar eerste huwelijk (1784) pas vijftien jaren oud, kon in den zomer van 1794, door hare jeugd, hare schoonheid, haar vernuft en haar levenslust, Chénier en zijne medegevangenen bekoren. Den dichter stond het vrij, de aanvallige lotgenoot te vieren en haar zijn eigen blik op het leven te leenen. Doch verder kon of mogt hij niet gaan. De geïncrimineerde strofe is onmisbaar voor de historische verklaring van het gedicht. Zij doet ons den maatstaf aan de hand, waarnaar wij André's vinding te beoordeelen hebben.

Inderdaad is de *Jeune Captive* er eene, en de schoonste van al André's neo-antieke vindingen. De italiaansche veldgodin Pales, beschermheilige van kudden en herders, wijst zelve het zuidelijk landschap aan. Eene jonge burgeres der grieksche kolonie aan de Middellandsche-Zee, nog bijna een kind, zucht in een donkere gevangenis en moet sterven. Hoe afschuwlijk haar kerker zij, de dood is afschuwlijker. Waarom mag het jonge graan en mogen de jonge druiven rijpen, vraagt zij, en ik niet? Al blaast de stormwind op dit oogenblik haar ter aarde, zij weet zich zoo buigzaam en veerkrachtig! Zij draagt het edel bewustzijn met zich om, door hare jeugd en hare vrolijkheid een zonnestraal op den duisteren weg harer medegevangenen te zijn. Hare schoone levensreis is nog pas begonnen: naauwlijks de eerste boomen aan den weg voorbij. Even nog maar heeft zij hare lippen aan den beker der vreugde gezet. Lentebloem wil zij den zomer, 's morgens ontloken roos den avond halen. De letteren en de kunsten, de vriendschap en de liefde, hebben haar nog zoo veel te zeggen! Zij is geen heldin als de Ifigenia van Racine; geen mevrouw Roland, geen Charlotte Corday, geen Marie-Antoinette. Een bloê en levenslustig kind is zij, als aanvankelijk de Ifigenia van Euripides: 'Vader, zie mij als een olijftak aan uwe voeten gebogen! Breng mij niet om vóór mijn tijd! Doem mij niet ter onderwereld! De zon te aanschouwen is zoo goed! Alle menschen hebben haar zoo lief, en huiveren zoo voor het schimmerrijk! Een elendig leven is beter dan eer schoone dood!'

Zoo heeft Chénier het bedoeld, en met zulk een beeld voor oogen wil de weeklagt gelezen worden:

'L'épi naissant mûrit, de la faux respecté;
 Sans crainte du pressoir, le pampre tout l'été
 Boit les doux présents de l'aurore;
 Et moi, comme lui belle, et jeune comme lui,
 Quoi que l'heure présente ait de trouble et d'ennui,
 Je ne veux point mourir encore.

Qu'un stoïque aux yeux secs vole embrasser la mort,
 Moi, je pleure et j'espère, au noir souffle du Nord
 Je plie et relève ma tête.
 S'il est des jours amers, il en est de si doux!
 Hélas! quel miel n'a jamais laissé de dégoûts?
 Quelle mer n'a point de tempête?

L'illusion féconde habite dans mon sein,
 D'une prison sur moi les murs pèsent en vain,
 J'ai les ailes de l'espérance:
 Échappée aux réseaux de l'oiseleur cruel,
 Plus vive, plus heureuse, aux campagnes du ciel
 Philomèle chante et s'élance.

Est-ce à moi de mourir? Tranquille je m'endors,
 Et tranquille je veille, et ma veille au remords
 Ni mon sommeil ne sont en proie.
 Ma bienvenue au jour me rit dans tous les yeux;
 Sur des fronts abattus, mon aspect dans ces lieux
 Ranime presque de la joie.

Mon beau voyage encore est si loin de sa fin!
 Je pars, et des ormeaux qui bordent le chemin,
 J'ai passé les premiers à peine.
 Au banquet de la vie à peine commencé,
 Un instant seulement mes lèvres ont pressé
 La coupe en mes mains encor pleine.

Je ne suis qu'au printemps, je veux voir le moisson:
 Et comme le soleil, de saison en saison,
 Je veux achever mon année.
 Brillante sur ma tige et l'honneur du jardin,
 Je n'ai vu luire encor que les feux du matin;
 Je veux achever ma journée.

O mort! tu peux attendre; éloigne, éloigne-toi;
 Va consoler les coeurs que la honte, l'effroi,
 Le pâle désespoir dévore.
 Pour moi Palès encore a des asiles verts,
 Les Amours des baisers, les Muses des concerts,
 Je ne veux point mourir encore.'

Geen ander gedicht van Chénier is zoo spoedig en zoo algemeen vermaard geworden als dit. Eén jaar na zijn dood werd het afgedrukt in de *Décade philosophique*, en sedert is hij er altijd naar beoordeeld. Ik hoop aangetoond te hebben dat André nog iets anders dan de dichter der *Jeune Captive* geweest is; maar, hoe dieper men in de denkwijze van den maker doordringt, hoe fraaijer men het vers gaat vinden. Geen weldadiger gewaarwording dan, tusschen den verheven waanzin der *Iamben*, waar den dichter het schuim op de lippen stijgt en de razernij der wanhoop hem doet vergeten dat zelfs Robespierre een mensch geweest is ('Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen!') blijft de schoonste hekelzang), die zachtvloeiende verzen te hooren ruischen welke door een Engel konden geschreven zijn:

Ainsi triste et captif, ma lyre toutefois
 S'éveillait, écoutant ces plaintes, cette voix,
 Ces vœux d'une jeune captive;
 Et secouant le faix de mes jours languissans,
 Aux douces lois des vers je pliais les accents
 De sa bouche aimable et naïve.

XIV

Tot besluit wensch ik lezers, die niet in de gelegenheid waren de litteratuur over Chénier te volgen, onafhankelijk van de verwijzingen aan den voet van dit opstel, met eenige bibliografische aanwijzingen te gerieven, al reiken dezen niet verder dan mijne eigen onvolledige wetenschap.

Van de Engelschen had Chénier Shakespeare, Milton en Pope

gelezen; en men moet onderstellen dat hij te Londen Goldsmith en Sheridan zag vertoonen. Door zijn verblijf in Italie, en zijn persoonlijken omgang met Alfieri, was het italiaansch en waren de italiaansche letteren hem gemeenzaam. Spaansch verstond hij, voor zoover ik heb kunnen nagaan; maar geen duitsch. Dit erkent hij zelf in zijn antwoord op belangstellende vragen omtrent zijn doen en laten in het najaar van 1792, namens Wieland aan hem gerigt door een gemeenschappelijk vriend. Met Schiller en Alfieri was hij 'der Dritte im Bunde' der europesche dichters, die bij de Nationale Konventie ten gunste van Lodewijk XVI tusschenbeiden kwamen. Al sprak of schreef hij de taal der Duitschers niet, hij droeg hun, getuige zijne *Bataille d'Arminius* en zijne bewondering voor de groote duitsche filologen, met wie de nederlandsche in zijne voorstelling zamengingen, een goed hart toe.

Alle klassieke fransche schrijvers had hij gelezen, met de pen in de hand; ook Ronsard en Rabelais, ook Amyot en Montaigne. Maar de fransche godetaal begon eerst volgens hem bij Malherbe, dien hij afzonderlijk kommentarieerde. Hij was in het litterarische ouderwetsch, in zoover hij wel de grootst mogelijke verscheidenheid van soorten toeliet, maar geen vermenging van twee of meer soorten in hetzelfde werk.

Een model daarentegen is hij, bij het navolgen der Ouden, wat betreft het weren van barbaarsche neologismen, waaraan Rabelais en Ronsard zich bezondigd hadden, en van barbaarsche schrijfwijzen van eigennamen, gelijk sommige hedendaagsche Franschen op nieuw in zwang brengen. De taal van Chénier, hoewel verzaadigd met grieksch, latijn, en oud-fransch, is de taal van Corneille, Lafontaine, Boileau, Racine, Labruyère. Hij zelf wordt thans op alle fransche scholen met de klassieken der 17de eeuw gelijkgesteld.

Zijne latijnsche belezenheid was de gewone van alle geletterde Franschen. Virgilius en Horatius kende hij van buiten. Catullus, Ovidius, Tibullus, Propertius, had hij zoo in zich opgenomen dat men al hunne beelden, hunne wendingen, en vele hunner onderwerpen, bij hem terugvindt.

De kennis van het grieksch was hem aangeboren; hoewel, wanneer men aan zijn broeder Marie-Joseph denkt, die steeds

met den franschen slag werkte, men besluiten moet dat André haar niet alleen van zijne moeder had. De drie oktavo deelen van Brunck's *Analecta*, in 1776 te Straatsburg verschenen, - een werk hetwelk André nooit verliet, - geven ons een denkbeeld van den kring waarbinnen zijn omgang met de grieksche dichters zich aanvankelijk bewoog. Brunck, thans en sedert lang overtroffen, volgde, blijkens eene aangename voorrede, eene uitstekende methode. Hij gaf (veel meer dan ooit vóór hem in eene der bekende grieksche *Anthologien* was aangetroffen) geheel een grieksch bibliotheekje; maar noch Homerus, noch de drie groote tragici, noch Aristofanes. Dezen las André naderhand bij.

In 1819 verscheen de eerste, vaak herdrukte, ook nu nog (in weerwil harer onvolledigheid) geachte uitgaaf van André's gedichten, vijfentwintig jaren na zijn dood. In den aanvang wilden de menschen niet gelooven dat de verzen allen van hem waren. Men hield ze meerendeels voor het werk van Henri de Latouche, den bekwamen uitgever. Zelfs Béranger meende dit; en ofschoon Latouche, die zelf voor een deel André's handschriften had gebruikt, beter wist, hij vond het niet onaardig zich de onderstelling half te laten aanleunen. Ingewijden echter handhaafden het auteurschap van André, en de verzen zagen andermaal het licht *als aanhangsel tot de kompleete werken zijns broeders*.

Sedert verschenen eenige min of meer bedorven afzonderlijke tekst-uitgaven; tot in 1839 de gebruikte handschriften ter nalezing werden gegeven aan Sainte-Beuve, die verschillende nieuwe fragmenten vond en André's vermaardheid den doorslag gaf. Artikelen van Sainte-Beuve over Chénier worden aangetroffen in het 5de deel der *Portraits Contemporains*, in de Bijlagen der laatste drukken van het *Tableau* der fransche poëzie in de 16de eeuw, in het 4de deel der *Causeries du Lundi*, en in het 3de der *Nouveaux Lundis*.

Dit laatste kortere opstel is eene aankondiging van den eersten druk der kritische uitgaaf van Becq de Fouquières, 1862, herdrukt in 1872. De heer Becq de Fouquières is een voormalig officier van het leger, die, op nog jeugdigen leeftijd uit de dienst getreden, met hart en ziel zich op de studie van Chénier is gaan toeleggen: niet alleen ten einde den zuiveren tekst van 1819 te herstellen en van Sainte-Beuve's ontdekkin-

gen partij te trekken, maar met het voornemen alle plaatsen van alle grieksche, latijnsche, italiaansche, engelsche en fransche schrijvers op te sporen en aan te wijzen, welke van ver of nabij door Chénier in zijne verzen zijn nagevolgd, of die Chénier's meening kunnen toelichten. Ook van het bundeltje proza-werken gaf hij eene nieuwe uitgaaf, en gebruikte voor een naauwkeurig levensberigt (door hemzelf overal uitgebreid en aangevuld) de bijzonderheden omtrent André's regtsgeding, in 1840 door den Bibliophile Jacob bekend gemaakt.

Zoo stonden de zaken, toen in 1874 een neef van André, zoon van André's oudere broeder Sauveur, de heer Gabriel de Chénier, reeds een man van jaren, in eene voorname provinciestad lid eener regtbank of van een hof, de *Oeuvres Poétiques* van zijn oom nogmaals in het licht zond, met eene studie en aantekeningen.

Vergelijkt men Gabriel de Chénier met Becq de Fouquières, wat geleerdheid, scherpzinnigheid, mensche- en zelfkennis aangaat, dan komt hij er niet goed af. Doch hij bezat papieren van André, die nog door niemand gebruikt waren, en hoewel hij die op onoordeelkundige wijze heeft laten drukken, zij zijn belangrijk. Ik heb er bijna al het nieuwe aan te danken gehad, wat aandachtige lezers in mijn opstel mogen aangetroffen hebben. De uitgaaf is daarenboven versierd met een kostbaar facsimilé: de *Iamben* en andere fragmenten van André, geschreven in Saint-Lazare zooals zulk een fel bestrijder van het Schrikbewind, wilde hij de aandacht der gevangenis-politie ontgaan, toen en daar schrijven moest.

Toch is deze editie zoo gebrekkig, dat zij onbruikbaar moet geacht worden zonder de hulp van Becq de Fouquières. Deze gaf in 1875 een *Examen Critique* der editie-Gabriel en kroonde in 1876 zijne nasporingen door eene reeks brieven over Chénier in het blad *Le Temps*, die sedert verzameld het licht hebben gezien. Door hem is ook de miniatuuruitgaaf van 1881 bezorgd, met een portret van Fanny, door David, en een van Mary Cosway door haar echtgenoot. Becq de Fouquières commentarieert Chénier met de liefde van een oud-wapenbroeder, verkeerd in een kunstkenner, een geleerde, en een archivaris. Alles wat ik niet uit de editie-Gabriel heb, heb ik van hem.

Twee lessen zijn aan André gewijd door Egger, in zijne *Histoire de l'hellénisme en France*, 1869. De *Lettres Grecques* der moeder werden in 1879 op nieuw uitgegeven door De Bonnières, met een levensbericht vol historische anekdoten, die ook van belang zijn voor de kennis der twee vermaarde zoonen.

Over Marie-Joseph heb ik bijna niets gezegd, omdat het niet aangaat hem ter loops te behandelen, en nogtans zijne meeste werken mij niet boeijen. Hij heeft André zeventien jaren overleefd. Toen in 1797, tijdens het Directoire, jakobijnsche wrok hem betichtte zijn broeder op het schavot gebragt te hebben, schreef hij (met allen eerbied voor *Le chant du Départ*) zijn schoonste vers: *Epître sur la Calomnie*.

Het was waar, dat in 1792 de broeders elkander in dagblad-artikelen bestreden hadden; en ook, hoewel eene verzoening spoedig volgde en Marie-Joseph eerlang door de Jakobijnen verloochend werd, dat André hem zijne kortzigtigheid, ijdelheid, en zwakheid van karakter, nooit goed heeft kunnen vergeven. Nog in Saint-Lazare herdacht hij hem in een vijftal lesgevende strofen, welke de heer Gabriel de Chénier, die ze voor het eerst in haar geheel publiek maakte, eenvoudig genoeg is voor een compliment aan te zien.

Doch een verzinsel was het, dat de eene broeder door den anderen in het ongeluk zou gestort zijn. Marie-Joseph zelf; de oudste broeder Constantin-Xavier; de vader; allen hebben het onmogelijke gedaan om André te redden. Den anderen ouderen broeder, Sauveur, die tegelijk met André gevangen zat, mogten zij in hun kring levend zien terugkeeren: van André zouden zij ook het lijk niet bezitten.

De vader stierf eerlang van droefheid, en even onsterfelijk als André-zelf zijn de verzen, waarin, drie jaren na zijn dood, het woord rigtend tot de jakobijnsche lasteraars, Marie-Joseph den onvergetelijken broeder herdacht:

Hélas! pour arracher la victime aux supplices
De mes pleurs chaque jour fatiguant vos complices,
J'ai courbé devant eux mon front humilié:
Mais ils vos ressemblaient, ils étaient sans pitié.
Après d'André Chénier avant que de descendre,
J'élèverai la tombe où manquera sa cendre,

Mais où vivront du moins et son doux souvenir,
 Et sa gloire, et ses vers dictés pour l'avenir...
 O mon frère, je veux, relisant tes écrits,
 Chanter l'hymne funèbre à tes mânes proscrits:
 Là souvent tu verras près de ton mausolée,
 Tes frères gémissants, *ta mère désolée*,
 Quelques amis des arts, un peu d'ombre et des fleurs;
Et ton jeune laurier grandira sous mes pleurs.

Met dat mausoleum bedoelde Marie-Joseph eene uitgaaf van André's werken; en hem is het dank te weten, toen hij in 1811 gestorven was, dat door een tusschenpersoon een gedeelte der handschriften ter beschikking van Latouche is kunnen gesteld worden.

Dat hij in de zoo even aangehaalde verzen van zijne moeder spreekt is geen wonder. Na den dood des vaders ging mevrouw Chénier met Marie-Joseph zamenwonen: zij telde toen reeds zesenzestig jaren, en zou tachtig worden. Moeder en zoon zijn eerst door den dood gescheiden. Zoolang het Directoire duurde, en als voorzitter van den Raad der Vijfhonderd, nam Marie-Joseph te Parijs eene invloedrijke stelling in. Door hem, beweert men, verkreeg mevrouw De Staël de terugroeping van Talleyrand. Hij leefde toen op een grooten voet, in den maalstroom der vermaken van dien tijd; en de oude moeder zal het te zijnent vaak druk genoeg gevonden hebben.

Bij den staatsgreep van 18 Brumaire toonde hij meer karakter dan ooit vroeger. Gunsten van Bonaparte wilde hij niet aannemen, en dit had invloed op zijne omstandigheden. Na eenig dwalen in de hoofdstad werd er een buitentje gekocht of gebouwd te Anthony, een dorp niet ver van Parijs, aan den kant van Sceaux; en daar is de moeder der Chénier's, in November 1808, gestorven en begraven. Onder het keizerrijk had men haar zoo volstrekt uit het oog verloren, dat in 1805 een harer *Grieksche Brieven* is kunnen herdrukt worden in een Magazijn, zonder hare voorkennis niet alleen, doch met vermelding van haar persoon als 'Feu Madame Chénier.'

Ondanks de vorderingen der klassieke oudheidkunde in onze eeuw, laten die *Lettres Grecques*, de eene handelend over oudgrieksche dansen, de andere over oudgrieksche begrafenispleg-

tigheden, met een aanhangsel over oudgrieksche graven, nog heden zich lezen. Toen mevrouw Chénier in 1767 te Parijs kwam wonen, bewoog zij zich eerlang in een kring waar Barthélemy en zijn *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* den toon gaven; en zij had op Barthélemy voor, eene geboren Grieksche en eene vrouw van smaak te zijn. Zij schrijft fransch, alsof zij van jongs af geen andere taal gekend had.

Marie-Joseph, die in zijn uitwendig voorkomen den franschen type van zijn vader vertoonde, maar de lieveling zijns vaders niet was, was het van zijne moeder, die hij door zijne levendigheid, zijne oppervlakkige edelmoedigheid, en vooral door zijn jongen roem als tooneeldichter, verblindde. André was de gematigde politieke denkwijze zijns vaders toegedaan en werd door zijn vader hooggesteld; maar hij leek op zijne moeder en had haar bloed, - het slavische der half-aziatische volksstammen, die in den loop der eeuwen het voormalig Griekenland zijn komen bewonen. Vorm en uitdrukking van zijn gelaat (het algemeen bekende en door de familie erkende portret door Suvée geschilderd in Saint-Lazare) doen in niets aan de werken van beeldhouwers of schilders der grieksche oudheid denken. Daarentegen herinneren zij terstond aan een Levantijn.

Wij behoeven er in het minst niet aan te twijfelen dat André's moeder, in later jaren, als zij met Marie-Joseph de papieren van den armen gequillotineerde doorbladerde, heete tranen geschreid heeft. Zij had den voortreffelijken zoon, die zijne verzen meest voor zichzelf hield, maar half gekend; en het moet haar getroffen hebben, welk een roem hij droeg op zijne afkomst uit haar. Met het aanhalen dier regels wil ik eindigen.

Andreas C. Byzantinus teekende hij zich gaarne, of, gelijk hij in getuigschriften zijner latijnsche schooljaren door curatoren van het gymnasium genoemd werd, *Constantinopolitanus*. Toen hij in 1782 zich te Napels bevond, nog niet door ziekte verhinderd de voorgenomen reis naar Griekenland en Turkije te volbrengen, heette hij zijn geboortegrond en het Konstantinopel zijner moeder, waar zij in de grieksche voorstad Galata hem het leven geschonken had, uit de verte welkom in welluidende verzen. Het helpt verzoenen met het leven, wanneer

men bedenkt hoe gelukkig de zwaarbeproefde oude vrouw zich gevoeld moet hebben, toen zij in het handschrift ze tegenkwam:

Salut, Thrace, ma mère et la mère d'Orphée!
Galata que mes yeux désiraient dès longtemps!
Car c'est là qu'une Grecque en son jeune printemps,
Belle, au lit d'un époux nourrisson de la France,
Me fit naître Français dans les murs de Byzance.

1881.

Sedert het zamenstellen dezer proeve zijn studien over André Chénier verschenen in E. Caro's *Fin du Dix-huitième Siècle*, 1881, II 206 vgg., en in Paul Albert's nagelaten *Origines du Romantisme*, 1882, bladz. 75 vgg.

1883.

Napoleon.

I

Tusschen de beeldtenissen van vele andere fransche dames der 19de eeuw, die onze moeders of onze grootmoeders konden geweest zijn, wordt in de fransche litteratuuargeschiedenissen van den nieuweren tijd ook eene gravin De Rémusat aangetroffen, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd in 1821 te Parijs gestorven, waar zij den toon gaf in een vermaard salon. Als schrijfster werd zij eenigen tijd na haar dood algemeen bekend, door een in 1825 bekroond werk over de vrouwelijke opvoeding. Studie over mevrouw De Rémusat in het 7de deel van Edmond Scherer's *Littérature Contemporaine*, 1882.

Op het tijdstip van haar overlijden was de echtgenoot dezer dame prefekt onder de herstelde Bourbons, terwijl haar oudste zoon, Charles, die zijne moeder meer dan vijftig jaren overleefd heeft, onder de bekwaamste publicisten der Julij-monarchie gerekend is, en stelselmatig oppositie gevoerd heeft tegen het tweede keizerrijk. Geen warmer anti-bonapartist dan graaf Charles de Rémusat.

Deze omstandigheden hebben in het vergeetboek doen geraken dat mevrouw Rémusat, de moeder, in de eerste jaren van haar huwlijk, tezelfder tijd dat haar man tot kamerheer

en paleisprefekt van den eersten Konsul benoemd werd, is aangesteld als hofdame der toekomstige keizerin Joséphine; waardoor zij in de gelegenheid kwam, generaal Bonaparte's huiselijk leven, vóór en na zijne verheffing tot het imperatorschap, van nabij gade te slaan. Slechts enkele lezers schonken in 1848 aandacht aan de mededeeling van Chateaubriand in zijne *Mémoires d'Outre-Tombe*: 'De gedenkschriften van mevrouw De Rémusat (ik heb de schrijfster persoonlijk gekend) behelsden een groot aantal belangwekkende bijzonderheden over de keizerlijke hofhouding. In de Honderd Dagen heeft zij ze verbrand, en daarna ze voor de tweede maal opgeteekend; meer dan herinneringen *van* herinneringen is er niet van overgebleven; de kleuren zijn gedeeltelijk uitgewischt; doch Bonaparte wordt er naar het leven geteekend, zonder windselen (*à nu*), en onpartijdig beoordeeld.'

Aan die herschreven gedenkschriften van mevrouw De Rémusat is thans door een kleinzoon, het senaatslid Paul, openbaarheid gegeven; en niet alleen blijkt uit deze boekdeelen dat Chateaubriand niets te veel gezegd heeft, maar zij vervullen ons menigmaal met bewondering voor de schrijfster. *Mémoires de Madame de Rémusat (1802-1808) publiés avec une préface et des notes par son petit-fils Paul de Rémusat. Paris, 1880, drie deelen.*

Missen wij het eigenlijk gezegd dagboek, waarin tusschen 1800 en 1814 de versche indrukken telkens opgeteekend werden, die schade wordt door de in 1818 op het papier gebragte herinneringen misschien meer dan vergoed. Uit den overvloed der bijzonderheden is eene keus gedaan; het oordeel werd rijper, de hand vaster.

Hoe dit zij, mevrouw Rémusat geeft voor het eerst eene karakterschets van Napoleon, welke voor de geschiedenis blijvende waarde bezit; en zoo men de dame verwijten kan ten aanzien van hare aanvankelijke weldoeners de verpligtingen der erkentelijkheid uit het oog verloren te hebben, wij willen niet vergeten dat voor de meeste Franschen de heerschappij van Napoleon I uitgelopen is op eene teleurstelling. Het valt

zwaar, persoonlijke genegenheid te blijven koesteren zelfs voor het genie, wanneer dit, om zich staande te houden, de vaderlandsche zaak opoffert.

II

De gedenkschriften verplaatsen aanvankelijk in de schoone dagen van het Konsulaat, toen het niemands bevreemding wekte dat de voorspoedige jonge generaal, die na een eersten italiaanschen veldtogt met roem gekroond naar Egypte toog, en, uit Egypte teruggekomen een einde maakte aan het schijn- en wanbestuur van het Directoire, als natuurlijk hoofd van den Staat zijne huishouding naar het voormalig koningspaleis der Tuilerien overbragt.

Uit het oogpunt der maatschappelijke geschiedenis van het eerste keizerrijk is deze verhuizing naar de Tuilerien eene voorname gebeurtenis geweest. Vóór den staatsgreep van November 1799 (Achtien Brumaire) was Bonaparte een partikulier die, evenals andere generaals der Republiek, wanneer hij zich te Parijs ophield, een partikulier huis (in de straat Chantereine) bewoonde. Voor de geschenken in geld en kostbaarheden, welke de erkentelijkheid der Italianen hem en zijne vrouw in den schoot wierp, kocht Joséphine in 1797 of 98, na afloop van den italiaanschen veldtogt, het landgoed Malmaison, tusschen Parijs en Saint-Germain. Dáár en in de stad werd een weelderig leven geleid, zooals strookte met Joséphine's neigingen. Maar van een hofhouding was geen spraak. Deze is eerst allengs ontstaan nadat Bonaparte voor den tijd van tien jaren zich tot eersten konsul had doen aanstellen, met twee schijn-konsuls tot ambtgenooten. Lebrun noch Cambacérès maakten bezwaar, hem als hun meester te erkennen. Ook zij vonden het natuurlijk dat hij de Tuilerien betrok, en weldra Saint-Cloud.

Het hof, in Frankrijk, is van Lodewijk XIV tot en met Lodewijk XVI zulk eene voorname instelling geweest, dat

onze verbeelding zich gemakkelijk voorstelt hoe vreemd de hoogere klassen der fransche zamenleving, voor zoo ver zij de guillotine ontkomen waren, moeten hebben opgezien, toen eene republiek zich vormde in wier kring iedere soort van hof ontbrak. Of laat mij liever zeggen: wij van den tegenwoordigen tijd hebben uit den aard der zaak zoo weinig begrip van het fransche hof der 17de en 18de eeuw, dat wij te naauwernood den omvang der dienst beseffen welke Bonaparte in de eerste jaren der 19de scheen te bewijzen, toen hij onder nieuwe namen de oude orde van zaken weder in het leven riep.

In alle landen van Europa hebben in de overgangperiode van de midden-eeuwen op den nieuweren tijd zich hoven gevormd, waar eene gedesoevereerde aristokratie, door zich te onderwerpen aan eene etikette, voor het verlies harer voormalige onafhankelijkheid eene vergoeding zocht en vond in de gunsten van den vorst. Dit is een onvermijdelijk gevolg der vernietiging van het leenstelsel geweest. De van hunne souveriniteitsregten, als men het zoo noemen wil, beroofde edelen, moesten óf allen invloed, alle fortuin, elk aanzien derven, óf hovelingen worden.

Doch terwijl overal elders, in Duitschland, in Engeland, in Spanje, door de willekeur der etikette, het hofleven een terugstootend karakter bekwam, werd het in Frankrijk een vorm van wufte ja, eenzijdige, uitwendige, maar onmiskenbare beschaving. Het *savoir-vivre*, naar Figaro's woord boven het *savoir* gesteld, bereikte onder Lodewijk XIV en zijne opvolgers eene trap van volmaaktheid, wier wedergade misschien nooit in de geschiedenis van Europa aangetroffen is. De godsdienst en de wetgeving, de wetenschappen en de kunsten, alle hoogere uitingen van het maatschappelijk leven, regelden zich naar den hoftoon; het leven zelf en de dood niet uitgezonderd. Adem te halen in de hoflucht werd tegelijk als het hoogste voorregt en als eene onmisbare voorwaarde beschouwd. Het was de kwestie van te zijn of niet te zijn, aan deze zijde van het graf; wat dan ook overigens, aan gene zijde, den mensch te wachten mogt staan.

Ongeloofelijke misbruiken zijn het gevolg geweest van dit hofleven, dat gelijkstond met het teren der geheele aristokratie

van een groot land op de beurs van een vorst die 's rijks schatkist als zijn zakgeld beschouwde. Het hof der fransche koningen van den goeden ouden tijd vormde, met inbegrip van het dienstdoend personeel, eene kolonie van dertig à veertigduizend parasieten, die ieder jaar meer dan een tiende deel van 's lands inkomsten opaten, - opaten aan traktementen, aan pensioenen, aan rijtuigen en paarden, aan buitenplaatsen en hôtels, aan kleederen en juweelen, aan bals en partijen. Aan nuttige wederdiensten, in ruil voor de verbruikte millioenen, werd niet gedacht. Het hof bestond om het hof, niet om de nuttigheid. De ambten waren sinecures: den koning een paar kousen, de koningin een hemd, den prinsen of prinsessen van den bloede een zakdoek aan te bieden; tien of twaalf uren daags met geen ander doel op de been en bij de hand te zijn, dan om lakeijewerk te verrigten voor zoover de heeren, kamenierswerk voor zoo ver de dames betrof. De hoofdbezigheid bestond in deel te nemen aan de koninklijke feesten. Behalve het paleis van Versailles bezat de koning tien of twaalf kasteelen, waar om beurten een gedeelte van het jaar doorgebracht werd. Overal stallen vol paarden, overal een stoet jagers en een stoet honden, overal wandelparken, overal receptiezalen, balzalen, concertzalen, schouwburgzalen, overal keukens glimmend van koperwerk, provisiekamers vol teerkost, overal koksmaats en kamerdienaars bij de vleet.

Eén ding slechts regtvaardigde deze onbeschaamde geldverspilling, en werd als een equivalent beschouwd van hetgeen onder zulk een bestuur 's lands andere instellingen te kort moesten komen. Men verwezenlijkte eene wijze of stijl van leven, die voor een ideaal gold. Ten koste der noodlijdende natie werd door eene bloemlezing van gelukkigen een beschaafder, wellevender, verfijnder bestaan geleid, dan waarvan de wereld nog ooit getuige had mogen zijn. Wanneer de koning te Versailles groote receptie houdt, wanneer hij in de spiegelgalerij eene dans- of eene speelpartij geeft, dan verdringen zich om de speeltafels of rangschikken zich op sofa's en zetels, vier- of vijfhonderd genoodigden, de keur van adel en mode. Dit is, zegt Taine, het schouwspel, dat men met eigen oogen en op de plaats zelve (niet slechts met behulp van boeken of

prenten) zou moeten gadeslaan om zich een oordeel te kunnen vormen over den geest, den aanblik, en de zegepraal der monarchale beschaving vóór de omwenteling.

In elke woning, waar men menschen ziet, is het salon hoofdvertrek: en een schitterender dan dit koninklijke werd nooit aanschouwd. In slingers van bloemen en bladen hangen van de gebeeldhouwde zolderingen, van de met zwevende kleine amoretten bezaaide plafonds, de vlamme kroonen af, door de hooge spiegels aan den wand tot in het oneindige weerkaatst. In stroomen golft en glijdt het licht over het verguld snijwerk, over de diamanten, de geestige en lagchende aangezigten, de sluitende keurslijven, de wijd uitstaande rokken van schitterende stof, belegd met festoenen. De paniers der dames, die in een kring van fauteuils of amfitheatersgewijs op banken zitten, vormen als een tuin van leiboomen, waar de bloesems en de vruchten uit juweelen bestaan, gevat in edel metaal. Men waant een reusachtigen, oogverblindenden, levenden ruiker te aanschouwen. Geen hedendaagsche zwarte mansrokken vormen een schreeuwend contrast. Gekapt en gepoederd, de schoenen versierd met gespen en strikken, kanten lubben uit de mouwen, eene kanten das om den hals, in rokken en vesten van zijde, hemelsblauw, rozerood, lila, de opslagen geborduurd, de naden schuilgaand onder goud galon, hebben de mannen aan hun toilet niet minder zorg besteed dan de vrouwen aan het hare. Mannen en vrouwen beiden vormen eene keurbende. Allen zijn in de hoogste mate lieden van de wereld. Hen sieren al de eigenschappen die de geboorte kweekt, de opvoeding, de overvloed, de vrije tijd, de hebbelijkheid van het uitgaan. In hunne soort zijn zij volmaakt. Geen toilet wordt hier aangetroffen, geen hoofdknik gezien, geen stembuiging vernomen, geen zinwending gehoord, die niet de rijpste vrucht der wereldsche beschaving, niet de fijnste parfumerie gelijk, welke uit den ontwikkeldsten maatschappelijken toestand gestookt kan worden. Hoe beschaafd het leven te Parijs zij, het haalt niet bij dat van Versailles; bij het hof vergeleken schijnt de groote wereld der hoofdstad die eener provinciestad.

De overlevering wil dat voor het bereiden van één fleschje

der weergalooze olie, welke den koningen van Perzie wordt aangeboden, honderdduizend rozen noodig zijn. Getrouw beeld van dit salon: zelf een uit kristal en goud vervaardigd fleschje, gevuld met de opgevangen wateren eener menschelijke bloemteelt. Eerst heeft te dien einde eene geheele aristokratische wereld, kasplant geworden, in plaats van vruchten, slechts bloesems moeten leeren voortbrengen; daarna, in den monarchalen distilleertoestel, haar gezuiverd sap moeten oplossen in eenige weinige aromatische druppelen. Dit kost buitensporig veel geld; doch men verkrijgt op die wijze een uitgezocht reukwater. H. Taine, *Les origines de la France contemporaine*. Eerste gedeelte: l'Ancien régime, bladz. 111 vgg.

III

Wanneer mevrouw De Rémusat de tegenstelling aanduidt die Bonaparte's glansrijke nieuwe omgeving met de vroegere republikeinsche vormde, dan bezigt zij eene uitdrukking die zeer de aandacht verdient. 'Cette pompe', zegt zij, 'qui succédait à un temps où l'affectation *de la saleté presque dégoûtante* s'était jointe à celle d'un civisme incendiaire...'

Men kan dit bijna niet woordelijk vertalen; maar het beteekent ongetwijfeld dat de mannen, die vóór het Konsulaat aan het hoofd der fransche republiek gestaan hadden, ten einde te behagen aan het gemeen, genoodzaakt waren geweest, niet slechts eene woeste soort van burgerdeugd ten toon te spreiden, maar ook, door hun uitwendig voorkomen, hunne havelooze kleeding, hunne schamele huisvesting, hunne slecht voorziene tafel, de echtheid hunner republikeinsche gezindheid te staven.

Ziedaar wat voor de schitterende, bevallige hofhouding der oude fransche koningen in de plaats gekomen was. Niet-alleen de vroegere staatsinstellingen hadden voor andere moeten plaats

maken, maar de maatschappij zelve was onderstboven gekeerd. Het voormalig hof was in den revolutionairen maalstroom niet-alleen verdwenen; maar bovengekomen waren de lagere levensvormen, waartegen dat hof ten allen tijde in verzet gekomen was en die het als onwaardig van zich afgeschud had. Met de republiek had de omwenteling tevens de slechte manieren aan het bewind gebragt.

Er is in deze mededeeling iets verrassends, omdat wij ten aanzien van het Directoire althans gewoon zijn eene uitzondering te maken. De volstreckte regeringloosheid, plegen wij ons voor te stellen, heeft in het Frankrijk van 1789 niet langer geduurd dan tot de omverwerping van het Schrikbewind in 1794. Het Directoire moge een zwak gouvernement geweest zijn, moge niet beter verdiend hebben dan in 1799 door Bonaparte uiteengejaagd te worden, - wij meenen te weten dat de fransche zamenleving, onder die regering, weder een weinig is opgeloken. Ons heugt gelezen te hebben dat de direkteur Barras ongetwijfeld een man van zeer losse zeden, maar tegelijk een man van de wereld was. Het tijdperk der koddige Incroyables en der aanvallige Merveilleuses schijnt ons toe, niet wel te kunnen aangeduid worden gelijk mevrouw De Rémusat dit met hare 'bijna walgelijke onzindelijkheid' doet.

Toch heeft mevrouw De Rémusat gelijk, en wij moeten in het oog houden dat zij spreekt van eene 'affectation.' De stukken, door Taine in zijn jongste werk over de fransche omwenteling openbaar gemaakt, noodzaken aan te nemen dat het Schrikbewind zoomin met Robespierre geëindigd als aangevangen is, en Frankrijk, van het bijeenroepen der Staten-Generaal door Lodewijk XVI tot Bonaparte's staatsgreep, gedurende tien jaren bestuurd is door het gepeupel.

Onder het Directoire heeft het kunnen schijnen alsof eene pauze ingetreden was; doch meer dan schijn is die verademing nooit geweest. De eigenlijke magt bevond zich in de hand van demagogen. Dezen bragten het schuim der natie in beweging, en moesten, om de gunst hunner volgelingen niet te verliezen, zich met hen in het slijk wentelen. Zij waren het, die den regeerders de wet stelden; aan hun invloed kleefde overdragtelijk het vuil der straat, door hen medegebragt in de

salons. Meer nog dan afschuw voor het bloed der guillotine, moeten wij gelooven, heeft deze overheersching der maatschappelijke gemeenheid er toe bijgedragen, Frankrijk in Bonaparte's armen te drijven.

De tooneelen, aangeboden door het Palais-Royal te Parijs in Julij '89, geven een denkbeeld van dit despotisme der volksmenners.

De koning regeert nog. De Bastille moet nog genomen en gesloopt worden. Maar reeds is de anarchie, welke zoo vele jaren zal aanhouden, in vollen gang. De demagogen hebben zich permanent verklaard. Het Palais-Royal is in een club onder den blooten hemel veranderd, waar zij, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, elkander het hoofd warm maken en de volksmenigte tot dadelijkheden aanzetten. De plaats heeft hare privilegien. Zij staat onder de hoede der familie Orleans, en de politie mag er niet binnendringen. Het woord is vrij, en het zaamgestroomd publiek slechts te geneigd die vrijheid te misbruiken. Nergens voelt het uitvaagsel der bevolking zich zoo op zijn gemak als in dezen tuin en zijne bijgebouwen, waar meer dan tweeduizend lichtekooijen huizen en meer dan dertig speelbanken gevonden worden. Straatslijpers, koffijhuisloopers, avonturiers, verloren zonen der letteren, der kunst, of der balie, notarisklerken, studenten, vreemdelingen uit hôtels-garnis (veertigduizend telde men er toen van die soort te Parijs), - het is of zij altogader in het Palais-Royal elkander bescheiden hebben. Zij verdringen er zich onder de gaanderijen en langs de wandelpaden. Geen enkel gevestigd burger wordt onder hen aangetroffen. Voor nijvere en ordelijke bijen is het hier de plaats niet; alleen voor den zwerm der politieke en litterarische horzels. 'Den geheelen dag', verhaalt Arthur Young, die in dat jaar Frankrijk en Parijs bezocht, 'kan men in het Palais-Royal tien duizend personen bijeenvinden; en het gedrang is zoo groot, dat indien uit een der bovenvensters een appel op de hoofden der voorbijgangers geworpen werd, hij den grond niet bereiken zou.' Arthur Young, *Travels in France during the years 1787, 1788 and 1789*. Londen, 1792.

Hoe het met de hersenen dier lieden geschapen stond, laat zich gemakkelijk gissen. Het zijn de hevigste, de opgeblazenste, de verhitste en prikkelbaarste breinen van geheel Frankrijk. Onder deze staatkundige tinnegieters is er niet één die de anderen persoonlijk kent; niemand weet wie de redenaar van het oogenblik is; niemand gevoelt zich verantwoordelijk voor de taal die hij voert. Evenals in den schouwburg waant men zich een onbekende onder de onbekenden. Men komt om getroffen, om geroerd te worden. Men is de prooi der hartstogten zijner omgeving. Men wordt medegesleept in den maalstroom der groote woorden, der valsche tijdingen, der overdreven voorstellingen en berigten van energumenen, die niet voor elkander willen onderdoen.

Er zijn er die kreten slaken, die schreijen, die in de handen klappen, die met de voeten stampen, als bij het vertoonen van een treurspel. Eén windt zich zoo op, dat hij door eene hevige koorts wordt aangegrepen en op de plaats zelve van uitputting bezwijkt. Arthur Young, hoewel gewoon aan het misbaar der staatkundige vrijheid, staat verbaasd over hetgeen hij ziet en hoort. ‘De gisting’, zegt hij, ‘gaat alle beschrijving te boven. Wij Engelschen verbeelden ons dat het menschen stroomt in de boekwinkels van Debrett of Stockdale te Londen; het zijn woestijnen, vergeleken bij de winkels van Desenne en anderen in het Palais-Royal. Met de elbogen moet men zich ruimte maken, van de deur naar de toonbank. Elk uur komt er een nieuw vlugschrift uit: vandaag dertien, gisteren zestien, verleden week twee en negentig. Op elke twintig zijn er negentien vóór de vrijheid.’

Met de vrijheid wordt bedoeld: afschaffing van alle privilegien, souvereiniteit der numerieke meerderheid, toepassing van het *Contrat Social*, de republiek, anders gezegd het algemeen nivellement, de permanente regeringloosheid, en zelfs de jacquerie. Camille Desmoulins klimt op een stoel of een tafel, en kondigt in ronde woorden haar af; spoort zonder omwegen er toe aan. ‘Het wild is in den strik’, roept hij uit, ‘slaat het dood! Nooit is in de handen van overwinnaars rijker buit gevallen. *Veertig duizend paleizen, hôtels, buitenplaatsen, twee vijfdens van Frankrijks bezittingen, zullen het loon der dapperheid*

zijn. Die zich thans veroveraars noemen, zullen op hunne beurt veroverd worden. De natie gaat *eene aderlating* te gemoet.' Zoo formuleert Desmoulins, vijf jaren vóór Marat, Saint-Just, Danton, en Robespierre, het programma van het Schrikbewind.

Van elke twintig stemmen, die men hoort opgaan, zijn er negentien vóór de vrijheid. Doch zelfs die ééne, welke behoud of matiging predikt, wordt niet geduld. Een toehoorder, die tegen het aannemen van moorddadige motien zijne stem waagde te verheffen, wordt bij de kraag gegrepen. 'Men dwingt hem, gekniel'd verschooning te vragen en den grond te kussen; men tuchtigt hem, als een kind, met een gard; men dompelt hem een- en andermaal in den vijver en levert hem aan het gepeupel over, dat hem wentelt in het zand der paden.' Een geestelijke wordt onder den voet geloopt, weder opgeraapt van den grond, en door den eenen balddadige den anderen toegeworpen. De souvereine menigte oefent alle regten der souvereiniteit uit: zij is tegelijk wetgever, magistraatspersoon, en scherpreger. Hare afgoden zijn het heilig huisje. Wie hun geen eer bewijst, staat schuldig aan gekwetste majesteit en wordt op staanden voet gestraft. Een jonge priester, die iets ten nadeele van Necker zegt, krijgt eene dragt slagen. Acht dagen vóór het nemen der Bastille staat in het Palais-Royal eene vrouw Necker's borstbeeld te beschimpen: eene troep vischwijven grijpen haar aan, tillen haar pak op, en slaan haar dat het bloed er langs loopt.

De militaire uniformen zijn meerendeels verdacht. Vertoont zich een huzaar, dan wordt hij op aanhitsen van Camille Desmoulins met steenen geworpen. Twee officieren der huzaren krijgen een fonteinworp van stoelen naar het hoofd en moeten, zoo zij hun leven liefhebben, zich uit de voeten maken. 'Eergisteren', schrijft Arthur Young in zijn dagboek, 'is een spion der politie gepakt. Men heeft hem afgespoeld in den vijver; heeft hem nagezeten als een gejaagd hert. Hij kon niet meer. Toen is hij met stokken geslagen, met steenen geworpen, zoodat zijn eene oog uit de kas hing. In weerwil dat hij om genade smeekte, dompelde men hem opnieuw in den vijver. Die marteling heeft geduurd van 's middags twaalven tot 's avonds half zes, en er waren tienduizend beulen.'

Onnoodig te doen opmerken welke, in verband met het oogenblik, de beteekenis van zulk een middenpunt was. Naast de gestelde magten zien wij eene nieuwe magt verrijzen; eene wetgeving op eigen hand en in de open lucht, naamloos, niet verantwoordelijk, zonder breidel, gehoorzamend aan koffijhuis-theorien, opgewonden invallen, aanhitsingen van demagogische spreekgestoelten. Zij heeft hare ministers en hare lijfwacht. Het zijn de bloote armen die gisteren in het Faubourg Saint-Antoine alles kort en klein sloegen, en er morgen de Bastille zullen opeischen.

Nog geen jaar geleden was de tuin van het Palais-Royal de plaats geweest, waar de heeren en dames der groote wereld, na afloop der opera, op schoone zomeravonden, somtijds tot twee ure in den nacht kwamen heen en weder drentelen in den zilveren maneschijn, luisterend naar het vioolspel van Saint-Georges of naar de schoone stem van Garat. H. Taine, *Origines de la France contemporaine*. Tweede gedeelte: la Révolution, I 30 vgg.

IV

Uit de omwenteling van 1789 zijn mettertijd groote en weldadige hervormingen voortgekomen. Doch zij zelve was noch weldadig, noch groot. Onder den drang van den nood der tijden is zij van het begin af en bij toeneming eene tirannie geweest, een staat van regeringloosheid, iets krankzinnigs, iets bloedigs, en bovenal iets gemeens.

Stellen wij ons voor dat het uitschot der Hagenaren, die in 1672 de De Witten vermoordden, gedurende tien jaren, in de plaats van Willem III, aan het hoofd der Vereenigde-Provincien gekomen waren. Onder zulk eene janhagelheerschappij heeft aan het einde der vorige eeuw Frankrijk gezocht, tot de Eerste Konsul zijn: Niet verder! sprak.

In November 1799 dreef Bonaparte het Directoire uiteen;

vóór het einde van Februarij 1800 nam hij zijn intrek in de Tuilerien en zeide tot zijne vrouw, des avonds bij het naar bed gaan: 'Allons, petite créole, venez vous mettre dans le lit de vos maîtres.'

Waarom zeide hij, 'vos maîtres', en niet: 'nos maîtres'? Mevrouw Rémusat heeft het gezegde opgeteekend uit den eigen mond van Joséphine, die toen nog eenvoudig 'madame Bonaparte' heette; en de woorden verrassen ons voor de eerste maal door de onwillekeurige bekentenis, sedert vaak op even ingewikkelde wijze herhaald, dat Napoleon het gevoel niet met zich omdroeg een Franschman, maar een vreemdeling en een veroveraar te zijn, die het fransche volk slechts gebruikte om het doel zijner persoonlijke eerzucht te bereiken.

Hoe weinig hebben de Franschen van dien tijd geweten, aan wiens boezem zij zich eigenlijk wierpen! Maar ook, hoe walgde men van de republikeinsche samenleving, dat een gelukkig soldaat binnen weinige maanden zich van eene koninklijke hofhouding omringen kon! En welk een buitengewoon schepsel moet de dertigjarige generaal Bonaparte geweest zijn, dat zijne eigen militaire omgeving hem die positie veroveren liet!

Als keizer heeft Napoleon eene reeks veldslagen gewonnen, wier schitterende namen het ons natuurlijk doen vinden dat een geheele staf van generaals en maarschalken als vloog op zijne wenken. Wien had het in de dagen van Austerlitz, Jena, Wagram, in den zin kunnen komen zich als zijn gelijke te beschouwen, of hem niet als den geboren meerdere van allen te erkennen? Doch in het begin van 1800 waren diezelfde generaals zijn wapenbroeders, zijn mededingers. Hunne verheffing werd door de zijne uitgesloten. Allen hadden zij in de dienst der Republiek groote dingen gedaan. Alle eerzuchtigen onder hen moesten hetzelfde regt meenen te hebben, aan het hoofd van den Staat te komen.

De eerste beslissende openbaring van het veelzijdige in Bonaparte's genie is geweest dat al die berekeningen van derden door hem verijdeld zijn, en hij zijne kameraden wel tot maarschalken, hertogen, of prinsen benoemd, maar steeds zorg gedragen heeft, zelf de Charlemagne dezer pairs te blijven. Ge-

lukkig soldaat, evenals zij, was hij tevens een geslepen staatsman, en, in overeenstemming met zijne vreemde afkomst, een staatsman uit de italiaansche school.

De bewondering waarmede dit schouwspel ons vervult is geen hulde aan de deugd of de zielegrootheid, maar alleen aan de kunstvaardigheid en de menschenkennis. Hetgeen wij de italiaansche staatkunde noemen is eene politiek van kleine middelen; eene die hare kracht zoekt in te veinzen, spekeleert op de onedele hartstogten en zwakheden der menschen, en wortelt in eene onbegrensde minachting der menschelijke natuur in het algemeen. Bonaparte bezat in de hoogste mate het genie dezer staatkunde. Aan haar heeft hij zijn militair talent dienstbaar gemaakt, ten einde alleenheerscher over een groot volk, en, zoo mogelijk, de grondlegger eener nieuwe europesche dynastie te worden.

Persoonlijk had hij een geringen dunk van de vrouwen, en bewees daardoor op nieuw geen geboren Franschman te zijn. Hetgeen in zijne naaste omgeving omtrent zijne zeden gefluisterd werd (dat hij in het geheim leefde, of achtereenvolgens geleefd had, met zijne drie eigen zusters en zijne eigen stiefdochter), bewijst dat men onnatuurlijke neigingen hij hem onderstelde. Maar tegenover het publiek nam hij den schijn aan, een ingetogen leven te leiden en er prijs op te stellen dat de gezelschapsdames zijner vrouw een huiselijken kring vormden.

De hofhouding van den eersten Konsul was eene hofhouding zonder koketterie, zonder minnarijen of schandalen; zoomin bedekt als openlijk. Hij zelf scheen een goed voorbeeld te geven. Mevrouw Rémusat was wel is waar zeer jong en onervaren, toen zij in dezen kring opgenomen werd. Doch, zoo er ergerlijke zaken waren voorgevallen, zij zou in weerwil harer twee en twintig jaren niet hebben kunnen nalaten dit te bespeuren. Zij bespeurde niets. Integendeel, toen onder de hovelingen te Saint-Cloud het gerucht zich verspreidde dat de eerste Konsul zich had laten betooveren door eene aktrice van het Théâtre Français, mademoiselle Georges, werd dit als eene gebeurtenis aangemerkt. Joséphine was bijna niet te troosten over de ontrouw van haar echtgenoot. Vergezeld van mevrouw

Rémusat, ondernam zij in den laten avond jaloersche ontdekkingstogten naar zijne slaapkamer. Hij legde de kleine oneenigheid met zijne vrouw spoedig weder bij, en de oningewijde wereld moest gelooven dat, ofschoon het huwlijk van het hoofd van den Staat niet met kinderen gezegend werd, de generaal en mevrouw Bonaparte (zij zes jaren ouder dan hij) in de beste verstandhouding leefden.

Behalve den eersten Konsul, was er ook een tweede en een derde; doch van welken men zoo goed als nooit hoorde spreken. Zorgvuldig had Bonaparte vermeden, zich generaals als ambtgenooten te kiezen. Cambacérès was een regtsgeleerde, Lebrun een financier. Zij waren tevreden, in het openbaar te mogen verschijnen met niet meer dan twee dragonders als voorrijders. Hij zelf daarentegen was steeds van eene talrijke lijfwacht omstuwtd. Hij behield zich het regt voor, dat zijne vrouw, en zij alleen, een viertal staatsdames zouden mogen kiezen, en ontving de gezanten der vreemde mogendheden met het aan de koningshoven gebruikelijk ceremonieel. Militaire mede-konsuls zouden die ongelijkheid nooit geduld hebben. Thans gewende de wereld van lieverlede aan het denkbeeld dat men den generaal Bonaparte als den eersten persoon der Republiek te beschouwen had, en weldra vond niemand het vreemd dat de staatsstukken, welke in hun aanhef melding maakten van 'de konsuls' in het meervoud, in het enkelvoud onderteekend werden door hem alleen.

Eene der redenen van Barras' val was geweest dat hij onder verdenking lag, of daaronder gebragt was, het verdreven koningshuis te willen herstellen. Bonaparte, die Barras omverwierp, handelde in naam en als beschermer der Republiek. Niemand geloofde dat het plan bij hem bestond, iets tegen deze te ondernemen; en hij wachtte zich wel dit denkbeeld te doen geboren worden. De konsulaire waardigheid, waarmede hij zich bekleeden liet, had een republikeinsch aanzien.

Hoewel de anarchie, uit de toepassing van het vrijheidsbeginsel ontstaan, een groot gedeelte der zamenleving afkeerig had gemaakt van de Republiek; althans, hoewel er ten aanzien van deze eene vrij algemeene onverschilligheid heerschte, er werden nog altijd overtuigende republikeinen gevonden die geen openlijke

aanranding geduld zouden hebben. Deze invloedrijke minderheid moest in slaap gesust worden. De koninklijke staat, dien Bonaparte voerde, was geen aanstootelijke navolging van het oude régime, maar zoo ingerigt dat de nationale ijdelheid bij het herleven van een hof hare rekening vond, zonder voor het uitwendige aan de vroegere monarchie herinnerd te worden.

Reeds onder Lodewijk XVI en Marie Antoinette hadden de opgravingen teHerculanum en te Pompeji het oudromeinsche in de mode doen komen; en tegelijk was eene van de hersenschimmen der omwenteling geweest: het terugkeeren tot de denkbeeldige spartaansche zeden der vrijheidlievende, tirannenhatende, romeinsche republiek.

Bij het inrigten zijner hofhouding maakte Bonaparte van die zamentreffing gebruik. De pompejaansche stijl, reeds toegelaten voor gebouwen en meubelen, werd uitgebreid tot de kleeding der vrouwen. Het kostuum van mevrouw Tallien werd hofkostuum. Wanneer men heden ten dage het historisch muzeum te Versailles bezoekt, dan kan men bijna niet gelooven dat de fransche dames uit den napoleontischen tijd onmiddellijk gevolgd zijn op die van het oude koningschap. De portretten van het eene tijdvak gelijken in niets op die van het andere. Voor de wijd uitstaande rokken in pompadour-stijl zijn slanke en nauwsluitende, voor de hooge gepoederde kapsels zijn natuurlijke krullen en vlechten, voor de puntig toeloopende lange en lage keurslijven zijn korte, te nauwernood aangeduide tailles in de plaats gekomen.

De herinnering van het napoleontisch keizerrijk heeft naderhand aan geheel dit samenstel van toiletten, ameublementen, en architectuur, den naam van *style de l'empire* doen geven; doch het was eene vinding van het Konsulaat, weder niet buiten verband met Bonaparte's afkomst. Hij gebruikte het middel ten einde aan zijn schitterenden hofstoet, te Saint-Cloud en op de Tuilerien, een voorkomen van nieuwhed te geven. Wie in die dagen de salons van mevrouw Bonaparte binnentrad vond er de etikette der achttiende eeuw aan eene inrigting gepaard, die eene andere wereld scheen.

In den aanvang bestond Joséphine's omgeving uitsluitend uit generaals, en vrouwen van generaals. De vertegenwoordigi-

gers der voormalige hoogere kringen bleven zich op een afstand houden. Dit verdroot Bonaparte. Nooit, begreep hij, zou zijne nieuwe dynastie in Frankrijk wortel kunnen schieten, zoo er niet eene verzoening plaats had tusschen de verschillende maatschappelijke bestanddeelen van vroeger en later tijd.

Mag men mevrouw Rémusat gelooven, dan was het om die reden dat zij en haar echtgenoot op de Tuilerien genoodigd werden. De heer Rémusat was zijne door de omwenteling gebroken carrière begonnen als regterlijk ambtenaar. Zijne jonge vrouw stamde uit eene aristokratische familie, die vriendschappelijken omgang hield met de Beauharnais. Juist zulke personen waren het, die Bonaparte voor zijn doel noodig had. Zijne magt was reeds zoo groot, en zijne toekomst scheen zoo vast verzekerd, dat mevrouw Rémusat het als eene onverhoopte onderscheiding aanmerkte, door hem tot staatsdame van Joséphine benoemd te worden, en haar man tot Préfet du Palais. Al zouden de echtgenooten het anders gewenscht hebben, - zoo zij hunne fortuin niet met voeten wilden treden, dan moesten zij beide aanstellingen zich laten welgevalven.

Bonaparte vond het aangenaam, in het salon van Joséphine dagelijks de jonge adellijke dame te ontmoeten die in schoonheid voor de vrouwen zijner meeste generaals moest onderdoen, maar dezen in beschaving overtrof. Wat haar echtgenoot betreft, - man van studie, die, zestien jaren ouder dan zijne vrouw, vóór de omwenteling in de groote wereld verkeerd had, - hem gebruikte hij als vraagbaak voor het verstrekken van inlichtingen, als tegenwigt van het te militair karakter der nieuwe hofhouding, en tegelijk als middel om de oude weerbarstige aristokratie te lokken.

Allerlei kleine middelen werden op die wijze door hem aangewend om zijn doel te bereiken; middelen schijnbaar zoo gering, dat wij er ons over verbazen. Doch wie op den toestand der toenmalige fransche zamenleving let, bewondert in hunne keus den vasten blik van den man die bij zichzelf bepaald had dat de anarchie in Frankrijk aan den eenen, zijn eigen veldheerstalent aan den anderen kant, hem eene loopbaan zonder wedergade zouden ontsluiten.

V

Aan 's lezers verbeelding moet ik de zorg overlaten, mijne schets te voltooien. De napoleontische hofhouding was eene toepassing der napoleontische politiek. Na de vestiging van het keizerrijk bekwam zij hoe langer hoe meer uitbreiding, en telkens grooter glans. Zonder haar oudromeinsch aanzien te verliezen, kreeg zij tevens eene oostersche tint. De dames gingen tulbanden dragen. Zelfs vrouwen, welke als de barones De Staël tot de oppositie behoorden en niet aan het hof verschenen, volgden die mode. Het aziatische en het antieke smolten bij toeneming zamen in iets middeneeuwsch of feodaals; gelijk Napoleon's eierzuchtige en onpraktische droomen meer en meer den vorm aannamen van een europeesch verbond van vazalstaten, met Frankrijk aan het hoofd, en hij aan het hoofd van Frankrijk. De toon echter onderging geen verandering. Deze bleef koel en afgemeten. Ondanks het temperen of verwijderen der militaire vormen, ging alles op kommando. Het ceremoniële nam gestadig toe, de vrolijkheid gestadig af. Iederen dag dezelfde parade. Geheel de hofstoet, mannen en vrouwen, werd beheerscht door één gevoel: vrees voor hem die zich als het middenpunt van het heelal beschouwde, eigenmagtig over alles beschikte, en niets of niemand ontzag.

Eene ware klucht, achter de schermen dier grootheid, is de naijver geweest der twee familien welke aan Napoleon's fortuin eene opkomst uit de sprookjeswereld dankten: de broeders en zusters Bonaparte aan de eene zijde, Joséphine Beauharnais met haar voorzoon Eugène en hare voordochter Hortense aan de andere.

Toen hij nog Konsul was en in die kwaliteit eene reis door het aangehecht Belgie zou ondernemen, waarbij Joséphine hem vergezelde, ging Napoleon met zijn gevolg een dagje op het landgoed Mortefontaine doorbrengen, destijds het partikulier eigendom van zijn broeder Joseph.

De geheele familie Bonaparte was daar bijeen. De ochtend van een schoonen Junijdag werd besteed aan het doorwandelen van het park, een vermaarden aanleg der 18de eeuw. Toen

het uur van middagmalen naderde, kwam de rangregeling der plaatsen aan tafel ter spraak. De moeder der Bonaparte's, Laetitia, bevond zich insgelijks te Mortefontaine. Joseph verwittigde zijn broeder dat hij bij het oversteken naar de eetzaal de hand aan zijne moeder zou reiken, haar plaats zou doen nemen aan zijne rechterzijde, en Joséphine aan zijne linker.

Napoleon achtte zich gekrenkt door eene schikking, die zijne vrouw slechts den tweeden rang deed innemen. Hij gelastte zijn broeder de orde te veranderen, en hunne moeder aan zijne linkerhand te plaatsen. Joseph kwam daartegen op, en was van zijn denkbeeld niet af te brengen. Toen aangekondigd werd dat de maaltijd opgedragen was, gaf Joseph de hand aan zijne moeder, en Lucien (destijds met zijn broeder nog niet in onmin) de hand aan Joséphine.

Maar Napoleon, verstoord over de tegenwerking, stak met haastige schreden het salon door, legde den arm zijner vrouw in den zijnen, snelde het geheele gezelschap vooruit, plaatste Joséphine nevens zich aan de tafel, en beval met luider stem mevrouw Rémusat, aan zijne andere zijde te komen zitten. Algemeene verbazing. Mevrouw Joseph Bonaparte (van zich-zelve eene jufvrouw Clary, dochter van een marseillaansch koopman) mogt aan het lager eind een goed heenkomen zoeken, alsof zij geen deel van de familie had uitgemaakt. Onder den maaltijd wisselde de Eerste Konsul geen enkel woord, noch met Joseph, noch met Lucien, noch met zijne moeder.

Men moet niet meenen dat Joseph's eigenlijke bedoeling geweest was, de oude mevrouw Laetitia te eeren. Hij en de anderen hadden het alleen op Joséphine gemunt. Haar wilden zij vernederen, door haar niet meer dan de tweede plaats aan tafel toe te kennen. Zoo zouden zij niet lang daarna, bij gelegenheid van Napoleon's krooning tot keizer, alles in het werk stellen om Joséphine slechts als getuige, niet als medegekroonde, bij die plegtigheid tegenwoordig te doen zijn. De schoonzusters, even jaloersch als hare mannen (mevrouw Baciocchi, mevrouw Murat, mevrouw Borghese) maakten het dien dag zoo erg, dat zij Joséphine's sleep niet dragen wilden; en weinig heeft het gescheeld of de heldin van het feest ware in de kerk, met krooningsmantel en al, achterover gevallen door de zwaarte van

het kleed. Een der argumenten van Joseph tegen Joséphine's krooning was geweest dat Napoleon haar naderhand gemakkelijker zou kunnen verstooten, indien de pauselijke zegen niet ook over háár hoofd uitgesproken werd.

Vreemd was in dien familiestrijd de stelling van Lodewijk, den lateren opvolger van Rutger Jan Schimmelpenninck. Gehuwd met Joséphine's voordochter, zou het natuurlijk geweest zijn zoo hij, tusschen de Bonaparte's en de Beauharnais, als koppelteeken gediend had. Maar hij koesterde ten aanzien van Hortense (volgens mevrouw Rémusat de beminlijkste, meest belasterde, en deerniswaardigste der vrouwen) eene onoverwinlijke achterdocht. Hoe meer de Beauharnais geplaagd werden, hoe aangenamer hij het vond. De zusters Bonaparte en hare mannen, vooral mevrouw en de generaal Murat, hadden in hem een trouw bondgenoot.

De geheime vrees der Bonaparte's schijnt geweest te zijn, schade te zullen lijden, of in hunne ijdelheid gekrenkt te zullen worden, door elke onderscheiding toegekend aan de Beauharnais. Was het dat zijzelf zich vreemdelingen en min of meer avonturiers gevoelden, terwijl Joséphine door haar eerste huwelijk lid eener oude en aanzienlijke fransche familie geworden was? Duchtten zij dat hun alvermogende broeder dit als eene reden beschouwen zou, altijd in de eerste plaats de nabestaanden zijner vrouw te bevoordeelen? Dit is zeker dat de adoptie van Eugène Beauharnais door zijn stiefvader, en zijne verheffing tot onderkoning van Italie, door de Bonaparte's als eene persoonlijke beleediging werd aangemerkt, vrucht van Joséphine's intrigeren. Eerst toen zijzelf naderhand, Joseph koning van Spanje, Elisa groothertogin van Toskane, Lodewijk koning van Holland, Caroline en Murat koning en koningin van Napels, Jérôme koning van Westfalen geworden waren, verklaarde hunne eerzucht zich voldaan.

Van de volmaakte onafhankelijkheid en willekeur, waarmede te midden dezer rivaliteiten door Napoleon gehandeld werd, getuigt aan den eenen kant het eindelijk wegzenden van Joséphine, waardoor hij aan zijne broeders en zusters voldoening gaf, en tevens het voorgevallene met Stéphanie Beauharnais, hetwelk hen altogader in het harnas jagen moest.

Toen, na de overwinning bij Austerlitz, die met één slag twee der magtigste legers van Europa weerloos maakte, Napoleon op de terugreis naar Frankrijk zich te Munchen ophield, kwam de jonge erfprins van Baden, verblind en bekoord door zooveel krijgsroem, zich voor hem nederbuigen en de onderscheiding vragen, met een lid van Napoleon's familie in den echt te worden verbonden.

Napoleon nam het voorstel goedgunstig aan, hoewel op dat oogenblik geen uitvoering aan het plan kon gegeven worden. Doch niet lang daarna kwam uit de kostschool van madame Campan een nichtje van Joséphine te voorschijn, aan wier bestaan tot hiertoe door niemand aandacht geschonken was. De zeventienjarige Stéphanie Beauharnais bekoorde Napoleon door hare jeugd en hare vrolijkheid. Hij adopteerde haar, verhief haar tot keizerlijke prinses, gaf haar ten huwlijk aan den badenschen erfprins, en maakte zelf intusschen, met zijne gewone overhelling tot onnatuurlijke neigingen, haar op dringende wijze het hof. Het bevel dat Stéphanie als eerste prinses van den bloede aangemerkt, en bij alle feestelijke gelegenheden in die betrekking geëerd moest worden, deed mevrouw Murat in hevigen toorn ontsteken. Doch Stéphanie, die met alles lachte, lachte ook om hare stieftante, en Napoleon vermaakte zich met de verbolgenheid zijner zuster.

In den persoon van Caroline Murat schijnt de eierzuchtige ijdelheid der Bonaparte's hare sterkste uitdrukking gevonden te hebben. Op het tijdstip der proklamatie van het keizerrijk telde zij slechts twee- of drieëntwintig jaren; en die jeugdige leeftijd, gevoegd bij hare blonde schoonheid en haar geliefd rooskleurig toilet, moest een ieder doen denken dat haar gemoed voor zulk een berekenenden hartstogt niet toegankelijk was. Doch het tegendeel was waar. Op 18 Mei 1804 gaf Napoleon te Saint-Cloud een diner, ter eere zijner verheffing. De broeders Joseph en Louis waren den vorigen dag tot keizerlijke hoogheden benoemd, en aan tafel hoorden hunne vrouwen zich door Napoleon toespreken met den nieuwen titel, dien zij aan de promotie harer echtgenooten dankten. Mevrouw Baciocchi verkropte zoo veel mogelijk haar spijt, doch mevrouw Murat kon zich niet goed houden. Te vergeefs ledigde zij ette-

lijke glazen water: telkens op nieuw overmeesterden haar de tranen. Na tafel had zij met haar broeder eene hevige woordewisseling, die eindigde met eene flauwte. In hare volle lengte viel zij van wanhoop op den grond. Zij en hare zuster vierden in het onderhoud met Napoleon zoozeer den teugel aan hare aanmatiging, dat hij haar toevoegde: 'En vérité, à voir vos prétentions, mesdames, on croirait que nous tenons la couronne des mains du feu roi notre père.'

Ik zeide reeds dat het huwelijk van Eugène Beauharnais met eene beijersche prinses, en zijne benoeming tot waarnemend koning van Italie, nieuw voedsel gaf aan den nijd der Bonaparte's. Eene afleiding was dat Eugène en zijne jonge vrouw naar Milaan togen, waar zij koninklijke eerbewijzen ontvangen konden zonder dat mevrouw Murat en de haren er dag aan dag persoonlijk door gekrenkt werden. Ook lag het niet in Eugène's aard, behagen te vinden in het opwekken van afgunst. Wat karakter aangaat, vormde hij het lichtpunt der napoleontische familie. Hij was de eenige die niet door eerzucht gekweld werd. Goed voor zijne zuster Hortense, hing hij met ridderlijke tederheid zijne moeder aan. Telkens als Joséphine met echtscheiding gedreigd werd, was hij bereid zijne carrière om harentwil op te offeren en in hare ballingschap te gaan deelen. Hij zou zelfs niet geweigerd hebben met haar naar Martinique terug te keeren, haar geboorteland. Eer kan men hem verwijten Napoleon te weinig wederstaan, dan den aan zijn stiefvader verschuldigde eerbied ooit uit het oog verloren te hebben. Meermalen heeft Eugène door zijne zachtzinnigheid en zijne onderwerping dingen verkregen tot welke Napoleon nooit te bewegen zou zijn geweest, indien de stiefzoon beproefd had zich te doen gelden.

Voor Eugène's vrouw koesterde de keizer eene zuiverder genegenheid, dan voor de levenslustige Stéphanie. Hij had haar lief als eene dochter. Napoleon's fantastische plannen omtrent eene door hem in Europa te stichten wereldheerschappij hebben hem nooit veroorloofd, ten einde toe getrouw te blijven aan eene opwelling des gemoeds. Altijd heeft hij allen en alles opgeofferd aan hetgeen hij zijne politiek noemde. Doch voor zoover hij beminnen kon, beminde hij Eugène Beauharnais en

prinses Augusta. Nooit hebben dezen uit zijn mond een dier harde woorden vernomen, waarmede hij de Bonaparte's plag te vernederen.

VI

Toen Napoleon in 1794 of 95 de weduwe Beauharnais leerde kennen, was hij een jonge generaal-majoor op non-aktiviteit, die, voor 'suspect' gehouden, te Parijs met de ziel onder den arm liep, en reeds aanstalten maakte de artillerie van den sultan van Turkije te gaan organiseren.

Aan Joséphine's relatien met Barras, die welligt onschuldig waren, maar er niet voor doorgingen, dankte Bonaparte zijn herstel in aktieve dienst en zijne benoeming tot luitenant-generaal. Het bekoorde hem, onderscheiden te worden door eene vrouw van dien rang, toongeeftster in de salons van het Directoire. Zeker bijgeloof deed haar bovendien door hem als zijn levend goed gesternte beschouwen; en die gunstige meening verminderde niet, toen in 1796 zijn huwelijk met haar als gekroond werd door den schitterenden italiaanschen veldtogt. Het was of de veroverde standaarden der vijf legers, die hij in dat jaar versloeg, slechts dienen moesten om aan Joséphine's voeten nedergelegd te worden.

Zij volgde hem op dien zegetogt, een weinig achteraf, en bewaarde zorgvuldig een brief, waarin hij daags vóór een grooten slag haar schreef: 'Welk een afstand scheidt ons! Het is mij, of digte duisternissen mij omringen; niets minder dan de schrikkelijke vlammen van het vuur dat wij tegen den vijand gaan openen, is noodig om het floers te verscheuren dat uw afwezigheid over mijn geest geworpen heeft. Gij schreidet, Joséphine, toen ik u verliet. Gij schreidet! Mijn geheele wezen rilt bij die gedachten. Maar stel u gerust; Wormser zal duur boeten voor de tranen die ik u storten zag!' - Den volgenden dag werd Wormser geslagen.

Er is een tijd geweest, blijkt uit deze ontboezeming, dat

Joséphine door Bonaparte opregt bemind werd. Hij was in elk geval trotsch op haar bezit. In 1796 verwonderde de moeder van mevrouw Rémusat er zich over, dat de weduwe Beauharnais hare hand schonk aan een zoo weinig bekend persoon als hij. Ondanks het verschil van leeftijd, was zij voor hem eene schitterende partij. Van hare trouw schijnt hij niet volkomen overtuigd geweest te zijn. Daaruit verklaart zich voor een deel de onrust waardoor hij in Italie gekweld werd, en die de oostenrijksche generaal ontgelden moest.

Bij zijne terugkomst uit Egypte, in het najaar van 1799, had de gejaagdheid plaats gemaakt voor achterdocht. Den tijd zijner afwezigheid bragt Joséphine grootendeels op Malmaison door, waar zij met de uit Italie medegebragte kunstschaten zich vorstelijk ingerigt had. Maar nooit was eene aanzienlijke vrouw slechter huishoudster dan zij. Ten einde aan gereed geld te komen, sloeg zij munt uit hare vroegere betrekkingen met mannen van het Directoire, en bezorgde daardoor de jaloersche schoonbroeders Lucien en Joseph eene welkome gelegenheid haar bij Napoleon te belasteren. Op het vernemen van zijn aan wal stappen te Fréjus, ijlt zij met hare dochter naar Lyon, maar vindt er alleen haar zoon, insgelijks uit Egypte teruggekomen. De generaal was reeds doorgevoegen naar Parijs. Zij reist hem achterna, haalt hem bijna in, en klopt, weinige uren na zijne aankomst in de Rue Chantreine, aan de deur zijner kamer.

O schrik, er wordt niet opengedaan! Het is middernacht, en zij weet dat hij zich daarbinnen bevindt. Zij roept hem bij zijn naam, en wil met hare kinderen toegelaten worden. Hij antwoordt door de deur, dat deze zich nimmermeer voor haar openen zal. Zij schreit, valt op hare knieën, smeekt in naam van hare kinderen en van zichzelf; maar er blijft eene doodelijke stilte heerschen, en gedurende verscheiden uren is zij de wanhoop ten prooi.

Eindelijk, tegen vier ure in den morgen, kan hij haar krijten en volharden niet langer weerstand bieden, en hij verschijnt op den drempel. Ofschoon men hem kan aanzien dat hij geschreid heeft, staat zijn gelaat strak. Bitter verwijt hij haar al hetgeen waarvan Lucien in zijne brieven haar beticht

heeft, en kondigt het voornemen aan, voor altijd van haar te scheiden.

Daarop wendt hij zich tot Eugène, destijds een jongmensch van twintig jaren, en zegt tot hem: 'Wat u betreft, ik wil niet dat de gevolgen van het wangedrag uwer moeder op u zullen nederkomen; gij blijft mijn zoon, en ik houd u bij mij.' - 'Toch niet, generaal,' antwoordde Eugène; 'in het ongeluk is mijne plaats aan de zijde mijner moeder, en ik verzoek op staanden voet mijn afscheid!' - Die woorden vertederen Napoleon. Hij drukt Eugène aan zijn hart; Joséphine en Hortense omhelzen zijne knieën; er volgt eene algemeene verzoening. Joséphine legt uit hoe valsch Lucien haar beschuldigd heeft; en om haar te wreken, zendt Napoleon onmiddellijk om zijn broeder. Het is zeven ure in den ochtend. Lucien meldt zich aan, onkundig van het voorgevallene; hij wordt in de slaapkamer gelaten, en vindt de hereenigde echtgenooten in hetzelfde ledikant liggen.

Levenslang, en gedeeltelijk altijd door hare eigen schuld, heeft het zwaard der reeds in 1799 aangekondigde scheiding Joséphine boven het hoofd gehangen. Zij kon het niet helpen, dat zij Napoleon geen kinderen schonk. In sommige opzichten was zij de beste vrouw die de Hemel hem ooit had kunnen geven. Een minzaam karakter maakte haar tot de aangewezen bemiddelaarster tusschen het oude en het nieuwe régime. Tallooze geëmigreerden dankten aan hare voorspraak hunne verzoening, eerst met den Konsul, daarna met den Keizer. Deze had aan haar te dien aanzien de grootste verpligtingen. Eene schoonheid, die tot voorbij het veertigste jaar haar nauwelijks vijfentwintig deed schijnen, verhief haar tot de natuurlijke hoofdpersoon van een hof waar van de dames niet gevergd werd dat zij door geest, maar alleen door jeugd en bevalligheid zouden uitmunten. Eene vrouw die zes honderd duizend franken 's jaars aan haar toilet besteedde, en niettemin tot over hare ooren in schulden stak; die voor een millioen aan parelen bezat; driemaal daags van linnen wisselde; nooit anders dan nieuwe kousen droeg; uit drie honderd cachemiren shawls iederen dag van het jaar eene andere keus deed, - zulk eene vrouw vereenigde zeer veel in haar persoon, wat haar tot de bij uitnemend-

heid geschikte levensgezellin van een geïmproviseerd keizer maakte.

Doch er waren bedenkelijke leemten. Te vroeg getrouwd (op haar vijftiende jaar) met een jongen man die haar niet lief had, was hare gebrekkige kreoolsche opvoeding onvoltooid gebleven. Napoleon's onwetendheid werd goedge maakt door eene fabelachtige bevattelijkheid; hare onkunde door niets. Zij had weinig natuurlijk vernuft, en blonk evenmin door aangeboren waardigheid van karakter uit. Toen de leeftijd en de omstandigheden voorbij waren dat haar man reden kon hebben jaloersch te zijn van haar, werd zij het bij toeneming van hem. Zij begreep niet dat hij veel te heerschzuchtig was om voor andere vrouwen ooit iets meer dan eene voorbijgaande genegenheid te koesteren. In plaats van zich krachtig te gevoelen in het bewustzijn harer rustige alleenheerschappij, oefende zij over zijn bijzonder gedrag een inquisitoriaal toezigt uit. Ik verhaalde reeds hoe zij op een laten avond in de Tuileries haar best deed, hem te betrappen in gezelschap eener aktrice. Toen hij daarna, te Saint-Cloud, het met eene hofdame scheen te houden, volgde zij dezelfde onvorstelijke en onvrouwelijke taktiek. Het baatte haar echter weinig dat zij Napoleon, met de dame in kwestie, bovengekomen langs eene geheime trap, triomfantelijk overviel. Zij moest blijde wezen, zonder klappen van de plaats te geraken. Haar gevolgd naar beneden, in haar eigen appartement, sloeg of schopte hij eenige meubelen stuk, maakte haar eene vreeselijke scène, en kwam met de oude bedreiging voor den dag. 'Wat lette hem, dat hij zich liet scheiden van eene vrouw, die zoo weinig zijne vrijheid eerbiedigde? die zelve in vroeger tijd zich allerlei vrijheden veroorloofd had? die hem te vergeefs naar een troonopvolger deed uitzien? met wie hij slechts burgerlijk en op zijn republikeinsch, niet ook kerkelijk getrouwd was?'

Eene andere, met meer gevoel van eigenwaarde, zou dit niet tweemaal aangehoord hebben. Joséphine liet het zich vast twintigmalen zeggen. Toen het er eindelijk door was dat ook zij door den paus gekroond zou worden, nam zij den H. Vader in het geheim, en verkreeg dat de kardinaal Fesch, Napoleon's oom, om de plegtigheid overgekomen, daags vóór de krooning

haar huwelijk kerkelijk inzegende. Van die wijding moest de kardinaal haar een certificaat ter hand stellen; en nooit, ook niet toen de scheiding ten laatste voltrokken was en zij in ballingschap op Malmaison leefde, nooit heeft zij Napoleon dat stuk willen teruggeven.

Doch wat baatte alweder die vasthoudendheid? Even weinig als de onderwerping waarmede zij, toen het te laat was, in de jaren onmiddellijk vóór de scheiding, hare jaloezie liet varen en de zelfbewuste medepligtige van Napoleon's geheime minnarijen werd. In één woord, zij was tegen den geweldigen echtgenoot, in wiens fortuin zij geloofd en wien zij boven andere jonge generaals der Republiek de voorkeur gegeven had, niet opgewassen. Voor de liefde, die zij hem niet meer kon inboezemen, kwam geen ontzag in de plaats. Ten slotte deed hij met haar wat hij wilde, en was niet verstooten te worden het toppunt harer wenschen.

Het heeft de dichterlijke fantasie geen moeite gekost, daags na Napoleon's dood, hem tot een modernen Prometheus te wijden, geklonken aan de rots van Sint-Helena. Het is waar dat hij minder dan eenig ander groot man van zijne soort gezegd kon worden, hemelsche gaven geroofd en de menschen daarmede gezegend te hebben. Het meeste vuur dat hij hun bragt, was kanonvuur. Maar al hinkte de vergelijking, er bleef niettemin over dat hij een geheel en al buitengewoon schepsel geweest was; buitengewoner dan in de 18de eeuw Rusland in den persoon van czaar Peter, Duitschland in dien van Frederik den Tweede voortgebracht had.

De fortuin had hem fransch officier doen worden in een tijd, toen Frankrijks inwendige reorganisatie, door de omwenteling van 1789 voorbereid, slechts op een alvermogend soldaat wachtte om van het papier te worden overgebracht in de werkelijkheid. In het militaire was hij een genie gebleken, zooals onder zijne tijdgenooten Goethe er een in de letteren was. Mat men hem naar het Legioen van Eer, de door hem ingestelde ridderorde, dan moest men hem onder de scheppende geesten tellen die het karakter van een geheel volk doorgronden, en voor eene reeks volgende geslachten duurzame instellingen in het leven roepen. Toen het leed, door Napoleon's gestadig oorlogvoeren

over Frankrijk gebragt, doorgestaan was; het herstel der Bourbons was uitgelopen op de ontgoocheling welke van restauraties meestal onafscheidelijk is; het romantische in de litteratuur naar eene stof uit de nieuwere geschiedenis zocht, welke zich tot verheerlijken leende, - toen was de napoleontische legende in een oogwenk gereed. De gevallen keizer rigtte in het gemoed van een volgend geslacht zich weder op, en de geschiedschrijvers zelf der Julij-monarchie werden zijne lofredenaren.

Aan Joséphine's heugenis is zulk eene onderscheiding tot heden niet te beurt gevallen. Verstooten, is zij in het oog der tijdgenooten voor eene poos eene tragische heldin geweest; maar zij laat de nakomelingschap onverschillig. De verbazende snelheid, waarmede onder den rusteloozen Napoleon alles in zijn werk ging, doet ons Joséphine's verheffing en ontluistering als een hoofdstuk uit een roman beschouwen; en wanneer zij in 1814, daags vóór haar dood, door hare kamervrouwen zich in feestgewaad laat steken, meenend dat czaar Alexander haar op Malmaison een bezoek zal komen brengen, dan stemt voor ons gevoel dit einde overeen met het begin. Napoleon, schijnt het ons toe, liet haar het voornaamste behouden, toen hij, bij het wegzenden, de toekomst van haar toilet verzekerde.

Veel zachter luidt ons oordeel, wanneer wij niet de keizerin van één dag, maar slechts de vrouw in haar zien. Alleen de jaloezie was in staat, het genie der goedhartigheid bij haar te onderdrukken, en zelfs tegenover voormalige mededingsters was er in haar gemoed geen plaats voor kleingeestigen wrok. Voor ontelbaar vele bijzondere personen is zij eene weldoenster geweest.

Het bevalligst vinden wij haar beeld wanneer zij in Julij 1804, in de kerk der Invaliden, eene uitdeeling van ridderorden bijwoont, gekleed in rooskleurige tulle, met diamanten korenaren in het haar. In dien jeugdigen en schitterenden tooi, verhoogd door het aanminnige der gelaatsuitdrukking, door iets onnavolgbaars in den gang, en door eene alle harten winnenden glimlach, trotseert Joséphine het oordeel der geschiedenis.

VII

Toen Schiller, ten behoeve der heropening van den schouwburg van Weimar in Oktober 1798, den proloog van *Wallenstein's Lager* schreef, was hij bij het schilderen van den historischen achtergrond, waartegen het beeld van Wallenstein bestemd was uit te komen, zich niet bewust van het profetische zijner eigen woorden.

Wie heden ten dage die verzen leest, stelt voor Wallenstein onwillekeurig Bonaparte in de plaats, en waant den dichter zich over een tijdgenoot te hooren uitlaten:

Auf diesem finstern Zeitgrund malet sich
 Ein Unternehmen kühnen Uebermuths
 Und ein verwegener Charakter ab.
 Ihr kennt ihn - den Schöpfer kühner Heere,
 Des Lagers Abgott und der Länder Geissel,
 Des Glückes abenteuerlichen Sohn,
 Der, von der Zeiten Gunst emporgetragen,
 Der Ehre höchste Staffeln rasch erstieg,
 Und, ungesättigt immer weiter strebend,
 Der unbezähmten Ehrsucht Opfer fiel.

Vijf jaren later, in November 1803, bevond Napoleon zich in het hoofdkwartier van zijn bij Boulogne zaamgetrokken leger. Om de lange avonden te korten praatte hij met mevrouw De Rémusat, en vertelde haar het een en ander uit zijne levensgeschiedenis. Wanneer onder zulke omstandigheden en voor zulke ooren een buitengewoon man zichzelf schildert, dan doet hij het in den regel *en beau*. Doch hoe menige trek, zelfs in dien verzachten, half uitgewischten vorm, herinnert aan het door Schiller bij voorbaat geleverd portret!

‘Ik ben opgevoed aan eene militaire academie’, hooren wij hem verhalen, ‘en de eenige wetenschappen waarvoor ik aanleg toonde waren de exakte. - Uit dien knaap zal nooit anders dan een wiskundige groeijen, luidde het algemeen gevoelen. - Met mijne kameraden bemoeide ik mij niet. Op het binnenplein der school had ik mij een plekje gekozen waar ik ongestoord

kon zitten droomen; dit is altijd eene van mijne liefhebberijen geweest. Wanneer de andere jongelui beproefden zich van dit toevlugtsoord meester te maken, dan verdedigde ik het uit al mijne magt. Toen reeds fluisterde eene geheime stem mij in, dat mijn wil behoorde boven te drijven, en dat hetgeen mij aanstond mij regtens toekwam. Ik was aan de akademie niet bemind. Om zich bemind te maken moet men tijd overhebben; en zelfs wanneer ik niets om handen had, heb ik gestadig het gevoel met mij omgedragen, dat ik tijd te kort kwam.

Officier geworden, verveelde mij het garnizoensleven. Ik begon romans te lezen, en las ze met genot. Zelfs beproefde ik een- en andermaal er een te schrijven. Die bezigheid bracht mijne verbeelding aan het zwerven; de fantasie vermengde zich met de pas opgedane positieve kundigheden; en vaak gaf ik met voorbedachten rade mij aan mijne droomen over, die ik dan later aan den passer mijner wetenschap legde.

Altijd heb ik van analyseren gehouden, en zoo ik ooit ernstig bekoord geraakte door eene vrouw, dan zou ik mijne liefde stuk voor stuk uit elkander nemen. *Hoe* en *waarom* zijn zulke nuttige vragen, dat men ze niet te dikwijls herhalen kan. Ik veroverde de geschiedenis, meer dan ik haar bestudeerde. Alleen die gedeelten, waaruit ik een nieuw denkbeeld halen kon, vielen in mijn smaak en bleven in mijn geheugen hangen; het onbruikbare versmaadde ik; toepassingen, die mij aanlachten, hield ik voor mijzelf.

Van de Revolutie begreep ik niet veel meer, dan dat zij mij te pas kwam. De gelijkheid kon mijne verheffing bevorderen: daarom bekoorde zij mij. In Junij 91 was ik te Parijs: ik zag het gepeupel oprukken tegen de Tuilerien. Van volksoproeren heb ik altijd een afkeer gehad; de ruwe gedragingen dier haveloozen maakten mij boos; hunne leiders beschuldigde ik van onvoorzigtigheid. Niet zij, dacht ik, zullen door deze omwenteling het meest gebaat worden. Maar toen men mij verhaalde dat Lodewijk zich de jakobijnemuts op het hoofd gezet had, begreep ik dat het met hem gedaan was. Wie in het politieke zich verlaagt, komt er nooit weder bovenop.

Had men in Augustus 92 mijn arm gevraagd, dan zou ik den koning verdedigd hebben, geloof ik. Inwendig kwam ik in

opstand tegen lieden, die het volk gebruikten om de Republiek te doen zegevieren. Bovendien zag ik mannen in burgerkleederen schieten op mannen in uniform: dat kon ik niet uitstaan.

Later gaven de omstandigheden mij les in het oorlogvoeren; ik ging naar Toulon; mijn naam begon genoemd te worden. Bij mijne terugkomst leidde ik een werkeloos leven. Eene geheime ingeving zeide mij, dat ik vóór alles mijn tijd moest afwachten.

In den avond van 12 Vendémiaire (4 of 5 Oktober 95) bevond ik mij in den schouwburg. Ik hoorde zeggen dat er den volgenden dag *du train* wezen zou. Op dien onverschilligen toon spraken destijds de Parijzenaren over gouvernementele krisissen. Zij wisten dat zij er noch hunne zaken om behoefden te verwaarloozen, noch zich te laten storen in hunne uitgangen, noch zelfs hun middagmaal koud te laten worden. Sedert de opruiming van het Schrikbewind namen zij genoeg met elke regering, die hun het hoofd niet van den romp scheidde.

Nog hoorde ik verzekeren dat de Nationale Vergadering zich permanent verklaard had. Ik repte er mij heen, en vond een ieder ten prooi aan wanorde en aarzeling. Eene stem in de zaal riep: “Zoo iemand weet waar generaal Bonaparte zich bevindt, dan wordt hij verzocht den generaal te verwittigen dat de leden van het Comité hem verlangen te spreken.” Toevallige zamentreffingen hebben altijd voor mij eene betekenis gehad. Dien avond liet ik mij door het toeval niet tweemaal waarschuwen: ik meldde mij aan bij het Comité.

Ik vond er verschillende afgevaardigden bijeen: allen waren met schrik geslagen, Cambacérès niet het minst. Zij voorzagen dat men hen den volgenden dag met geweld zou komen uiteendrijven, en konden niet tot een besluit komen. Zij vroegen mij raad; ik vroeg kanonnen. Voor dat uiterste deinsden zij terug; den geheelen nacht werd er vruchteloos beraadslaagd. Tegen den morgen kwamen er slechte tijdingen, en onder den indruk daarvan werd alles aan mij overgelaten; echter niet zonder dat men op nieuw aan het overwegen ging of het strikt genomen betaamde, geweld met geweld te keeren. “Wilt gij wachten,” vroeg ik, “tot het volk u verlof geeft, er op te schieten? Door mij te noemen, hebt gij mij gekompromitteerd;

het is niet meer dan billijk dat gij mij de vrije hand geeft.” Ik liet de advokaten zich verdrinken in hunne woorden, gaf de troepen bevel tot oprukken, en deed twee stukken pointéren op de zamenscholing vóór Saint-Roch. De uitwerking was ontzettend. Weggevaagd waren in één oogenblik burgerwacht en zamenzwering.

Maar ik had parijsch bloed vergoten! Dat is heiligschennis. Er moest eene afleiding gevonden worden. Telkens duidelijker gevoelde ik mij tot iets geroepen. Ik verzocht dat mij het bevel over het leger van Italie zou opgedragen worden. Manschappen noch inrigting waren gereed. Alleen de jeugd, die de toekomst voor zich heeft, weet van geduld oefenen. Ik toog naar Italie met soldaten zonder schoeisel, maar vol vuur. Door de hoofdmagt omringd liet ik onder gewapend geleide ledige fourgons oprukken, en noemde die de legerkas. In eene legerorde maakte ik bekend dat aan de rekruten schoenen zouden verstrekt worden: niemand kwam er om vragen. Ik beloofde mijn soldaten dat aan gene zijde der Alpen roem en overvloed ons deel zouden zijn; ik hield woord, en sedert dien tijd zou het leger mij volgen naar het einde der wereld.

Het was een schoone veldtocht; ik werd in de oogen van Europa een persoon van beteekenis. In mijne legerorde bragt ik hulde aan het revolutionair bewind; maar tevens ontzag ik in het geheim de émigrés, en droeg zorg hen niet geheel te ontmoedigen. Men kan die staatspartij gemakkelijk om den tuin leiden, daar zij nooit rekening houdt met het bestaande, maar met hetgeen zij wenschen zou dat bestond. De schitterendste aanbiedingen werden mij gedaan, ingeval ik het voorbeeld van generaal Monk wilde volgen. Zelfs ontving ik een eigenhandigen brief, onbestemd en bloemrijk, van den legitimistischen pretendent. Het hart van den paus won ik, door niet naar Rome te trekken. Had ik zijne hoofdstad in brand gestoken, ik zou hem van mij vervreemd hebben. Kortom, er moest voortaan rekening met mij gehouden worden; en ofschoon ik het Directoire in den weg was, men kon geen enkele aanklagt tegen mij inbrengen. Er is beweerd dat ik in September 97 het herstel van het oude koningshuis bevorderd heb: waarom ook niet dat ik heb medegedaan aan het besten-

digen der omwenteling? Er moest van de omwenteling partij getrokken; het bloed, dat zij vergoten had, moest vruchtbaar gemaakt worden. Het zou iets fraais geweest zijn, onvoorwaardelijk ons over te geven aan de prinsen uit het huis van Bourbon, die de rampen, sedert hun vertrek over Frankrijk gekomen, ons naar het hoofd geworpen, en, door te wijzen op het feit dat wij hen niet missen konden, ons het zwijgen zouden opgelegd hebben! Iets fraais, onze glorierijke driekleur weder voor de witte vlag te ruilen, die niet geschroomd had gemeene zaak met de vlaggen van den vijand te maken! Iets fraais, mij tevreden te stellen met eenige millioenen en weet ik welk hertogdom! De rol van Monk te spelen, dit is gemakkelijk genoeg. Zij zou mij minder werk gegeven hebben dan mijn togt naar Egypte; minder zelfs dan de 18de Brumaire. Maar wat baat de ondervinding vorsten, die nooit een veldslag hebben geleverd? Heeft het herstel van Karel II de Engelschen tot iets anders geleid, dan dat daarna ook Jakobus II door hen onttroond is? Ik erken dat, zoo het noodig was geweest, ik middel had weten te vinden de Bourbons andermaal te onttronen; en de beste raad, dien men hun had kunnen geven, zou geweest zijn zich van mij te ontdoen.

In Frankrijk teruggekeerd, vond ik de algemeene stemming flauwer dan ooit. Men weet te Parijs, en Parijs is Frankrijk, geen belang te stellen in de zaken, zoo belangstelling in de personen daarmede niet verbonden kan worden. De gewoonte, van alles eene kwestie van personen te maken, is een overblijfsel uwer oude monarchie. Voor een volk, dat ernstig de vrijheid liefhad, zou het eene verkeerde hebbelijkheid zijn; maar gijlieden hebt niets ernstig lief, tenzij misschien de gelijkheid. En dan nog zoudt gij haar gaarne opofferen, zoo ieder van u zich vleijen mogt de eerste te worden. Gelijk te zijn in den zin, dat allen boven allen uitsteken, dat is van uwliedder ijdelheid het geheim; men moet dus voor allen de kans openen, zich te verheffen. Het groote bezwaar voor de leden van het Directoire was, dat niemand zich om hen bekommerde en men te veel aandacht begon te schenken aan mij. Ik weet inderdaad niet, hoe het met mij zou afgelopen zijn, zoo ik niet op den gelukkigen inval gekomen was naar Egypte te gaan.

Toen ik mij inscheepte was ik lang niet zeker, Frankrijk ooit terug te zullen zien; ik hield mij alleen overtuigd dat er eerlang om mij gevraagd zou worden.

Volkomener dan ik mij had voorgesteld, deed het wegslepend denkbeeld eener verovering van Azië mij Europa vergeten. Evenals in den tijd van mijn roman-lezen, ging mijne verbeelding aan het sollen met mijne praktijk. Te Saint-Jean-d'Acre is zij overleden, geloof ik. Ten minste, ik zal zorg dragen dat zij niet weder de overhand bekomme.

In Egypte gevoelde ik mij ontslagen van den breidel eener knellende beschaving; mijne plannen waren onbegrensd; en al de middelen, die ik voor hunne uitvoering behoefde, stonden mij ten dienste. Ik waande mij den geroepen schepper eener nieuwe godsdienst; in mijne voorstelling rukte ik Azie binnen, gezeten op een olifant, met een tulband op het hoofd, en in de hand een nieuwen, door mij zelf ontworpen Koran. De ervaring van twee werelden zou ik aan mijne onderneming bevorderlijk gemaakt, de geschiedenis van den ouderen en den nieuweren tijd beurtelings ondervraagd, Englands heerschappij in Indie bestookt, en door mijne veroveringen den band met het oude Europa weder aangeknoopt hebben. Die tijd van mijn verblijf in Egypte is de schoonste, de meest ideale tijd van mijn leven geweest. Maar het lot besliste anders. Er kwamen brieven uit Frankrijk; ik begreep dat geen uur ongebruikt voorbij mogt gaan. Met mijne gedachten keerde ik naar onzen werkelijken maatschappelijken toestand terug en kwam weder, te Parijs, - te Parijs, waar, tusschen twee bedrijven van een opera, over de gewigtigste belangen van het land beslist wordt.

Mijne terugkomst deed het Directoire eene rilling door de leden gaan; ik nam mij zeer in acht; in geen ander oogenblik van mijn leven heb ik zoo veel stuurmanskunst ten toon gespreid. Ik sprak met den abt Siéyès, en beloofde zijne woordrijke grondwet te zullen uitvoeren; ik was toegankelijk voor de aanvoerders der jakobijnen, voor de agenten der Bourbons; aan niemand weigerde ik goeden raad, maar alles wat ik aanried stond met mijne plannen in verband. Voor het volk hulde ik mij in nevelen, want ik wist dat wanneer het oogenblik zou gekomen zijn, de zucht mij te zien hen naar mij zou heen-

drijven. Allen lieten zich vangen, en toen ik aan het hoofd van den Staat kwam, was er geen enkele partij in Frankrijk, die niet van mijne verheffing sommige goede verwachtingen voor zichzelf koesterde.'

Men kan deze autobiographie niet verwijten, aan onopregtheid te leiden. Het is eene zonderlinge wraakoefening van het lot geweest dat Napoleon, die de vrouwen zoo laag stelde, juist aan eene vrouw zijne geheimste overleggingen heeft medegedeeld. Het denkbeeld dat zijne woorden onuitwischbaar in haar geheugen zouden blijven hangen, is blijkbaar niet bij hem opgekomen. Nog minder de voorstelling dat de persoon, tot wie hij sprak, zich eenmaal een onafhankelijk oordeel over hem vormen zou.

Wat intusschen in zijne bekentenissen het meest treft, is de volstrekte afwezigheid van elke belangstelling in een onbaatzuchtig doel. Het geloof in den humbug der beginselen is door hem niet als middel gebezigd om iets goeds buiten hem, maar alleen om zijne eigen verheffing te bereiken. Carrière te maken, dit heeft al het overige bij hem beheerscht. Alleen het toeval, zou men zeggen, heeft hem aan Frankrijk en aan Europa sommige diensten doen bewijzen. Aan de gewone zelfzucht van het genie paarde hij de eigenschap, in persoon het genie der zelfzucht te zijn.

VIII

Door zijne militaire gaaf en de gunst der omstandigheden is Napoleon aan het hoofd van Frankrijk gekomen; doch van die gaaf zelve kan geen rekenschap gegeven worden. Het is als eene onherleidbare grondstof.

Over het gebruik, daarentegen, hetwelk hij van zijne eenmaal veroverde positie gemaakt heeft; over het karakter, in deze door hem ten toon gespreid, kunnen wij ons een oordeel leeren vormen; en goede diensten worden ons daarbij bewezen door Napoleon's uitspraken omtrent anderen.

Van Chateaubriand plag hij te zeggen: 'Hem te koopen is geen kunst; maar hem te betalen wat hij zich waard acht.' In vele zijner oordeelvellingen over personen vindt men dit liefdelooze terug, gepaard met scherpzinnigheid. De maarschalk Duroc was de eenige zijner wapenbroeders, wiens overlijden hem een gemoedelijk woord ontlokken mogt; de maarschalk Bernadotte de eenige, bij wien zijne bejegening de zelfstandigheid niet onderdrukte. Over zijne ministers en zijne generaals, getrouwe dienaren, sprak of dacht hij niet veel gunstiger dan over zijn tegenstander en benijder Chateaubriand. Moncey, Brune, Bessières, Victor, Oudinot, allen door hem tot maarschalken verheven, beschouwde hij als middelmatige lieden, bestemd levenslang nieuwbakken adellijke soldaten te blijven. Van Massêna (kon men zien) was hij indertijd jaloersch geweest: onder vier oogen noemde hij hem versleten. Met Soult had hij het voortdurend aan den stok. Augereau overblufte hij. Met Marmont's ijdelheid en Macdonald's slecht humeur stak hij den draak. Wanneer Lannes in herinnering bragt dat zij kameraden geweest waren, dan riep hij hem tot de orde. Van Davoust zeide hij: 'Davoust is een man wien ik roem kan doen behalen, doch hij zal dien nooit leeren dragen.' Zijne geheime meening omtrent Ney luidde: 'Hij heeft neiging tot ondankbaarheid en tot zamenspannen; zoo een mijner maarschalken mij te eeniger tijd om het leven moet brengen, dan is er veel kans dat Ney zich daartoe leenen zal.'

Nogtans waren de gebreken dezer mannen, hetzij hij hun die slechts toedichtte of zij er werkelijk mede behebt waren, hem welkom. Zijn stelsel bragt mede, van de ondeugden of de zwakheden der menschen partij te trekken, ten einde hen des te afhankelijker van zich te maken. Aldus zijne ministers. Hij had er niets tegen dat Cambacérès sommige degelijke eigenschappen in de schaduw stelde door een potsierlijken hoogmoed, of, door het ten toon dragen van losse zeden, het gezag zijner kundigheden ondermijnde. Het vermaakte hem dat Talleyrand, de oud-bisschop, als privaat persoon algemeen geminacht werd. Hijzelf werkte er toe mede Talleyrand nog meer te doen dalen, door hem te noodzaken eene onwaardige vrouw te trouwen. Zeker heeft niemand, ik zeg niet hartelijker of smakelijker,

maar luider gelagchen dan Napoleon, toen het bekend werd dat de domme mevrouw Talleyrand, bij het ontvangen van Sir George Robinson, dezen naar den welstand van zijn knecht Vrijdag gevraagd had. De onnoozelheden van Berthier, prins van Neuchâtel, de slaafsche vleierijen van Maret, hertog van Bassano, waren het gewone voorwerp zijner scherts. Zeer goed wist hij dat bij Savary, hertog van Rovigo, de hebzucht eene tweede natuur geworden was; doch des te beter liet hij zich door Savary bedienen. Zoo wist hij ook, maar trok zich niet aan, dat Fouché, hertog van Otrante, jakobijn geweest was. ‘Er is geen ander verschil,’ zeide hij lagchend, ‘dan dat Fouché thans een jakobijn van fortuin is; maar voor het overige beantwoordt hij geheel aan het oogmerk.’ Aan den eenen kant overstelpte hij zijne ministers met titels en gunsten, doch tevens deed het hem genoeg, hen in sommige opzigten voor belagchelijk of verachtelijk te kunnen houden.

Bij zijne soldaten wekte Napoleon de edelste eigenschappen op: eene onbegrensde vaderlandsliefde, eene ongeëvenaarde doodsverachting, eene nooit bezwijkende geestdrift, heldenmoed, en gehechtheid. Als regent daarentegen schijnt hij in de betere aandoeningen der menschelijke natuur geenerlei vertrouwen gesteld te hebben. Toen men in 1804, bij gelegenheid van het regtsgeding van den hertog van Enghien, hem verweet een zijner beste officieren gekompromitteerd te hebben (den aide-de-camp De Caulincourt, wiens familie aan het huis van Condé groote verplichtingen had), antwoordde hij: ‘Die bijzonderheid was mij onbekend; doch wat maakt het uit? Zoo De Caulincourt gekompromitteerd is, dan is dit een gering kwaad. Des te getrouwer zal hij mij voortaan dienen. Van nu af vergeeft hem de jakobijnsche tegenpartij, edelman te zijn.’

Caulincourt *heeft* Napoleon trouw gediend; doch steeds met den wrok in het hart. Men verhaalt dat hij van zijn meester zeide, in vertrouwelijke gesprekken: ‘Zoo hij sterft op den troon, dan is er geen God.’ - Dit belette niet dat Caulincourt bij voorkomende gelegenheden, op het slagveld, gaarne zijn eigen leven waagde, ten einde Napoleon te dekken.

Ware deze, in plaats van een alleenheerscher en een wereldveroveraar, een burgerlijk huisvader geweest, zijne zoonen

en dochters, tot jaren van onderscheid gekomen, zouden hem zwaar op de hand genoemd hebben. Dat hij dit op groote schaal werkelijk was, - voor zijne vrouw, zijne moeder, zijne broeders en zusters, zijne raadslieden en zijne wapenmakers, voor zijn eigen volk en voor geheel Europa, - daarvan droeg hijzelf de bewustheid met zich om. Men heeft hem hooren zeggen: 'l'homme vraiment heureux est celui qui se cache de moi au fond d'une province, et quand je mourrai, l'univers fera un grand *ouf!*'

Luisteren wij naar hem, wanneer hij in den avond van 22 Maart 1804, nadat 's morgens in de vroegte de hertog van Enghien te Vincennes gefusilleerd is, op Malmaison het groote salon op en neder stapt, en hij voor zijne hofhouding, in eene alleenspraak (minder dan ooit durfde dien dag iemand hem in de rede vallen), ontvouwt hetgeen hij zijne politiek noemt.

Uit een gesprek met Fontanes, zoeven gevoerd, zijn hem eenige historische namen in het geheugen blijven hangen. Aan zijn smalenden toon kan men bespeuren dat hij zich bewust is in den persoon van den hertog van Enghien, laatsten der Condé's, een zwaren slag aan de Bourbons te hebben toegebracht. Hij verheft Karel den Groote, maar beweert dat onder de Valois Frankrijk steeds achteruitgegaan is. Op Hendrik IV wordt afgegeven: 'Hendrik IV wist zijne waardigheid niet op te houden. Goedhartigheid is eene vertooning, voor welke een soeverein zich moet weten te wachten. Wat bedoelt hij daarmee? Wil hij zijne omgeving doen gevoelen dat hij een mensch is als ieder ander? Averechtsche staatkunde! Zoodra iemand koning is, is hij van allen onderscheiden. Het zuiver politiek instinkt vind ik bovenal bij Alexander, die zich van een God liet afstammen.'

Lodewijk XIV, voegt hij er bij, kende de Franschen beter dan Hendrik IV. Jammer dat hij eindigde met aan den leiband der priesters en van eene oude vrouw te loopen.

Zoo komt hij over sommige generaals van Lodewijk XIV te spreken, en over de krijgskunst in het algemeen. 'De militaire wetenschap, - hooren wij hem zeggen, - bestaat vooreerst in het naauwkeurig berekenen van alle kansen, voor en tegen.

Ten anderen hierin dat men eene scherp afgebakende, bijna mathematisch vastgestelde speelruimte voor het toeval overlaat. Dit is een voornaam punt. Eén breuk meer of minder kan alles doen veranderen. Alleen in geniale koppen is plaats voor zulk eene verdeeling van wetenschap en toeval; want voor elke schepping wordt genie vereischt, en nooit improviseert de menschelijke geest in sterker mate dan wanneer hij aan het niet bestaande een bestaan leent. Daarom blijft het toeval steeds een verborgenheid voor menschen met een middelmatig verstand, terwijl het voor die van den eersten rang eene werkelijkheid wordt. Turenne vermoedde dit niet; hij had alleen methode. Ik geloof (hier rijst een glimlach op de lippen van den spreker) dat ik hem geslagen zou hebben. Verder zag Condé; maar bij het volgen van een dieper inzicht liet hij zich alleen door hartstogtelijkheid leiden. Zeer goed wist prins Eugenius zich van de zaak rekenschap te geven. Hendrik IV heeft altijd alles van de dapperheid laten afhangen; hij leverde nooit anders dan gevechten, en zou in een eigenlijken veldslag zich niet hebben weten te redden. Catinat is overschat uit democratische vooringenomenheid: op dezelfde plaats waar hij geslagen werd, is door mij eene overwinning behaald. Men moet nooit onvoorwaardelijk geloof slaan aan hetgeen verhaald wordt tot lof van een generaal, die zich onderscheidde in omstandigheden welke niet door hem in het leven geroepen waren. Een waarlijk groot man, op welk gebied het wezen moge, is alleen hij die zekere hoeveelheid roem uit het niet te voorschijn roept, en het bewijs levert dat hij de omstandigheden zelf aan zich heeft weten te onderwerpen. Caesar, bij voorbeeld, heeft bij meer dan één gelegenheid eene zwakheid laten blijken, die mij de lofspraken der geschiedenis te zijnen aanzien verdacht doen schijnen. Ja, mijnheer Fontanes, ik wantrouw menigmaal uwe vrienden de historieschrijvers; zelfs uw Tacitus geeft dikwijls in het geheel geen licht. Hij vermeldt een doel dat bereikt werd, maar weet niet te zeggen langs welke wegen. Hij moge een uitmuntend schrijver zijn, een staatsman toont hij zich maar zelden. Nero schildert hij ons als een verfoeilijk tiran: maar bijna op hetzelfde oogenblik dat hij van het welbehagen spreekt, waarmede Nero Rome in brand stak,

verhaalt hij ons dat het volk buitengewoon veel van Nero hield. Dat klopt niet. Inderdaad, wij zijn in ons geloof aan de historische waarheid, half en half dupe van schrijvers die naar hunne persoonlijke inzichten de geschiedenis pasklaar voor ons gemaakt hebben. Maar weet gij over wien ik gaarne een goed boek zou lezen? Over den koning van Pruissen, Frederik. Weinigen, dunkt mij, hebben in allen deele hun ambacht zoo goed verstaan als hij. De dames (met een blik naar Joséphine en hare omgeving) zullen dit niet toestemmen. Zij zullen beweren dat hij geen hart had, en een egoïst was. Maar is een staatsman eigenlijk wel gehouden, een gevoelig mensch te zijn? Is hij niet een volstrekt eenzellig wezen, altijd alleen, met de wereld tegenover hem? Zijn kijker is de kijker zijner politiek. Hij moet slechts zorg dragen dat het glas niets vergroote en niets verkleine. En terwijl hij met aandacht zijne waarnemingen doet, moet hij tegelijk de in zijne hand vereenigde draden in beweging houden. De paarden voor zijn wagen zijn dikwijls ongelijk. Wie kan dan in redelijkheid van hem vergen dat hij zich verledigen zal sommige eischen van het gevoel te ontzien, waaraan gewone menschen zoo veel waarde hechten? Kunnen er voor hem banden des bloeds bestaan, persoonlijke genegenheden, kinderachtige maatschappelijke betrekkingen? Maar hoevele van zijne daden, buiten verband met het geheel beschouwd, zullen in die omstandigheden elk afzonderlijk berispt worden, omdat het publiek het groote werk niet overziet dat zij tot stand moeten helpen brengen! Te zamen zullen zij eenmaal het beeld van den kolos voltooiën, op wien de nakomelingschap met bewondering staren zal. Kortzigtigen! Gij zult misprijzen, omdat gij bij de bewegingen van dat reusachtig zamenstel aan Gulliver denken zult, die, iederen keer dat hij den eenen voet voor den anderen zette, de Lilliputters verbrijzelde. Grijpt u aan, snelt den tijd voorbij, breidt uw horizon uit, plaatst u op een afstand, en gij zult zien dat de buitengewone wezens, die gij geweldenaars, die gij wreedaards noemt, en wat niet al, slechts staatslieden zijn. Zij kennen en beoordeelen zichzelf beter dan gij, en zoo zij werkelijk voor hunne taak berekend zijn, dan weten zij hunne hartstogten

te beteugelen; want de gevolgen dier hartstogten zelf zijn mede opgenomen in hunne becijferingen.'

IX

Oef! is inderdaad de kreet dien Europa heeft moeten slaken toen het zich voor goed bevrijd wist van zulk een alles in zich opnemend, niets of niemand dan zichzelf tellend, met alvermogen gewapend man.

Vulgaire lijkrede, zoo men wil. Hoe verschilt die uitroep van opluchting, van verademing, hoe verschilt hij van den dichterlijken wanhoopskreet, die bij het afscheid van Fontainebleau, in April 1814, uit de borst van het leger steeg! Doch het is alsof wij in het leven van Napoleon telkens op dezelfde tegenspraak stuiten. De militaire grootheid, die zijn eigenlijke grootheid was, achtte hij slechts in zoo ver zij als middel kon dienen om zijne heerschzucht te bevredigen; en tegelijk was de alleenheerscher in hem geenszins op de hoogte van den generaal. Als veldheer bewonderenswaardig en beminlijk, tot geestdrift en dweepzucht wekkens toe, vindt men hem in de rol van souverein kleingeestig en hatelijk.

Mevrouw Rémusat verhaalt dat haar echtgenoot, toen de politieke moord van den laatste der Condés voltrokken was, tot haar zeide: 'Let op, dat de eerste Konsul, om dezen indruk uit te wisschen, van nu af een anderen weg zal moeten inslaan. Het nuttige zal hij moeten prijsgeven, om ons te verbazen door het buitengewone.'

Vermoedelijk zou Napoleon, ook zonder die van buiten hem opgelegde noodzakelijkheid, bij toeneming naar verbazen gestreefd hebben. Hij bedroog zichzelf, toen hij zijne romaneske verbeelding te Saint-Jean-d'Acre overleden waande. Ten einde toe is hij dezelfde onpraktische dreamer gebleven. Over het avontuurlijke in Napoleon bij Sainte-Beuve, *Causeries du Lundi*, I 109 vgg., aankondiging van het 9de deel van Thiers' *Histoire du Consulat et de l'Empire*. Onafhan-

kelijk van zijn wil, en vaak in strijd met zijne wenschen, hebben de nieuwe instellingen in Frankrijk, uit de omwenteling voortgekomen, onder zijne regering zich bestendig. Maar al wijzen de jaartallen uit dat de hedendaagsche orde van zaken in dat land dagteekent van Napoleon's opkomst, Napoleon is voor Frankrijk niet geweest wat Peter I en Frederik II voor Rusland en Pruissen geworden zijn. Geen nieuwe periode in de geschiedenis van Frankrijks beschaving is met hem aangebroken. Hij is alleen eene opzien en ontsteltenis wekkende luchtverheveling geweest, aan Frankrijks hemel eene lichtende streep van onvergankelijken wapenroem achterlatend.

1880.

Byron.

I

Zoo ik veroordeeld werd mijn nog overigen levenstijd in eene cellulaire gevangenis door te brengen, volstrekt gescheiden van dierbare betrekkingen en met niet meer dan vijf of zes boeken naar mijne keus, dan zou deze niet in de eerste maar ook niet in de laatste plaats zich op Byron's *Don Juan* vestigen.

Aan al mijne tekortkomingen word ik door dat dichtwerk heilzaam herinnerd; ik zie het als in een spiegel het leven mijner eeuw weerkaatsen; het drukt alles uit wat mijne tijdgenooten en ik zelf gehaat en bemind hebben, geleden of gedurfd, gedacht of gedroomd. Waar ik het opensla, overal is het mij eene bron van leering als mensch; terwijl ik als schrijver telkens een nieuw behagen vind in het zeldzaam schouwspel: een jonge en schoone man van de wereld, met eene schitterende verbeelding, een schranderen geest, uitgebreide kundigheden, een edel karakter, die, met de pen in de hand, onder mijne oogen eene taal zit te scheppen welke volstrekt de zijne is, en waaruit hij in bijna tweeduizend achtregelige strofen, verdeeld over zestien zangen, een dichterlijk verhaal vol beelden en gedachten weeft.

Nogtans stel ik de engelsche zamenleving van 1820 in het gelijk, welke *Don Juan* op den index plaatste. Niet dat wij

het genie zijn regt van bestaan ontzegd willen hebben; maar het genie mag niet eischen dat men om zijnentwil met twee maten meten zal. Allen moeten wij de gevolgen leeren dragen van onze gaven niet minder dan van onze leemten, van onze deugden en ons karakter zoowel als van onze gebreken. Wij veroordeelen Byron niet, dat hij in een satiriek heldedicht zijn land en zijn tijd heeft willen hekelen. Wij zijn hem dankbaar voor zijn tenstoonstellen van denkbeeldige godsvrucht, gewitkalkte zedelijkheid, als wetenschap vermomde schoolgeleerdheid, of zelfverheerlijking geworden volkstrots. Wij begrijpen dat hij dit doel niet bereiken kon tenzij door idealiseren van het natuurleven, door het bekoorlijk maken der neigingen en driften van het instinkt, door het leenen van den stralekrans der poëzie aan willekeur en ongebondenheid. Doch evenzeer begrijpen wij, wanneer eene zamenleving op die wijze door een harer eigen kinderen tusschen de spitsroeden doorgedreven wordt, - en gedreven met een talent, hetwelk de omstanders vermaakt, - dat zij tot nader orde dien zoon verloochent en hem een bastaard noemt. Aan zichzelf, aan hare eigen waardigheid, is zij dit verpligt. De nakomelingschap moge hem eeren: de tijdgenoot moet hem uitwerpen.

Ik vraag alleen: wat gaan deze dingen *ons* aan? Mogelijk ligt er in Byron's leven eene ernstige zedeles, en worden alle jonge mannen door zijn voorbeeld gewaarschuwd het huwelijk als eene zaak des harten, niet als eene zuiver maatschappelijke overeenkomst te beschouwen. Had hij miss Milbank niet om haar geld getrouwd, met verloochening zijner dichterlijke natuur, Byron's natuur zou zich niet gewroken hebben.

Doch is dit eene algemeen geldende wet? Trouwen om het geld is eene zaak welke men iederen dag door de braafste ouders hunne zonen of dochters kan hooren aanbevelen; tenzij zij zich vergenoegen, wanneer zonder hunne inmenging de verbindtenis gelukkig tot stand gekomen is, er in stilte voor te danken in hunne binnenkamer.

En dan, - nemen wij uit Byron's leven dat rampzalig huwelijk weg, oorzaak van de tusschen hem en zijn land ontstane verwijdering, zoo dooden wij meteen de bezielende kracht waaruit de derde, de vierde zang van *Childe Harold*, waaruit

Beppo, waaruit, met al zijne andere schoonste werken, - *Cain* en *Manfred* en *Sardanapalus*, - ook *Don Juan* geboren is.

Evenmin als sommige fouten van Byron's smaak, die hem onregtvaardig deden zijn voor Wordsworth of Southey, voor Coleridge of Keats; evenmin als die litterarische gebreken, raken ons de feilen van Byron's leven of de ongemanierdheid van derden, wier wanbeschaving in *Don Juan* voedsel voor eene onreine verbeelding zoekt. Byron is even zedelijk als Shakespeare of Milton. Van een geslacht, hetwelk men tot deugd hoopt te bewegen door het voor de kennismaking met zulke dichters te waarschuwen, is weinig goeds te hopen. Zij zouden zich niet bekeeren, al kwam er een engel van den hemel of een doode uit zijn graf. Daarenboven - zij zullen aan het lezen van *Don Juan* zich niet ligt te buiten gaan. Byron is te moeilijk.

Door dit laatste in herinnering te brengen bedoel ik niet, eene blaam te werpen op de dichterlijke vertalers in Nederland, die ten aanzien van Byron zich waarlijk niet onbetuigd gelaten hebben. Geen ander buitenlandsch vernuft der 19de eeuw is door de Nederlanders in dezelfde mate op schatting gesteld. Da Costa, Van Lennep, Beets, Ten Kate (om te zwijgen van mindere goden), allen hebben aan Byron hunne beste krachten beproefd. Doch het is niet anders: geen der meesters heeft zich aan de volle vier zangen van *Childe Harold* gewaagd, en alleen in Beets' *Maskerade* en *Mannekens in de Maan*, alleen in De Génestet's *Vertellingen*, ontmoeten wij sporen eener navolging van *Don Juan*. Eene overzetting van het geheel werd door niemand der onzen beproefd.

Behalve aan de technische bezwaren welke althans eene vertaling in verzen, met behoud van het oorspronkelijk metrum, zou opgeleverd hebben, moet die huiverachtigheid ook hieraan toegeschreven worden, en niet het minst, dat Byron in *Don Juan* zijne tijdgenooten in en buiten Engeland zal ik zeggen ontvallen of ontvaren is; zoodat de eenen hem niet langer volgen konden in zijne vlugt, de anderen hem als verloren beschouwden, en niemand regt wist wat men aan hem had, - hetzij eene vroegere grijns door hem in *Don Juan* was afgeworpen, en men hem voortaan in zijne ware gedaante aan-

schouwde, hetzij dit als waar aangemerkt karakter nogmaals denkbeeldig, en *Don Juan* een nieuw masker was. De stemmen staakten. Als bij onderling goedvinden werd, in het weldra gevolgd tragisch uiteinde van den jongen dichter, eene verzoenende boete voor de buitensporigheden van het dichtwerk gezien.

Behoef ik te zeggen dat mijne eerezucht is, voor die voorstelling eene juistere in de plaats te doen komen, en ik om die reden, in stede van over den geheelen Byron, alleen over *Don Juan* spreek? Voor zijne tegenstanders in Engeland en zijne vertalers in Nederland, - die overigens hem bewonderden of met hem dweepten, - is Byron's dood eene verlossing geweest; en ik wil de loffelijke gezindheid niet lasteren, waaruit zij het *de mortuis nil nisi bene* op hem toegepast hebben. Doch een later geslacht komt van hem en zijn epos zoo gemakkelijk niet af! Byron is een man met wien wij van den tegenwoordigen tijd, zoo wij iets wenschen te beteekenen, rekening moeten houden, en door wiens maat de onze bepaald wordt. De geduchte proef der vergetelheid is door hem doorgestaan. Oorlogen en omwentelingen zijn heengegaan over zijn graf; spoorwegen en telegrafen hebben de aandacht van hem afgeleid: schrijvers en schrijfsters hebben in en buiten zijn vaderland na hem roem verworven; schoone overwinningen zijn door de wetenschap behaald; de economische toestand van meer dan één werelddeel is een nieuw tijdperk ingetreden. Doch zonder evenknie bleef Byron aan den ingang onzer eeuw als haar dichterlijkst karakter post vatten, en *Don Juan* is nog heden, met *Faust*, de voorname eeretitel der nieuwere letteren.

Alleen eene volledige, getrouwe, met liefde bewerkte vertaling, ik erken het, in verzen of in proza, zou voor nederlandsche lezers Byron thans regt kunnen doen. Doch mijn oogmerk zal bereikt zijn, zoo ik belangstelling vinden mag als verslaggever, en het mij gelukt door het aanduiden van sommige hoofdpunten een denkbeeld te doen ontstaan van hetgeen Byron heeft bedoeld.

II

‘*Difficile est proprie communia dicere.*’ luidt van de twee motto's onder *Don Juans* titel, dat hetwelk bestemd is den *vorm* van het dichtstuk te bepalen; en uit Byron's eigen bewerking van Horatius' schrijven aan de Pisonen weten wij, welke beteekenis men volgens hem aan die voor meer dan één uitlegging vatbare woorden te hechten heeft. ‘*t Is hard*’, vertaalt of parafraseert hij, ‘*t is hard to lend fresh interest to a twicetold tale*’.

Horatius schijnt ons toe, iets geheel anders te hebben willen zeggen; doch omtrent de bedoeling van Byron kan geen misverstand rijzen, en naar *zijne* opvatting is het motto met oordeel gekozen. Werkelijk wordt in *Don Juan* op pikante wijze een afgezaagd onderwerp behandeld: de liefdes-avonturen van een welgeboren jongen deugniet, die den naam draagt van den held eener oude spaansche komedie, maar de inborst heeft van den page van graaf Almaviva, in de veel jongere komedie van Beaumarchais. Byron's held is Chérubin, uit *Le Mariage de Figaro*, en de zestien canto's zijn een gestadig borduren op de lotgevallen van dien knaap, welke ernstiger worden naarmate hij toeneemt in leeftijd, maar den dichter steeds een voorwerp van scherts blijven. Schertsend ook brengt hij in zijn verhaal al de *loci communes* der theologie, der filosofie, der historie, der politiek, der moraal, achtereenvolgens te pas; en zoo gelijk blijft zijn toon, dat hij, schijnbaar in tegenspraak met zijne aanhaling uit Horatius, doch haar wezenlijk getrouw, ergens in zijn 14^{den} Canto zeggen kan:

This narrative is not meant for narration,
But a mere airy and fantastic basis,
To build up common things *with common places*.

Omtrent de grenzen der kortswijl is Byron het met zijne tijdgenooten blijkbaar niet eens geweest. Vloeide zijne scherts in het gevoelige of verhevene weg, zooals dikwijls het geval is, dan gingen zij met hem mede. Werd zij cyniek, profaan,

of wat zij daarvoor hielden, dan noemden zij hem *shocking*. Hij daarentegen hield vol, steeds in de maat en de wijs te blijven, en dat het één even goed bij zijne dichtsoort behoorde als het andere.

Eene geschikte proeve is de strofe, gevonden op een los blad, die tegenover Canto I te lezen staat, en de wanhopige stemming heet uit te drukken waarin het gedicht opgesteld werd. Ons kost het geen moeite, aan deze ironie regt te laten wedervaren. Wij vinden overeenkomst tusschen de buitensporige verzuchting op zich zelve, en de tastbaar opzettelijke buitensporigheid van het geheele werk. Doch even gemakkelijk begrijpen wij, welke wapenen Byron aan vijanden en voormalige vrienden in handen gaf, door naar den in- en uitwendigen mensch zichzelf aldus af te beelden:

I would to heaven that I were so much clay,
As I am blood, bone, marrow, passion, feeling -
Because at least the past were pass'd away -
And for the future - (but I write this reeling,
Having got drunk exceedingly to day,
So that I seem to stand upon the ceiling) -
I say - the future is a serious matter -
And so - for God's sake - hock and soda-water!

Een tweede motto is aan Shakespeare ontleend, en geeft te verstaan tegen welk bolwerk *Don Juan* gerigt is. '*Dost thou think*', wordt in *Twelfth Night* door twee levenslustige personen den puriteinschen huismeester van lady Olivia gevraagd, '*dost thou think, because thou art virtuous, there shall be no more cakes and ale? Yes, by St. Anne, and ginger shall be hot in the mouth, too!*'

Aan de keus dezer plaats kan men zien dat het puritanisme van Milton na gedurende honderdvijftig jaren de engelsche zamenleving beheerscht te hebben, bij Byron uitgegist heeft, en hij behoefte gevoelt terug te keeren naar de 16de eeuw. De namen van Shakespeare, Milton, Byron, beteekenen drie hoofdstukken uit de nieuwere geschiedenis van Englands beschaving; en het is geen toeval dat wij Italië door Byron als de borstwering zien kiezen, van achter wier bergen hij zijne

pijlen tegen het geboorteland rigt. Met het puritanisme is door hem gekoketteerd, zoolang het hem voor den wind ging, en hij roem kon behalen door voor gevallen aartsengel of belangwekkend zondaar te spelen. Doch nooit heeft er in zijne aderen echt puriteinebloed gestroomd; en hij gevoelde zich eerst regt in zijn element, toen hij uit naam der italiaansche renaissance in *Don Juan* aan zijne landgenooten toonen kon, wat er van hunne zedelijke vorming overbleef, wanneer men den glimp van heiligheid uitwischte, waarmede hebreuwsch volksgeloof en nationale zelfverheffing deze allengs overtogen hadden.

Het derde motto -

Doch er zijn er maar twee, en alleen mijne verbeelding doet bij dat uit Shakespeare en dat uit Horatius mij de nieuw-testamentische anti-zaligspreking voegen: '*Wee u, wanneer alle menschen wel van u spreken, want in den ouden tijd heeft men zoo van de valsche profeten gedaan!*' Geen andere paradox verklaart zoo goed het balddadige in *Don Juan*, en althans van *dit* bijbelsch overblijfsel heeft Byron niet kunnen of niet willen scheiden.

Zijne italiaansche modellen hadden noch de wereldlijke noch de kerkelijke overheid gespaard, noch de zeden van geestelijkheid of zamenleving met een sluijer bedekt - tenzij met den dubbelzinnigen mantel der liefde. Maar Dante brak de brug niet af, die tot eene verzoening met Florence leiden kon; Boccaccio ontleende schertsend aan zijne ontgoocheling zelve een nieuw bewijs voor de duurzaamheid van het christendom; nooit verried Pulci of hij slechts de geestelijkheid bespote, dan wel het katholicisme in zichzelf belagchelijk vond; Ariosto wist onzijdig te blijven; Tasso was bijna regtzinnig.

Byron daarentegen werpt bij de algemeene denkwijze zijner aristokratische land- en tijdgenooten stelselmatig de spiegelruiten in. Hij zou vreezen, schijnt het, van onedele bedoelingen verdacht te worden, zoo hij niet door straatgerucht openbare ergernis gaf. 'Zalig,' wanen wij hem zichzelf gestadig te hooren toeroepen, 'zalig zijt gij, wanneer u de menschen haten, en wanneer zij u afscheiden, en smaden, en uwen naam als kwaad verwerpen!'

Eene poëzie moet zeer onsterfelijk zijn, zal haar inhoud zulke vormen overleven; en het verhoogt niet weinig ons ontzag voor *Don Juan* dat hij ondanks dit gebrek, en hoewel de ongeloofs-fanfaronnade in het algemeen zeker eene van de onaangenaamste verscheidenheden der grootspraak is, ons weet te boeijen als hij doet.

III

In een brief aan Thomas Moore *Lettres and Journals of Lord Byron, with Notices of his Life*, by Thomas Moore, II 91. Uitgaaf van Baudry, 1833. Brief 322., gedagteekend Venetie 19 September 1818, vinden wij voor het eerst melding gemaakt van *Don Juan*. In November 1816 was Byron zich in die stad komen nederzetten en had, gehuisvest in een palazzo hetwelk Aretino zich niet geschaamd zou hebben, er in de armen van meer dan één aretijntje het renaissance-bestaan der 15de en 16de eeuw geleid, aan hetwelk eerst door de waardiger kennismaking met de jonge gravin Guiccioli een einde komen zou.

Het is niet zonder belang dit op te merken. In menig ernstig of verheven werk, in Italie of op de reis derwaarts geschreven, is van de breuk, door het vlugten zijner vrouw uit de echtelijke woning kort te voren tusschen Byron en de engelsche zamenleving ontstaan, weinig of niets te bespeuren. Evenmin van het harem- en sultansleven te Venetie, in de twee of drie eerste jaren der vrijwillige ballingschap.

Don Juan daarentegen is in de litteratuur hetgeen dit leven was in de werkelijkheid: een scheidsbrief en eene uitdaging, in baloorigheid en uit lust tot ergeren of kwetsen toegeworpen aan het engelsche volk, de engelsche eigenliefde, het engelsch geloof, en bovenal de engelsche zeden.

Doch laat ons ter zake komen. ‘Ik heb’, schrijft de dichter eensklaps aan Moore, ‘ik heb den eersten Zang (een fameusen:

honderd tachtig of meer achtregelige-strofen) van een dichtwerk in den stijl en trant van *Beppo* voltooid, aangemoedigd door het succes van dezen. Het heet *Don Juan*, en bedoelt een goedaardig loopje te nemen met alles en nog iets. Alleen vrees ik dat het (ten minste wat hun eerste gedeelte betreft) voor onze buitengewoon zedige eeuw te vrij zal gevonden worden. Toch wil ik het uitgeven als proeve, zonder mijn naam; en, pakt het niet, dan laat ik het onvoltooid.’

Eenige maanden later vernemen wij, door een brief aan den uitgever Murray van 1 Februarij 1819, dat 's dichters twijfel of het publiek in Engeland den eersten Canto van het nieuwe werk *zedig* genoeg vinden zou, een juist voorgevoel geweest is. Zijne anonymiteit heeft hem niet gebaat: een ieder heeft aanstonds begrepen dat hij de maker was, en verschillende recensenten hebben het vers als vers zeer bewonderd. De zedelijke strekking daarentegen is door niemand hunner geprezen. ‘Hadden zij mijne verzen rijmelarij genoemd,’ schrijft hij, ‘ik zou in hunne uitspraak berust hebben; doch zij beweren het tegendeel, en komen mij met moraliteit aan boord - eene uitdrukking die ik nooit anders heb hooren bezigen dan door schelmen met een bijoogmerk. Ik houd vol dat mijn gedicht de zedelijkheid zelve is; maar verkiezen de lieden de zedelijke strekking over het hoofd te zien, dit komt voor hunne rekening, niet voor de mijne!’ Bij Moore, *Letters and Journals*, II 94 vg. Brief 326.

Intusschen is Canto II reeds voltooid in handschrift, om in den loop van 1819 te verschijnen, en twee jaren later, in Augustus 1821, door Canto III, IV en V gevolgd te worden. In het oordeel des publieks komt geen verandering ten goede. Telkens luider wordt beweerd dat *Don Juan* een door en door immoreel werk, en de maker (hij moge lord Byron of anders heeten) een groot dichter maar een slecht mensch en een onwaardig Engelschman is.

Natuurlijk dooft die algemeene afkeuring den lust des dichters somtijds uit, maar nooit geheel. Ter wille der gravin Guiccioli heeft hij van Venetie zich naar Ravenna verplaatst, van Ravenna naar Pisa, en schrijft uit laatstgenoemde plaats aan Murray,

8 Julij 1822: 'Niet onmogelijk kom ik tegen het aanstaand najaar, of iets later, met drie of vier nieuwe Canto's van *Don Juan* gereed, daar ik van mijne *dictatrice* vergunning bekomen heb er mede voort te gaan, - altijd onder voorbehoud dat het vervolg van meer terughouding, meer decorum, en meer sentiment getuigen zal, dan de aanhef. In hoever die voorwaarden nagekomen zijn, zal misschien allengs blijken; doch eerst nadat die bepalingen vastgesteld waren, is het embargo opgeheven.' Bij Moore, *Letters and Journals*, II 373 vg. Brief 500.

Het zou voorbarig zijn hieruit af te leiden dat de gravin Guiccioli (hare bedrevenheid in het engelsch was zoo gering en hare liefde voor Byron zoo blind, dat hij in het litterarische haar kon wijsmaken wat hij wilde) op den toon der tien of elf laatste Canto's van *Don Juan* een verzachtenden, temperenden invloed heeft uitgeoefend. Wij weten slechts dat Zang VI, VII en VIII werkelijk verschenen zijn in Julij 1823, en er daarna in de briefwisseling met Moore en Murray, totdat in Maart 1824, weinige dagen voor 's dichters dood, Zang XV en XVI het licht zagen, over *Don Juan* nauwlijks meer gesproken wordt. Alleen in vroegere brieven komen nog twee merkwaardige plaatsen voor.

De eene wordt gevonden in een schrijven aan Murray uit Bologna, 12 Augustus 1819: 'Gij vraagt mij naar het plan van *Donny Johnny*: ik heb geen plan, en heb nooit een plan gehad, maar ik had en heb bouwstoffen.' De andere in een brief uit Ravenna van 16 Februarij 1821, insgelijks aan Murray, is uitvoeriger: 'De vijfde Canto van *Don Juan* is zoo weinig het slot, dat hij niet veel meer dan de aanhef kan genoemd worden. Ik was van zins mijn held Europa te laten doortrekken, en na een smakelijk mengsel van belegeringen, veldslagen, en avonturen, hem te laten eindigen als Anacharsis Clootz, in de Fransche Omwenteling. Op hoeveel Canto's het werk zal uitloopen weet ik niet, zelfs niet (al blijf ik in het leven) of ik het ooit zal afmaken: doch zoo was mijn idee. In Italie wilde ik van Juan een *cavaliere servente* maken, in Engeland hem oorzaak eener echtscheiding laten worden, in Duitschland hem in eene

soort van Werther-karakter doen optreden, en met de jaren, als natuurlijk is, hem meer en meer de inborst van een *gâté* en een *blasé* laten ten toon spreiden. Alleen was ik het met mijzelf nog niet eens of hij eindigen zou met de hel, dan met een ongelukkig huwelijk, niet wetend welke van beide straffen de zwaarste is. De hel zegt de volksoverlevering in Spanje; doch vermoedelijk moet dit worden opgevat als eene allegorie van het andere alternatief. Nu weet gij alles wat ikzelf er van weet!' Bij Moore, Letters and Journals. II 115 vg. 262. Brief 337 en 412.

De schijnbare tegenstrijdigheid dezer twee uitspraken is eene zaak van ondergeschikt belang. Byron's plan was in den aanvang zoo onbestemd dat hij in 1819 het bestaan van elk kader zeer wel loochenen, in 1821 zich tot het aanduiden van enkele hoofdtrekken bepalen kon. Vreemder is het, dat de opgaaf van laatst genoemd jaar met den werkelijken inhoud des gedichts zoo weinig overeenstemt. Niet alleen bezoekt don Juan Frankrijk niet (dit kan hieraan liggen dat het werk onvoltooid bleef), maar hij zet geen voet in Italie, en vliegt Duitschland slechts met postpaarden door. Daarentegen vertoeft hij geruimen tijd, na zijn vlugt uit Spanje, op een grieksch eiland in de Middellandsche Zee; verkeert dan in levensgevaar te Konstantinopel; neemt deel aan het beleg eener stad in Moldavie; en komt eerst naar Engeland, na een verblijf van eenige maanden te Petersburg.

Hetzij Byron in 1821 zelf nog niet wist wat hij met zijn held zou aanvangen, hetzij hij er behagen in schepte zijne engelsche vrienden van het spoor te brengen, - noch het karakter van Juan, noch zijne lotgevallen, vindt men in den aan Murray verstrekten reiswijzer terug.

Ook zijn karakter niet. Het is ons onbekend welke voorstelling Byron zich van Anacharsis Clootz gevormd heeft, en wij moeten het als mogelijk beschouwen dat hij middel zou gevonden hebben zijn voluptueusen jongen spaanschen edelman, goed roomsch en goed royalist, aan socialisme en politiek volstrekt vreemd, zonder al te zeer tegen de waarschijnlijkheid

te zondigen, ten slotte in de huid van den democratischen en philanthropischen dweeper te steken, die met zoo vele anderen door Robespierre aan de valbijl overgeleverd werd.

Maar dit kunnen wij getuigen dat, zoo Juan in Engeland den vrede van geen enkel huisgezin verstoort, en hij evenmin in Italie voor *sigisbeo* speelt als in Duitschland de Gretchen's verleidt of het hoofd der Lotte's op hol brengt, hij ook in geen enkel opzigt aan Werther denken doet; ja veeleer Werther's tegenvoeter, dan Werther's navolger of Werther's evenbeeld verdient te heeten. *Gâté* is hij; in zoover zijne avonturen, wanneer men enkele moeilijke en hagchelijke oogenblikken wegdenkt, eene aaneenschakeling van *bonnes fortunes* vormen. Maar *blasé* zoo weinig, dat sommige goede gedachten hem nooit verlaten, en hij ten slotte zich tegenover eene jonge vrouw geplaatst ziet wier edele hoedanigheden, terwijl zij hem in de hoogste mate bekoren, wederkeerig zijne beste neigingen doen bovenkomen.

En dat voortreffelijk meisje is eene Engelsche! Eene spruit der natie, tegen wier gebreken en vooroordeelen het dichtwerk voortdurend in opstand komt! Waren don Juan en Aurora Raby een paar geworden (en dat zij het niet worden komt alleen hiervan dat de XVIe Canto de laatste is), een hemel op aarde zou voor den verloren zoon zich onverdiend ontsloten hebben; van de hel noch hare allegorie ware spraak geweest. De Juan van het gedicht en de Juan der schets zijn in zoover dezelfde persoon dat beiden verschillende landen van Europa bezoeken, en beider verdere lotgevallen zich ontwikkelen uit twee liefdes-betrekkingen in den aanvang: eene met de spaansche Julia en eene met de grieksche Haidee. In al het overige loopen hunne karakters en hunne wegen uiteen.

De oplossing van het verschil tusschen plan en uitvoering zal wel zijn dat onder het voortwerken, nadat hij met de hem aangeboren *nonchalance de grand seigneur* zich van sommige lastige vragers en vragen had afgemaakt, de dichter zijn onderwerp meer en meer is gaan lief krijgen, en, bemerkend dat zijne stof, door hemzelf aanvankelijk slechts voor die eener andere venetiaansche Beppo-vertelling gehouden, eene vondst zonder wedergade was, al zijne beste krachten heeft ingespannen om

haar regt te doen. Byron schertst, wanneer hij schrijft: *I maintain that Don Juan is the most moral of all poems*. Maar hij schertst óók, wanneer hij de beteekenis van het gedicht moedwillig verkleint en voorgeeft: *Don Juan is meant to be a little quietly facetious upon every thing*. En allermeeft schertst hij, wanneer hij over Cloutz en Werther spreekt als prototypen van zijn held.

IV

De beteekenis van het gedicht reikt aanmerkelijk verder; en *Don Juan* is ook geenszins zoo onvoltooid als hij er uitziet. Van het oogenblik af dat in den zamenhang der vier laatste canto's Aurora Raby ten tooneele verschijnt, is de ontkenning nabij. Het innemend slottooneel der verschijning van het koket hertoginnetje Fitz-Fulke, als nachtspook, is maar een nieuwe tusschenzin. Niemand twijfelt aan de keus van den held, geplaatst tusschen de wufte kleine hertogin en de edeldenkende Aurora. Het landgoed van lord en lady Amundeville, waar de drie elkander ontmoeten, is het tooneel der laatste, der ten einde spoedende handeling. Zoo niet af, in den gewonen zin van het woord, *Don Juan* besluit gelijk *Don Juan* besluiten *moest*. Elke andere ontkenning zou den algemeenen indruk verzwakt hebben.

Gelijk het daar ligt, in elk geval, vormt het dichtwerk een zuiverder geheel, dan zoo aan het slot de guillotine ware komen rijzen. De fouten van den held waren niet van de soort, welke in de kunst of in het leven door bloed willen uitgewischt worden. Aan persoonlijken moed had het don Juan nooit ontbroken, en van doodsverachting had hij meermalen blijk gegeven. Nieuwe proeven van dien aard waren overbodig. Maar zoo tot hiertoe in zijn gemoed, bij den strijd tusschen het goede en het kwade beginsel, het goede somtijds de overwinning behaald had, dit weldadig evenwigt was telkens weder verbroken. Eerst sedert de kennismaking met Aurora werd het

dit niet meer. Lady Fitz-Fulke mogt voortaan koketteren zooveel zij wilde: zij zou den held niet ontrouw maken aan zijn beter ik.

De eigenlijke geschiedenis van don Juan, in één woord, is de geschiedenis van don Juan's bekeering, evenals bij Goethe de geschiedenis van Faust die der bekeering van Faust. Byron echter laat niet alleen, evenals Goethe, al het kerkelijke ter zijde, maar ook, anders dan Goethe, in zijn Tweede Deel, al het maatschappelijke. Don Juan wordt niet voorbereid voor de taak van staatkundig hervormer, van wijsgeerig of wetenschappelijk of kunst-apostel, of ook maar van nuttig lid der samenleving in of buiten zijn vaderland. Niets staat zijne mogelijke vereeniging met Aurora in den weg. Zijne spaansche afkomst niet, want zijn zwerven heeft een wereldburger van hem gemaakt; zelfs zijn toevallig katholiek geloof niet, want Aurora is óók katholiek en beter katholiek dan hij. Van de protestantsche engelsche dames, in wier kring zij op Amundeville zich beweegt, zijn de eenen, ondanks hare kerkelijke certifikaten, trouwelooze echtgenooten; de anderen, krachtens haar katechismus en hare aristokratische geboorte, stelselmatige puriteinen. Aurora's geloof deelt in die omgeving slechts eene nieuwe wijding aan Aurora's karakter mede. Lid van een uitgesloten kerkgenootschap, schaamt zij zich de martelaren harer belijdenis niet; en don Juan's moeder, te Sevilla, had blijde mogen zijn, zulk eene schoondochter te bekomen.

Louter gebaande paden, naar men ziet; en de vraag kon alleen zijn of het jonge meisje den jongen man al dan niet in voldoende mate genezen achtte. Doch juist in die vraag kulmineert, als de Duitschers zeggen, het zielsproces. O don Juan, don Juan, zoo wij Aurora's oom of Aurora's voogd geweest waren; zoo het aan ons had gestaan, over de hand der rijke erfgename te beschikken; zoo de lieve jonge weeze onzen raad had gevraagd, in welken tweestrijd waren wij gebragt!

Hetgeen te zijnen gunste de schaal zou hebben doen overslaan is, dat Byron's held noch op den verleider Lovelace gelijkt, door Richardson in *Clarisse Harlowe* geteekend, noch op den goddeloozen lichtmis der spaansche komedie, door Molière gepopulariseerd en door Mozart op muziek gezet. Niet alleen

heeft Byron's don Juan geen enkelen moord op het geweten, en wordt niet één onschuldig jong meisje tegen haar wil of haar hart door hem ten val gebragt (over zijne vroomheid spreek ik niet: zij is onverdacht), maar het zijn ruim zooveel de vrouwen die *hem* verleiden, als hij haar. 'En voilà un qui ne manquera pas de femmes!' hebben met de woorden van Suzon in *le Mariage de Figaro* de feeën gezegd, die bij Juan's geboorte als petemoeijen over hem stonden.

Zeker zou het hem betaamd hebben, door het ten toon spreiden eener dubbele mate van ingetogenheid die voorspelling onwaar te maken, en door het tegengaan zijner neigingen het bewijs te leveren dat een ernstig voornemen sterker is dan alle hartstogten. Doch laat ons het epos der 19de eeuw geen eischen stellen, die het zonder zichzelf ongelijk te worden niet vervullen kan! Vlekkelooze helden zijn buiten onzen tijd; en indien don Juan bewijzen kan niet geheel en al een smeerpoets geweest te zijn, dan moeten wij dit als winst beschouwen. Op die wijze heeft, onderstel ik, Aurora Raby geredeneerd; op die wijze moeten ook wijzelf redeneren, zoo wij voor Aurora niet wenschen onder te doen in edelmoedigheid.

Slaan wij, het zekere voor het onzekere nemend, Juan gade gedurende het tijdperk van zijn diepsten val, - wat zien wij? Generaal Suwarof heeft hem als estafette naar Petersburg gezonden, ten einde aan de czar in de tijding der inneming van Ismaïlov over te brengen; en Katharina II is op dat oogenblik eene vrouw van - zestig jaren!

Men zal het goedkeuren dat ik Byron's voorbeeld volg, en over deze episode een sluijer werp. Misschien blijft de Messalina van het Noorden, wanneer zij den prins De Ligne en prins Potemkin in Juan een opvolger geeft, misschien blijft zij slechts in hare rol: zeker valt Juan uit de zijne wanneer het prestige der alleenheerscheres hem verblindt, het gevoel zijner afhankelijkheid hem overmeestert, en hij de vrouwelijke Minotaurus zijne jeugd ten offer brengt. Honderd malen hooger dan gedurende zijn verblijf te Petersburg stellen wij hem, wanneer hij te Konstantinopel de jonge en schoone sultane Gulbeyaz wederstaat; geen magt op aarde hem dwingen kan den voet der vrouw te kussen, die hem voor geld gekocht heeft op de

slavemarkt; en hij liever haar toorn en den dood trotseert, dan zichzelf te vernederen of Haidee's herinnering ontrouw te worden.

Het is echter niet anders; en ditmaal willen wij zelfs de verzachtende omstandigheid niet aangevoerd hebben dat don Juan te Petersburg slechts bekoorde, niet bekoord werd; slechts gehoorzaamde, niet bad. Ik stel voor, hem onvoorwaardelijk te veroordeelen, en als uitgemaakt aan te nemen dat niemand onzer in zijne plaats, al ware de keizerin van Rusland twintigmalen de keizerin van Rusland geweest, en al had het gerucht onzer dapperheid (bij het stormloopen op Ismaïlov) het kruipend bloed in hare oude aderen op nieuw aan het gaan of zelfs aan het jagen gebragt, op zoo stuitende wijze zich zou vergeten hebben.

Toch ontbreekt zelfs in dien zwartsten van Juan's zwarte tijden de lichtstraal niet geheel die in alle eeuwen, waar het verdoolde en diepgezonken maar belangwekkende jonge mannen gold, voor liefhebbende Aurora's Raby als de leidstar der stille hoop en der heimelijke goede verwachting geweest is. Ook kende Byron de mannen en de vrouwen te wel, dan dat hij zijn held te eenemaal los- en aan de verdorvenheid ten prooi zou gelaten hebben.

Weinig episoden van het gedicht zijn fraaijer dan die, waar don Juan in de platgeschoten moldavische stad, terwijl de dolheid en de moordlust hoogtijd houden, de tienjarige kleine Leila onder zijne bescherming en, blijder met hare redding dan met zijn Vladimir-kruis, haar medeneemt naar Petersburg. Het kind doet boete voor den man. Wanneer Leila daarna met Juan in Engeland komt, dan kunnen wij ons verzekerd houden dat in Aurora's oogen de grijns der moskovische czarín schuil zal gaan in de onschuld en den glimlach der turksche vondeling.

V

De algemeene inhoud van Canto I, in zichzelf eene volledige

episode van bijna achttienhonderd verzen, zou in dezer voege kunnen zamengevat worden: ‘Hoe de drieëntwintigjarige donna Julia, van Sevilla, echtgenoot van den vijftigjarigen don Alfonso, den zestienjarigen don Juan debaucheerde; welke daarvan voor haar en voor don Juan de gevolgen waren; en in hoever don Juan's moeder, door op don Alfonso, die haar minnaar geweest was, zich te willen wreken, maar voornamelijk door eene eenzijdig kerkelijke en averegts klassieke opleiding aan haar zoon te doen geven, van langer hand tot dezen uitslag medewerkte.’

Debaucheerde is een ruw woord; doch al stelden wij, ter wille van Julia's schoonheid, gevaarlijke jeugd, ongelukkig huwelijk, en lievenswaardige eigenschappen, er *ontbolsterde* voor in de plaats, het zou lood om oud ijzer wezen. De zaak en de bedoeling blijven dat donna Julia, die den gymnasiast op een afstand en zich van het lijf had moeten houden, integendeel niet ophield met vuur te spelen en Juan aan te moedigen, - tot weldra beide muggen aan dezelfde kaars hare vleugels brandden.

Het welgevallen waarmede Byron dezen toestand schildert, ik herhaal het, moet uit zijne toenmalige stemming verklaard worden; en die stemming op hare beurt uit zijne gewijzigde meening omtrent de vrouwen, sedert lady Byron hem verlaten had; dan wel, uit het bovenkomen eener denkwijze, hem altijd eigen geweest, maar vroeger onderdrukt.

Zijne hoogachting voor de zwakkere sekse is nooit buitengewoon geweest, moet men onderstellen. Wat hij in zijne halve zuster Augusta, zijn nichtje Maria, zijne al dan niet denkbeeldige Thyrza, zijne gravin Theresa, beminde en vereerde, waren eigenschappen van gemoed of karakter, welke met Theresa's en der anderen geslacht niet regstreeks in verband stonden. Niettemin blijft in al de gedichten zijner eerste periode de toon eerbiedig. Soms vergeten zijne heldinnen zich; soms zijn zij onschuldig als het kind Ianthé, aan wie *Childe Harold* opgedragen is; steeds vinden wij den dichter aan hare voeten, boetvaardig aanbieder der eenen, edelmoedig pleitbezorger der anderen. In *Don Juan* daarentegen is de advokaat regter-van-instructie of openbaar ministerie geworden. Hij gelooft voortaan

aan eene kanajjeuse ader in de vrouwelijke natuur; en in den eersten Canto den besten legt hij op dit gebrek den vollen nadruk.

Dante laat inzonderheid de mannen het ontgelden. Bij monde van Beatrijs houdt de dichter der *Commedia* afrekening met het hondsche in den aard van jongelingen die, naauwlijks de kinderschoenen ontwassen, hunne ouders in het graf wenschen. De Byron der tweede periode wantrouwt bovenal de vrouwen. Zijne leus is:

The charming creatures *lie* with such a grace,
There's nothing so becoming to the face - (I, 178).

Doch de schertsende toon zelf, waarop over dit liegen en bedriegen gesproken wordt, geeft te verstaan dat de dichter er iets op gevonden heeft. Niet alleen weet hij dat wij hem niet verdragen zouden, zoo hij ons op eene leerrede over de vrouwelijke onbeschaamdheid of de vrouwelijke valscheid durfde onthalen; maar zijn eigen toeleg bragt mede, de aanvechtingen van Julia (trouweloos ten aanzien van haar echtgenoot, intusschen even trouweloos als zijzelve) in een dichterlijk waas te hullen. Door hare warmte; door den gloed harer liefde voor den aanminnigen Juan; door haar onvoorwaardelijk zich overgeven aan een nieuw gevoel, - even schuldig of onschuldig als de natuur zelve, - moest de spaansche zondares, dochter van het Zuiden, eene welsprekend beschamende tegenstelling vormen met hare farizesche zusters in het noordsch en mistig Engeland; zusters even valsch en harteloos als de anderen, maar koel, berekenend, en voor het uitwendige steeds schrijlings op de deugd.

Dezelfde donna Julia die maanden aan één stuk onder het dak van haar man met Juan in overspel leeft; die, wanneer eindelijk in een laatsten misdadigen nacht don Alfonso haar komt betrappen, - en terwijl op geen twee schreden afstand de knaap in haar bed ligt, door haar en de kamenier onder de matrassen verstopt, - in honderd verontwaardigde versregels den Hemel tot getuige harer onschuld neemt, en met een *interminable parlement de femme* den bedrogen echtgenoot

verwijt een buffel en een beul te zijn, - deze schaamteloze echtbreekster en eervergeten leugenaarster, deze volleerde venuspriesteres, te gast gaand op Juan's minderjarigheid, is tegelijk niet slechts in den vollen wasdom harer schoonheid de bekoorlijkste der vrouwen; maar zij spreidt, als zij haar man de les leest, zoo veel geest ten toon, en in haar afscheidsbrief aan Juan, als zij naar het klooster en hij op zee moet, zulk een schat van onbaatzuchtige tederheid, dat ons stoïcisme er door ontwapend wordt. Zoo de vrouwen beesten zijn, luidt onze slotsom, hoe innemend weten zij zich daarin te gedragen! Hoe begrijpen wij den opgeschoten boerezoon der middeleeuwsche vertelling, die zijn vader verzocht in de stad zulk een diertje voor hem te willen koopen!

VI

Reeds vóór hij in *Don Juan* deze Julia teekende, had Byron in *Beppo* het eene soortgelijke venetiaansche Laura gedaan: met hetzelfde contrast tot achtergrond, doch niet met zoo ver reikende bedoelingen. Laura is de vrouw van het Zuiden, die met de vrouw van het Noorden eene tegenstelling vormt ja, maar alleen wat sommige eigenaardigheden van 's lands zeden betreft. De engelsche Miss in *Beppo*, welke Laura tot repoussoir dient, is niets dan eene goedaardige, lachwekkende karikatuur. Geen handelend persoon, zijdelings of regtstreeks, wordt zij niet vertoond, slechts beschreven, en in maar één strofe:

't Is true, your budding Miss is very charming,
 But shy and awkward at first coming out;
 So much alarm'd, that she is quite alarming,
 All giggle, blush; half pertness, and half pout;
 And glancing at *Mamma*, for fear there 's harm in
 What you, she, it, or they may be about.
 The nursery still lisps out in all they utter -
 Besides, they always smell of bread and butter. - (*Beppo*, 39).

Een veel gewigtiger persoon is de vertegenwoordigster van het vrouwelijk Engeland in *Don Juan*. Donna Inez, de moeder van den held (want slechts voor den vorm is zij eene Spaansche en woont zij te Sevilla), donna Inez beheerscht aanvankelijk den geheelen toestand, in zoover de leiding van Juan's opvoeding door haar in handen genomen wordt, en door haar alleen.

Na zoovele jaren kunnen wij veilig de vraag laten rusten, welke trekken van donna Inez' onbeminlijk beeld door Byron aan het karakter en de denkwijze zijner eigen vrouw ontleend zijn. Vrienden van lady Byron hebben bij zijn leven, in engelsche tijdschriften dier dagen, hem op hartstogtelijken toon verweten haar verguisd, en de moeder zijner eigen Ada moedwillig belasterd te hebben. *Zijne* vrienden en hij achtten het steeds beneden hem, op die aantijging te antwoorden, en eerst geruimen tijd na zijn dood is de brochure verschenen, waarin hij het feit loochent. Er blijkt alleen, dat de huiselijke oneenigheden tusschen den ouden heer en de oude mevrouw Don Juan (indien het geoorloofd is don Jose en donna Inez zoo te noemen) overeenkomst vertoonen met de persoonlijke lotgevallen van lord en lady Byron; terwijl deze en gene ondergeschikte karaktertrek van donna Inez (zeker aanspraak maken op geleerde of geletterde vorming, bij weinig gezond verstand en nog minder bevattelijkheid) werkelijk herinnert aan gebreken van miss Milbank, volgens karakterbeschrijvingen in brieven van haar echtgenoot.

Doch Juan's vader sterft zoo spoedig; in Juan's moeder (behalve dat zij gevoelens koestert en zich aan handelingen schuldig maakt, waarvoor in lady Byron's geval aanleiding noch gelegenheid bestond), in Juan's moeder wordt de persoon zoozeer overschaduwd door den type, dat die toespelingen voor de nakomelingschap geen waarde hebben. Byron's donna Inez is de spaansche of zuid-europesche naam van een vrouwekarakter, waarin al het wezenlijke aan Engeland behoort en eene klasse voorstelt van engelsche matronen uit de laatste jaren der 18de eeuw.

Juan's geschiedenis aan te vangen met die van Juan's opvoeding, en deze te laten voorafgaan door eene beschrijving der

opvoedster, dit was goed gezien. Het wint den lezer, en is een compliment aan de menschelijke natuur, dat een jong mensch met zoo weinig heerschappij over zijne hartstogten, uit eene onnatuurlijke kweekschool is voortgekomen en, bij onstentenis van een waardig vader of verstandige leermeesters, zijne moeder eene zottin geweest is: 'His mother was a learned lady, - her memory a mine, - her favorite science the mathematical; - she knew the Latin (that is, the Lords Prayer), - and Greek (the alphabet I'm nearly sure), - she read some french romances here and there, although her mode of speaking was not pure, - for native Spanish she had no great care, at least her conversation was obscure, - her thoughts were theorems, her words a problem, as if she deem'd that mystery would ennoble 'em, - she liked the English and the Hebrew tongue, and said there was analogy between them, - some women use their tongs, she *look'd* a lecture, each eye a sermon and her brow a homily, - in short she was a walking calculation, morality's prim personification, - oh! she was perfect past all parallel, - in virtues nothing earthly could surpass her, save thine incomparable oil, Macassar!' (I, 10-17).

Wanneer haar zoon niet langer een schoolkind is, dan zijn wij verwonderd donna Inez zoo weinig moeite te zien doen, hem af te houden van hare vriendin, donna Julia. Wij gaan gelooven hetgeen de booze wereld zegt, dat donna Inez' deugd de vergelijking met eene onvergelykelijke haarolie-soort niet altijd even glansrijk heeft kunnen doorstaan. Zouden er zwakke oogeblikken geweest zijn, vragen wij, waarin Julia's echtgenoot donna Inez minder verwaarloosde, dan sedert die groote jongen zijne moeder eene oude vrouw deed schijnen? Kon donna Inez, uit spijt over het verkoelen van don Alfonso's hulde, don Alfonso hebben willen straffen in zijne ijdelheid, en meteen haar Juan zijn voordeel laten doen met eene niet alle dagen zich aanbiedende kans?

Misschien, toen de kogel eenmaal door de kerk was, misschien hebben deze of dergelijke overwegingen de moederlijke oogluiking bevorderd. Doch aanvankelijk lag het voorwaar niet in het plan van donna Inez, dat de knaap vroeg wijs zou worden. Integendeel, van het oogeblik dat zij als weduwe en voogdes

was achtergebleven, had zij een stelsel van opvoeding in praktijk gebragt, hetwelk vóór alles hem onkundig moest houden van hetgeen kinderen niet noodig hebben te weten. Schermen, schieten, paardrijden, - geen jong edelman, wiens vader uit Kastielje, wiens moeder uit Arragon stamde, mogt, dit sprak, in *die* kunsten achterblijven. Ook in de krijgswetenschappen werd hij geoefend: het kon gebeuren dat zijn koning hem te wapen riep. 'But', want niets van dit alles beantwoordde in de eerste plaats aan het moederlijk ideaal:

But that which Donna Inez most desired,
And saw into herself each day before all
The learned tutors whom for him she hired,
Was that his breeding should be *strictly moral*.
Much into all his studies she inquired,
And so they were submitted first to her all;
Arts, sciences, no branch was made a mystery
To Juan's eyes, *excepting natural history*.

The languages, *especially the dead*,
The sciences, and *most of all th' abstruse*;
The arts, at least all such as could be said
To be *the most remote of common use*,
In all this he was much and deeply read;
But not a page of any thing that 's loose,
Or hints continuation of the species,
Was ever suffer'd, *lest he should grow vicious*. - (I, 39, 40)

Alle pogingen werden aangewend, donny Johnny tot een deugdzaam jongeling te vormen; het onderwijs in de fysiologie van den mensch, de plant, en het dier, streng geweerd; de dichters der klassieke oudheid niet anders toegelaten dan in gezuiverde tekst-uitgaven (met de aanstootelijke plaatsen bijeen in een aanhangsel); een afzonderlijk gebedeboek voor hem gekocht, zonder miniaturen van vrouwen in zinsverrukking; geen bekentenissen van den heiligen Augustinus, maar des te meer levens van andere heiligen, en leerredenen van Chrysostomus, en kommentaren van Hieronymus. Slechts bejaarde vrouwelijke dienstboden omgaven hem; moest er eene jongere gehoord worden, de keus der moeder vestigde zich op de

onoogelijkste van allen; en aanvankelijk zagen die vereenigde voorzorgen zich met den besten uitslag bekroond:

Young Juan wax'd in goodliness and grace;
 At six a charming child, and at eleven
 With all the promise of as fine a face
 As e'er to man's maturer growth was given:
 He studied steadily and grew apace,
 And seem'd, at least, in the right road to heaven;
 For half his days were pass'd at church, the other
 Between his tutors, confessor, and mother.

At six, I said, he was a charming child,
 At twelve he was a fine, but quiet boy;
 Although in infancy a little wild,
 They tamed him down amongst them. To destroy
 His natural spirit not in vain they toil'd,
 At least it seem'd so; and his mother's joy
 Was to declare how sage, and still, and steady,
 Her young philosopher was grown already...

Young Juan now was *sixteen years of age*,
 Tall, handsome, slender, but well knit; he seem'd
 Active, though not so sprightly, as a page;
 And every body but his mother deem'd
 Him almost man: but she few in a rage
 And bit her lips (for else she might have scream'd)
 If any said so: for *to be precocious*
 Was in her eyes a thing the most atrocious.

Amongst her numerous acquaintance, all
 Selected for discretion and devotion,
 There was the Donna Julia. (1, 49, 50, 54, 55).

Dit is het keerpunt, gevoelt men. Er volgt de zelfstrijd der jonge en schoone huisvriendin, tot hiertoe de ingetogenheid zelve; het ontwaken van den hartstogt in don Juan; Julia's toegeven daaraan; en, wanneer zij hem rijp bevindt voor annexatie, haar zwichten.

Op Byron's satire der engelsche moeders, voorgesteld door donna Inez, kan men aanmerken, - wat ook door hemzelf

wordt aangemerkt, - dat het de voorkeur zou verdiend hebben don Juan naar eene openbare school te zenden, zooals velen van haar deden en voortgaan te doen. Zijne kritiek treft alleen uitzonderingen, gelijk er, onder minder beschaafde vormen, ook eene geschilderd is door Goldsmith, in het bedorven kind Tony Lumpkin.

Doch het bijzondere van Byron's dichtwerk is, dat men door het toevallige heen, er onwillekeurig eene algemeene opvatting van het leven ziet schemeren, breeder en meer omvattend; een raken van het verhevene aan het komische, van het tedere aan het ruwe; een wegsmelten van de idylle in de klucht; een sluimeren van het tragische op den bodem van het potsierlijke.

Niets eerbiedwaardiger dan de voorzorgen, waarmede donna Inez de jeugd van haar zoon omringt; niets schreeuwender dan de tegenstelling dier opvoeding met hetgeen waartoe zij leidt. Niets fijner of inniger dan de beschrijving van het ontwaken der liefde in Juan's gemoed; niets triviale dan het hemd, dat bij de worsteling don Alfonso hem ontscheurt. Niets aandoenlijker dan Julia's afscheidsbrief, geschreven als met een veder uit een serafsvleugel; niets minder serafisch dan haar welgevallen in het ontgroenen van haar jongen minnaar.

Dat Byron op dit ééne thema canto op canto heeft weten te dichten, onder het opnemen van telkens nieuwe stof en het ten toon spreiden eener onuitputtelijke kracht, dit bewijst ongetwijfeld dat hij een groot virtuoos was. Het bewijst echter evenzeer dat *Don Juan* voortgekomen is uit het wezen zelf der menschelijke natuur. Weinig filosofische stelsels zijn zulk een getrouwe spiegel der waarheid, en geen ander groot dichtwerk onzer eeuw bevat zooveel kiemen van positieve wetenschap.

VII

Childe Harold's twee eerste zangen, de *Giaour*, de *Bride of Abydos*, de *Corsair*, *Lara*, de *Siege of Corinth*, - al die

romantische verhalen eener vroegere periode, welke de groote verwachtingen, door de satire *English Bards and Scotch Reviewers* bij het publiek gewekt, voor het eerst vervuld en, na 's jongelings volbragten pelgrimstogt naar het Zuiden en Oosten, den grond van Byron's vermaardheid gelegd hebben, zijn wezenlijk niets anders dan dichterlijke reisherinneringen, gestoffeerd met denkbeeldige of historische avonturen, en aangewend als dragers van sommige voorstellingen omtrent het hoogste maatschappelijk geluk.

Neem het schoone gedicht *The Prayer of Nature*, geschreven vóór al het andere, toen hij pas negentien jaren telde, en gij zult zien dat Byron van jongsaf gedweept heeft met een zaligen natuurstaat, zoogenaamd ver van de menschen en van eene verdorven beschaving. Na korten tijd en met hartstogt zich aan de vermaken der booze wereld te hebben overgegeven, is hij, even hartstogtelijk, dat Utopia gaan zoeken waar zijne weelderige verbeelding en zijne ideale vrijheidsliefde waanden het te zullen vinden: te midden der onderstelde afstammelingen van Griekenlands oude vrijheidshelden, op de eilanden der Middellandsche Zee.

Laat u niet van het spoor brengen door het gemeenschappelijk káinsteeken op de voorhoofden van Alp, van Lara, van Conrad, van Harold zelf! Dit is maar iets bijkomstigs; uiting eener voorbijgaande stemming des gemoeds. Hoofdzaak zijn, vooreerst, de bekoorlijke natuurtooneelen, de blaauwe wateren, de vonkelende sterrehemel, de treffende tegenstelling der grootsche grieksche herinneringen met den aanwezigen toestand van slaafsche onderwerping aan een uitheemsch juk; het schilderachtig kostuum, met dat al, van overheerschers en overheerschten; de aanblik der schoone vrouwen - zonder kousen.

Wat de mannen betreft, - allen zouden slaven zijn, werden er onder hen niet gevonden die, dank zij een overblijfsel van voorvaderlijke onafhankelijkheidszin, op voet van oorlog met de zamenleving staan, en aan boord hunner schepen, op de toppen hunner rotsen, tusschen de kloven hunner spelonken, met het zwaard in de eene, het pistool in de andere hand, hunne vrijheid verdedigen. Deze paria's, deze grieksche watergeuzen en onverholen zeeschuimers, schuldig aan al de misdaden

en geweldenarijen van het bedrijf, maar niemands onderdanen, niemands lijfeigenen, vrij als de arenden in het luchtruim, zijn de eigenlijke hoofdpersonen.

Wat ik het voornaamste in die verhalen noem is werkelijk voor Byron zelf zoozeer het voornaamste geweest, dat hij nog in het laatste levensjaar, toen zijn zwarte tijd voor goed tot het verleden behoorde, met welgevallen *The Island* is gaan dichten, en in de personen van Torquil en Neuha, ditmaal zonder inmengsel van menschehaat of droefgeestigheid, zijne oude liefde voor den natuurstaat op nieuw beligchaamd heeft.

Ook *Don Juan* bestaat voor een gedeelte uit reisheugenissen, spaansche en levantijnsche, persoonlijke en overgeleverde, ontleend aan journalen van derden. Ook in de episode van Haidee, welke op die van Julia onmiddellijk volgt, vindt men de geliefde tegenstelling terug.

Buiten iederen overeengekomen maatschappelijken band, slechts door de aantrekkingskracht van jeugd en jeugd, schoonheid en schoonheid, tederheid en tederheid, smaakt Juan in Haidee's armen, en Haidee in de zijne, het zuiverst, onschuldigt, benijdenswaardigt geluk. Alleen verbiedt de strekking des gedichts, dat deze zaligheid langen tijd aanhoude! Haidee's *île déserte* der Middellandsche Zee is *une île pas tout-à-fait déserte*. Haidee's vader blijft voor zijne zaken (koopmanszaken in naam, zeeroovers- en smokkelaarszaken metterdaad) somtijds lang van huis; maar dikwerf komt hij onverwachts terug, en dan moet niemand beproeven hem om den tuin te leiden. De jonge spaansche edelman, die zijne dochter hem zegt te beminnen en tot echtgenoot te begeeren, is in zijne oogen een avonturier, een vagebond en eerroover. Naar boord met den schooier! Dat men hem te Konstantinopel als slaaf verkoope! Besterft Haidee het van schrik, dit kan haar vader deren; hem afbrengen van zijn besluit kan het niet. Hoe doodelijker hare droefheid is, des te onwaardiger dochter toont zij zich. Had zij schaamte gekend, zij ware niet bezweken onder de schande.

Deze onverbidde oude Lambro, Haidee's vader, is een geschikt voorbeeld van de gedaantewisseling welke, tusschen de eerste en de tweede periode zijner dichtkunst, Byron's grieksche romanhelden ondergaan hebben. Lambro's uitwendige om-

standigheden, behalve dat hij een grijsaard is, zijn geheel die van Conrad, uit *The Corsair*. Hij is heer en meester van een klein eiland, waar hij het leven leidt van een rijkgeworden bandiet. Maatschappelijke voorschriften of geboden, maatschappelijke verplichtingen, bestaan voor hem niet. Over alle menselijke wetten heeft hij zich heengezet, en over sommige goddelijke daarenboven. Maar zijn karakter is gelijkmatig gebleven. Somberheid, wanhoop, geblaseerdheid, zelfbehagelijke gewetensknagingen, zijn hem gelijkelijk vreemd. Wreed bij buijen, zooals het in een slavehaler past, is hij doorgaans voor het overige een levenslustig vogelvrijverklaarde, een ten volle met zijn lot verzoend *out-law*, die met smaak van het goede der aarde geniet. In de liefde die hij zijn eenig kind Haidee toedraagt, is niets romanesks, niets dat naar ongezonden pathos zweemt. Hij bemint haar met zelfzuchtige vaderlijke jaloezie; en de voorname reden van zijn toorn, wanneer hij hare zwakheid voor Juan ontdekt, is dat zij zich een anderen meester gekozen heeft dan hem.

Er kunnen uit Byron's vroegere werken zelf een aantal bewijzen bijgebracht worden, dat deze natuurlijke opvatting van menschen en dingen, van het begin af den grond zijner denkwijze heeft uitgemaakt, en zijne melancholie, hoewel opregt, slechts eene tijdelijke ongesteldheid geweest is. Laat mij mogen wijzen op de voorafpraak van *The siege of Corinth*; of liever op de versregels die aanvankelijk bestemd waren dat dichtstuk in te leiden, maar bij de uitgaaf (omdat zij te zeer kontrasteerden met het overige) weggelaten werden.

Onder de vroegere verhalen is er geen, waarin de beschrijving van het ontzettende zoo veel plaats beslaat: het in de lucht springen der met vechtenden en zieltogenden gevulde kerk, het knagen der uitgevaste honden aan de schedels der doode janissaren. Welnu, het opteekenen van al dit verschrikkelijke, nog donkerder gemaakt door het ten tooneele voeren van den wraakgierigen en onverzoenlijken renegaat Alp, is voor den dichter niets dan verpoozing geweest; niets dan de historisch-romantische inkleeding der herinnering van een aangename tijd, toen hij met jonge vrienden van allerlei landaard in den Griekschen Archipel omzwierf. Te nauwernood ontsnapt

hem een zucht, dat sommigen dier goede kameraden intusschen gestorven, anderen zwervers geworden zijn, nog anderen zich aan ernstige pligten zijn gaan wijden. Ook des ondanks herdenkt hij met welgevallen de genotvolle dagen, en vraagt zijne lezers verschooning hen met hunne gedachten telkens weder naar Griekenland te voeren:

In the year since Jesus died for men,
 Eighteen hundred years and ten,
 We were a gallant company,
 Riding o'er land, and sailing o'er sea.
 Oh! but we went merrily!
 We forded the river, and clomb the high hill;
 Never our steeds for a day stood still;
 Whether we lay in the cave or the shed,
 Our sleep fell soft on the hardest bed;
 Whether we couch'd in our rough capote,
 On the rougher plank of our gliding boat,
 Or stretch'd on the beach, or our saddles spread
 As a pillow beneath the resting head,
 Fresh we woke upon the morrow:
 All our thoughts and words had scope,
 We had health and we had hope;
 Toil and travel, but no sorrow...
 But those hardy days flew cheerily,
 And when they now fall drearily,
 My thoughts, like swallows, skim the main,
 And bear my spirit back again
 Over the earth and through the air,
 A wild bird and a wanderer.
*'T is this that ever wakes my strain,
 And oft, too oft, implores again
 The few who may endure my lay
 To follow me so far away. - (Siege of Corinth, Aant.)*

VIII

In *Don Juan* schreeuwt het natuurlijke niet langer met het

romaneske. In het latere en grootere dichtwerk behoeft van het eene niets geschrapt te worden, ten einde niet te schaden aan den indruk van het andere. Lambro is de zuivere type van den griekschen piraat uit de eerste jaren der eeuw: belangwekkend door zijn uiterlijk en zijne pittoreske kleeding; achter een eerbiedwaardig voorkomen eene onbepaalde vrijpostigheid verbergend; souverain gebieder in een kleinen kring; op zijne wijze een liefhebbend vader; in zijne manieren een man van de wereld; een boekanier, met de vormen van een welopgevoed groot heer. De schertsende toon waarop de dubbelzinnige oorsprong zijner rijkdommen in verband met zijne geringe afkomst geschilderd wordt, is geheel in overeenstemming met zijne meer dan zonderlinge stelling in de maatschappij:

A fisherman he had been in his youth,
 And still a sort of fisherman was he:
 But other speculations were, in sooth,
 Added to his connexion with the sea.
 Perhaps not so respectable, in truth:
 A little smuggling, and some piracy,
 Left him, at last, the sole of many masters
 Of an ill-gotten million of piasters.

A fisher, therefore, was he - though of men,
 Like Peter the Apostle - and he fish'd
 For wandering merchant-vessels, now and then,
 And sometimes caught as many as he wish'd;
 The cargoes he confiscated, and gain
 He sought in the slave-market, too, and dish'd
 Full many a morsel for that Turkish trade,
 By which, no doubt, a good deal may be made.

He was a Greek, and on his isle had built
 (One of the wild and smaller Cyclades)
 A very handsome house from out his guilt,
 And there he lived exceedingly at ease.
 Heaven knows what cash he got, or blood he spilt,
A sad old fellow was he, if you please,
 But this I know, it was a spacious building,
 Full of barbaric carving, paint, and gilding. (II, 125-127).

Deze omgeving verschilt heel wat van die te Sevilla, waar don Juan leefde te midden eener geordende maatschappij; en geen twijfel dat de dichter het zoo gewild heeft. De eenzaamheid van Lambro's en Haidee's eiland was bestemd, eene tegenstelling te vormen met de digtbevolkte spaansche stad; de ongedwongenheid van het zijn, daar, met de stijve spaansche etikette; de zuivere natuurliefde van Haidee voor Juan, met de koketterie en broeikasliefde van donna Julia.

Maar ook moest uitkomen dat het menschelijk leven, onder alle omstandigheden, in de hoofdzaak hetzelfde is; dezelfde neigingen altijd tot dezelfde verbindtenissen leiden, en dezen, zoo hartstogt de rede verdringt, steeds een noodlottig einde nemen. Hoe men zich wende of keere, nooit verzaakt het leven zijn spel van jok en ernst, van voor en tegen. De deugdzame Haidee heeft hare zwakheden, de afgerigte Julia hare goede zijden. Julia's vaarwel aan Juan had door Haidee kunnen geschreven worden.

Zoo begint de jongeling, telkens in eene nieuwe omgeving, ook altijd weder van voren afaan, nadat de eene of andere beslissende gebeurtenis scheiding is komen maken tusschen voorheen en thans. Aanvankelijk kan niemand het hem vergeven dat hij door Haidee zoo spoedig zich van het verlies van Julia laat troosten; maar de deerniswaardige toestand waarin hij op Haidee's eiland half bewusteloos aan wal komt spoelen, eenig overgeblevene van dertig rampzaligen die gedurende dagen en nachten, aan de vreeselijkste ontberingen ten prooi, op zee hebben rondgezwalkt, doet hem in genade door ons aannemen. Wij rekenen de elende, die hij heeft uitgestaan, hem als boete toe, en misgunnen hem naauwlijks, na zulk een hel doorkruist en in zulk een vagevuur vertoefd te hebben, de hemelsche zonnestrallen uit Haidee's oogen.

De geheele episode van Juan's vlugt uit Spanje, gevolgd door zijne schipbreuk en zijn verblijf op Lambro's eiland (Canto II, III, IV), is niet alleen merkwaardig door haar omvang en hare uitvoering, zoodat in de nieuwere engelsche letterkunde niets haar evenaart, maar ook door het gelukkig zamentreffen van een aantal trekken, die het gedicht kenmerkend onderscheiden.

Wanneer de held te Cadix aan boord is gegaan en de zee spoedig onstuimig wordt, dan beginnen zijne maag en zijn hart, terwijl het scheiden van zijn vaderland en van Julia hem met de edelste aandoeningen vervult, een strijd te voeren, die op het ongelegenst oogenblik hem aan zijne menschelijkheid herinnert. Helaas, geen belofte van beterschap zoo heilig, geen eed van trouw uit de verte zoo duur, die tegen de opwellingen der zeeziekte bestand is!

In den nacht vóór de schipbreuk gedraagt Juan, ondanks zijne jonge jaren, zich als een wakker man; met een pistool in elke hand vat hij post bij de deur der provisiekamer, en dreigt de schepelingen, die nog meer brandewijn eischen, met den dood.

Er is, als de dertig ongelukkigen in de sloep door den honger beginnen gekweld te worden, iets aandoenlijks in de komedie dat Juan in de eerste plaats zijn smousje offert, herinnering der ouderlijke woning, en de anderen hem voor zijne edelmoedigheid beloonen door het afstaan van een voorpoot. Tragischer wordt de toestand, wanneer zij gaan loten wie hunner het eerst de overigen tot spijs zal dienen, en het lot Juan's ouden gouverneur Pedrillo aanwijst, hem medegegeven door zijne moeder.

Toch ontbreekt ook hier de humor niet: in hunne radeloosheid ontscheuren zij Juan den op het hart gedragen brief van Julia, en schrijven met grove letters hunne namen op het vaneen gereten blad met de gouden randen, waarop Julia's fijne pen woorden der tederste liefde gegrift had.

Rust eindelijk Juan's hoofd op Haidee's knieën, die met deernisvolle bezorgdheid het bijkomen van den bezwijmden drenkeling gadeslaat, dan is de nachtmerrie voorbij, maar het vrolijke blijft het tedere dooraderen. Hij versmaadt de goede gaven niet, door Haidee en hare dienstmaagd hem voorgezet, maar had hare eijeren en haar brood, haar koffie en hare vruchten, zonder leedwezen door een biefstuk zien vervangen. Het bekoort hem in de hoogste mate dat zoolang zijne konvalescentie duurt, bij het kriecken van iederen morgen, Haidee naar zijn welstand komt vernemen; doch, had zij kunnen goedvinden iets later te komen, hij zou, liefhebber eener uitgebreide nachtrust, er niet rouwig om geweest zijn.

Zoo ergens in *Don Juan* de ware maat van dit naar beneden rukken van het ideale, om straks het weder op te heffen en zijn oorsprong nader te brengen, te zeer uit het oog wordt verloren, in deze episode niet. Het schijnt maar zoo, wanneer in een overzicht het ver uiteenliggende bij elkander gesteld wordt. De geschiedenis van Juan en Haidee blijft de schoonste roman, en in geen zijner andere werken, dunkt mij, heeft Byron deze bladzijden overtroffen.

Aan de lotgevallen der personen is het toevallige eigen, zonder hetwelk in de litteratuur geen levende wezens ontstaan, met een eigen omtrek of een eigen karakter; en tegelijk gaat door het verhaal als een golfstroom van het algemeene zijn, in zijne volle verscheidenheid van verheven en alledaagsch, zacht en woest, aandoenlijk en ironisch, zalig en rampzalig.

Happiness was born a twin! juicht het in Haidee's hart, als zij aan Juan denkt; en zelden werd voor de beschrijving van het wezen der liefde een gelukkiger beeld gevonden. *Love is his own avenger!* galmt het somber over Haidee's graf. Tusschen die twee polen beweegt zich, beurtelings lagchend en schreijend, de eigenlijk gezegde byroniaansche poëzie, - die eene zegenbede voor Haidee heeft, een knikje voor Haidee's kamenier, een goed woord voor Haidee's vader, een *Happy fellow!* voor Juan, een *Requiescant in pace!* voor Juan's hondje, Juan's gouverneur, en Julia's minnebrief.

IX

Weder is achter den jongen held eene dier deuren digtgevallen welke het verledene gelijk doen staan met het onherstelbare, en voor de toekomst geen andere keus overlaten dan tusschen herdenken en vergeten.

Te vergeefs zou hij beproeven de eenmaal gevallen slagen van het lot te keeren, of, indien er misdreven is, het misdrevene ongedaan te maken. De heilige kweekt de herinnering zijner rampen; hij verheft het gevoel zijner medepligtigheid

tot eene eeredienst. Don Juan, de gewone sterveling, geeft zich over aan de omstandigheden. Hij is gewond of ziek, maar weigert niet te herstellen. De tranen komen hem in de oogen; maar hij zal den dood niet zoeken, liever dan zich in nieuwe avonturen te begeven. Onbewust is hij de leer toegedaan dat het leven en het leed hunne eigen vergoedingen medebrengeu, en er na regen altijd zonneschijn komt.

Ik behoef niet op nieuw te doen opmerken dat deze Juan zeer weinig overeenkomst vertoont met den slechtaard der spaansche komedie, die de onschuld belaagt, de godsdienst bespot, alle edele gevoelens heeft uitgeschud, en ten laatste, tot straf voor zijne euveldeu, door het vuur des Hemels getroffen wordt. Wat Byron met de keus van dien titel, toen zijn onderwerp hem nog slechts schemerachtig voor den geest stond, aanvankelijk bedoeld moge hebben, zijn held is in het geheel geen booswicht met voorbedachten rade. Speelbal van het lot, slaaf zijner neigingen, tegelijk vatbaar voor de beste opwellingen, schijnt hij bovenal de menschkundige spreuk te bevestigen, dat de geest gewillig is, maar het vleesch zwak. De andere don Juan is eene monsterachtige uitzondering; die van Byron een beschamende regel.

In de Canto's V en VI ontmoeten wij hem op de slavemarkt te Konstantinopel, en in gesprek met een Engelschman, van wat meer leeftijd dan hij. Johnson, zoo heet de lotgenoot, diende als officier in het russisch leger, en werd bij het beleg van Weddin, waar een kogel hem ter aarde wierp, door de Turken buitgemaakt. Hij en Juan troosten elkander zoo goed zij kunnen.

Een zwarte kerel komt beiden onderwijl bekijken en betasten, en wordt, na zich overtuigd te hebben dat zij aan zijn oogmerk beantwoorden, kooper. Het is schemeravond, en op geheimzinnige wijze brengt hij hen in eene sloep naar een tuin, waar zij in de halve duisternis eene uitgestrekte woning onderscheiden, die de afmetingen heeft van een paleis, en wier kostbare stoffering, wanneer zij binnengetreden zijn, de onderstelling niet logenstraft. Door eene reeks vorstelijk gemeubelde zalen worden zij naar een kleiner vertrek geleid, waar zij van kleederen moeten wisselen.

Johnson wordt in het gewaad van een Turk gestoken, en bekomt, nadat hij half en half beloofd heeft den Islam te zullen omhelzen zoo men hem vergunt zijn honger te stillen, vrijaf. Hij mag gaan eten. Wat Juan betreft, tot zijne verbazing en verontwaardiging gelast men hem, zich als turksche dame te verkleeden. Met behulp van valsche tressen brengt men zijn haar in orde, doet hem vrouwerokken aanschieten, wikkelt hem in een wolk van neteldoek en kant, tooit hem met vrouwelijke kleinodien, vermaant hem tot zedigheit in oogopslag en gang en manieren, voorspelt hem een gewissen dood zoo hij uit zijne rol valt.

Kortom, de zwarte is een gehoorzaam dienaar der schoone sultane Gulbeyaz, die bij het oversteken der slavemarkt in haar draagkoets, een blik van welgevallen op Juan geworpen, den blanken jongeling aangekocht, en, ten einde zich met hem te kunnen onderhouden, bevel gegeven heeft hem in de uniform harer vrouwelijke lijfwacht heimelijk naar haar boudoir te voeren. Het koopen van Johnson heeft alleen moeten dienen, de opmerkzaamheid van nieuwsgierigen af te leiden. Om Juan was het te doen, en slechts om hem.

Mijne lezers worden verzocht, zich aan deze grollen niet te ergeren. Hoe onwaarschijnlijk, zelfs in eene hooggeboren vrouw van het Oosten, wier nukken van jongs af wetten waren, de eensklaps ontwaakte hartstogt van Gulbeyaz zij; hoe gewaagd de beschrijving van den nacht in het dortoir der slavinetjes; hoe fantastisch de geheele mise-en-scène dezer twee Canto's - Byron verloochent er geen oogenblik zijn hoogen dichterlijken rang. Zijn turksche harem is ondeugend als eene oostersche vertelling van Voltaire, en voorspelt tegelijk, door koloriet en teekening, de lijnen en de kleuren van Delacroix. Ook in deze afdeeling van *Don Juan* vinden wij den dichter terug die, krachtens veroverings- en geboorterecht, aan de spits der nieuwere letteren van Europa staat.

Hem ontbrak, kind van zijn tijd, het rustig bewustzijn der zelfkritiek, die weet wat zij wil en wat zij waard is. Maar feitelijk is hij deels door zijn genie, deels door de gunst der omstandigheden, die zijn uitwendig leven verbitterden, doch met verdubbelden drang zijn aanleg tot ontwikkeling bragten,

in alles de stichter eener dynastie geweest. Van nature niet eenvoudig, althans geboren met eene sterke neiging tot gemaaktheid, heeft hij in zijne eenvoudigheid niettemin eene nieuwe wereld ontdekt; Portugal en Spanje, Italie en de Middellandsche Zee, de Grieken en de Levantijnen; eigennamen tot aanduiding van landschappen en menschelijke typen, die vóór hem in de europesche litteratuur niet op die wijze vertegenwoordigd waren, en na hem gemeengoed geworden zijn.

Dit is het buitengewone in Byron's stof. Het buitengewone in zijn vorm is eene hartstogtelijke waarheidsliefde, nogmaals een onderpand zijner bevoegdheid als wegbereider. Al sprak zij honderd talen, na *Don Juan* vindt de moderne poezie geen gehoor, geen weg naar het hart, zoo zij niet vóór alles in opregtheid wortelt. *Don Juan* is als een chinesche muur tusschen eene dichtkunst die van woorden, en eene die van gevoelens leeft. Het andere blijft beperkt binnen de grenzen van één nationaliteit, hoe gelukkig overigens van uitdrukking of vinding. Alleen *Don Juan*, en hetgeen daarnaar aardt, is voortaan wereldpoëzie.

Gulbeyaz is geen voortzetting of hervatting der Gulnare uit den *Corsair*, maar doet toch in zoover aan deze denken dat beiden karakterstudien zijn. Al de schoone jonge vrouwen der vroegere levantijnsche verhalen, met uitzondering van Gulnare, zijn fantasiebeelden; engelsche keepsake-heldinnen in oostersche gewaden. Gulnare en Gulbeyaz vertoonen niet slechts een ander voorkomen dan de vrouwen van het Westen, maar ook, bij andere zeden, eene andere inborst.

'Our third heroine' wordt Gulbeyaz uitdrukkelijk genoemd; en uit alles blijkt 's dichters bedoeling, in haar persoon eene nieuwe vrouwelijke verscheidenheid te laten optreden, verschillend van de Haidee en de Julia, met welke de lezer reeds kennis maakte, nog meer verschillend van de Aurora, die de rij eerlang sluiten zal. Eigenlijk is de geheele *Don Juan* niets dan eene verzameling naar het leven geteekende manne- en vrouwebeelden, met één jongeling tot middenpunt. Allerlei schakeringen van landaard, van kostuum, van levensloop, van opvoeding, van aandoeningen en hartstogten.

Van ligchaamsbouw en celweefsel moet men er bijvoegen,

wanneer men op de fijne trekken let waarmede in den stoet der slavinetjes van den harem, voor den oppervlakkigen waarnemer één eentoonige nonneschaar, het persoonlijke wordt aangeduid in de aanvallige beelden van Lolah, van Katinka, van Dudù vooral. Niemand onder de nieuweren heeft dit Byron kunnen nadoen.

Lolah was dusk as India, and as warm;
 Katinka was a Georgian, white and red,
 With great blue eyes, a lovely hand and arm,
 And feet so small they scarce seem'd made to tread,
 But rather skim the earth; while Dudù's form
 Look'd more adapted to be put to bed...
 A kind of sleepy Venus seem'd Dudù...
 She was not violently lively, but
 Stole on your spirit like a May-day breaking...
 Dudù was a soft landscape of mild earth,
 Where all was harmony, and calm, and quiet,
 Luxuriant, budding; cheerful without mirth, -
 Which, if not happiness, is much more nigh it
 Than are your mighty passions. - (VI, 41 vgg.)

Gulbeyaz' ongeluk was, aan hare 'mighty passions' geen weerstand te kunnen bieden, en op alles gerekend te hebben, behalve op een tegenstand als die van Juan. Ik deed reeds opmerken, in welk voordeelig licht diens zwakheid hier verschijnt. Het was een goed denkbeeld van Byron, de verblinding der Aziatische haar op die wijze openbaar te laten worden. Gulbeyaz stuitte niet bij Juan op eene deugd, welke vreemd moest zijn aan zijn karakter, maar op de fierheid van een anders bewerktuigd en anders gevoelend ras. Als beeld der versmade liefde, is zij met haar toorn en hare tranen in haar volle regt; maar hij, voor geld gekocht op eene markt, door willekeur in vrouwekleederen gestoken, pas genezen van de wonden die om Haidee's wil Lambro's slaven hem tobragten, hij is niet minder in het zijne, wanneer hij beleefd zich losmaakt uit de armen der schoone vrouw, die alleen om zich van hare verveling te troosten en eene gril te voldoen, haar gelaat aan zijne borst komt verbergen.

Byron zou Juan belagchelijk gemaakt hebben, zoo hij hem zich had laten terugtrekken in naam der zedigheid. Geen uur daarna vertoont hij hem ons, aan Dudù's zijde, page en kwâjongen zoozeer als ooit. Maar in den strijd met Gulbeyaz kwam het niet op ingetogenheid aan. Wat in *haar* bijzijn hem naar het aangezigt stijgt, is het bloed van den vrijgeborene; en niet de vrouw verstoot hij, maar de gebiedster, de bedorven alleenheerscheres, die manneharten voor eene koopwaar houdt:

This was an awkward test, as Juan found,
 But he was steel'd by sorrow, wrath, and pride;
 With gentle force her white arms he unwound,
 And seated her all drooping by his side;
 Then rising haughtily he glanced around,
 And looking coldly in her face, he cried:
 'The prison'd eagle will not pair, nor I
 Serve a sultana's sensual phantasy.

Thou ask'st if I can love? be this the proof
 How much I *have* loved - that I love not *Thee!*
 In this vile garb, the distaff, web and woof,
 Were fitter for me: love is for the free!
 I am not dazzled by this splendid roof;
 Whate'er thy power, and great it seems to be,
 Heads bow, knees bend, eyes watch around a throne,
 And hands obey - our hearts are still our own!
 (V, 126, 127).

X

Ik moet nog melding maken van eene andere groep mannen en vrouwen in deze Canto's; juister, in de laatste strofen van den onmiddellijk voorafgaanden (IV, 80-95), die met het volgende één geheel vormen. Het italiaansch operagezelschap bedoel ik, dat door een gewetenloos impresario, te Livorno,

voor een prijsje verkocht was aan denzelfden slavehaler, die Juan van Lambro's eiland naar Konstantinopel overbragt.

Byron's verdienste is niet zoozeer, tot regtvaardiging van het invlechten dezer episode, zich te hebben kunnen beroepen op een feit, in 1812 te Venetie gepleegd, en welks herinnering, toen hij in 1817 daar woonde, nog levendig was. De aanteekening bewijst alleen, hoe vaardig hij alles opmerkte wat er eigenaardigst was in de halve barbaarschheid van het zuidelijk Europa dier dagen. Maar wat wij bewonderen is, dat hij in zijne schildering dier arme lieden ons weder zulk een diepen indruk geeft, naar het leven te teekenen.

Zijn Raucocantie, de buffo van het gezelschap, die Juan omtrent de verdiensten der anderen inlicht, - zangers en zangeressen, figuranten en ballerina's, - is een levend kort begrip der belagchelijke gebreken die in de tooneelwereld de middelmatigheid eigen zijn. Zeker vindt Raucocanti het niet aangenaam dat de schelmsche ondernemer, in plaats van het bedongen honorarium te voldoen, hem op de schandelijkste wijze te gelde heeft gemaakt. Hij lijdt er onder, iederen avond na zonsondergang, als een hond naar zijn hok, door het scheepsvolk naar beneden gedreven, aan den ketting gelegd, en opgesloten te worden. Maar zijn pijnlijkst oogenblik is toch, wanneer bij de aankomst te Konstantinopel de kapitein zijn buit in koppels gaat verdeelen, twee aan twee, en hij, Raucocanti, *den gehaten tenor tot mede-kettingganger bekomt*.

Al het genoeg door hem beleefd, toen hij Juan influisterde welk een kwast die tenor, welk een lompert de bas, welk een zot de baryton, welk een stumpert de orkestmeester was, - en de verlepte prima-donna, en de eerste danseres-boonestaak, en de minnarijen van la Nini en la Pellegrini! - alles was bedorven. Te vergeefs had hij zichzelf opgehemeld; te vergeefs het vooruitzigt gestreeld, door den sultan gekocht en toegejuicht te zullen worden; te vergeefs Juan bescheiden tegen den avond van zijn triomf. Eén duldellooze streep wordt door zijne ijdelheid, zijn kwaadspreken en zijn levenslust gehaald, nu hij elboog aan elboog met den nietswaardigen, den erbarmelijken, den onuitstaanbaren tenor, naar de markt moet.

De kapitein Johnson is nóg een voornaam persoon van den

tweeden rang, en bestemd ook in de volgende Canto's eene rol te spelen, terwijl men Raucocanti en de zijnen weldra uit het oog verliest. De wijze waarop Johnson, op de markt aan Juan's zijde zijn lot verbeidend, den lezer voorgesteld wordt, neemt aanstonds voor hem in:

He had an English look; that is, was square
 In make, of a complexion white and ruddy,
 Good theeth, with curling rather dark brown hair,
 And, it might be from thought, or toil, or study,
 An open brow a little mark'd with care:
 One arm had on a bandage rather bloody;
 And there he stood with such *sang-froid*, that greater
 Could scarce be shown even by a mere spectator. - (V, 11.)

Byron's bedoeling is geweest in dezen wakkeren officier een der landgenooten te teekenen, gelijk hij op zijne reizen en in Italieer menigeen ontmoet had: Engelschen in de kracht van het leven, wegens huiselijke of welke andere omstandigheden het zij, hun vaderland ontweken, in vreemde dienst geplaatst, het leven vrij wel moede, maar trouw gebleven aan het nationaal karakter, en hunne eer stellend in het naauwgezet vervullen van een vrijwillig aanvaarden pligt. Johnson is een Falstaff noch een clown; maar in de koelbloedigheid zelve waarmede hij de lessen eener bittere levenswijsheid verkondigt, schuilt humor. Men moet hem Juan hooren toespreken en met een geestig woord de kennis aanknoopen:

'My boy!' said he, 'amidst this motley crew
 Of Georgians, Russians, Nubians, and what not,
 All ragamuffins differing but in hue,
 With whom it is our luck to cast our lot,
The only gentlemen seem I and you;
 So let us be acquainted, as we ought:
 If I could yield you any consolation,
 'T would give me pleasure: - Pray, what is your nation?' - (V, 13).

Met de gedachte aan Haidee beginnen bij Juan de waterlanders boven te komen, wanneer hij zijne afkomst en zijne rampen verhaalt; en hij schaamt zich half, dat de ander zijne

tranen zal opmerken. Doch Johnson blijkt een gevoeliger toehoorder dan hij er uitziet. Juan's mededeeling wekt bij hem persoonlijke heugenissen, en als onwillekeurig ontsnapt hem eene wederkeerige oude geschiedenis:

'Ay,' quoth his friend, 'I thought it would appear
that there had been a lady in the case;
 And this are things which ask a tender tear,
 Such as I too would shed if in your place:
 I cried upon my first wife's dying day,
 And also when my second ran away:

My third' - 'Your third!' quoth Juan, turning round;
 'You scarcely can be thirty, have you three?'
 'No - only two at present above ground:
 Surely 't is nothing wonderful to see
 One person thrice in holy wedlock bound!
 'Well, then, your third', said Juan, 'what did she?
 She did not run away, too, did she, sir?'
 'No, faith' - 'What then?' - 'I ran away from her!'

'You take things coolly, sir', - said Juan. - (V, 19-21).

Uit die kinderlijke opmerking van den jongen Spanjaard neemt Johnson dan aanleiding, hem op een proefje zijner britsche levensfilosofie te onthalen; en Byron heeft de natuur te baat, wanneer hij zijn landsman en wapenbroeder in den strijd om het bestaan, op die wijze welsprekend laat worden:

'Why',
 Replied the other, 'what can a man do?
 There still are many rainbows in your sky,
 But mine have vanished. All, when life is new,
 Commence with feelings warm and prospects high;
 But time strips our illusions of their hue,
 And one by one in turn some grand mistake
 Casts off its bright skin yearly, like the snake.

'T is true, it gets another bright and fresh,
 Or fresher, brighter; but, the year gone through,
 The skin must go the way too of all flesh,
 Or sometimes only wear a week or two.

Love's the first net which spreads its deadly mesh;
Ambition, avarice, vengeance, glory, glue
The glittering lime-twigs of our latter days,
Where still we flutter on for pence or praise.' - (V, 21, 22).

Het komt mij voor, dat onder het spreken over *Don Juan* op zulke plaatsen de aandacht behoort gevestigd te worden. Op de ongezoctste wijze staven de Johnson's en de Raucocanti's de groote en weldadige omkeering in Byron's talent, gedurende de laatste en vruchtbaarste helft van zijn leven. Zeldzame gaven zijn noodig om de menschen en de dingen te zien, gelijk hij ze zag in zijne jeugd, door een prisma, zich badend in een gloed van kleuren, met een donkere lucht tot achtergrond. Doch ook de bevoorregtste dichter is tevens eerst een man geworden, waardig dat de nakomelingschap zich met hem bezighoude, wanneer, na eene voorafgaande volstreckte ontgoocheling, het leven in zijne volle werkelijkheid met zijn eigen inwendig licht en inwendig bruin, als uit de dooden voor hem opgestaan is.

Wij althans kunnen geen andere poëzie verdragen. Byron is groot, niet omdat de zijne elke vroegere overschaduwet, elke volgende overbodig maakt, of het wezen zelf der poëzie door hem uitgeput is; maar omdat, tot onzen lof of onzen laster, hij alleen ons beweegt in haar te blijven gelooven. Telkens zien wij hem met ons zijn uitgangspunt nemen in het modern besef van de algemeene nietigheid der dingen en van ons zelf; en de reden dat hij ons bekoort is, dat hetgeen wij in de wereld liefhebben, hetgeen daarin ons medegevoel of onzen levenslust wekt, ons in verrukking of aan het peinzen brengt, uit het scherpe loogbad waarin zijn scepticisme het dompelt, onder de oude beminlijke trekken gedurig weder komt opduiken.

XI

Don Juan zou het epos der 19de eeuw niet zijn, indien wij er dezelfde van piëteit verzadigde lucht inademden als bij Ho-

merus, Dante, Milton, of in *Faust*. Byron's muze is de muze van het oneerbiedige. In haar karakter zegepraalt de driestheid, die bij voorkeur onzen tijd kenmerkt. Zijzelve is de schaamteloosheid in persoon, en de wereld iederen sluijer te ontrukken, haar eigenaardig bedrijf.

Zoo willen wij het. Doch er staat tegenover dat Byron geen dichter zijn zou, indien bij hem de eerbied te eenemaal ontbrak. De eerbied is een grondtoon waarin de groote dichtwerken aller eeuwen elkander ontmoeten. Wij ontzeggen onzen dichter de bevoegdheid niet, de wereld als een lijkehuis voor drenkelingen te beschouwen, en het menschdom naar de snijkamer te brengen; integendeel. Maar de anatomische les moet er eene van Rembrandblijven. Zoo willen wij het óók.

Aan dezen eisch voldoet de voorlaatste groote afdeeling van *Don Juan* (Canto VI-X) die aan het beleg van Ismailov gewijd is, met het optreden van den held te Petersburg en zijne verplaatsing naar Engeland als gevolg. Hier zijn geen minnarijen de hoofdzak, teder of dertel of komisch, maar de sombere gruwelen van den oorlog: Russen en Turken, bij duizend- en tienduizendtallen weggemaaid; stroomen menschebloed vergoten; twee gelooven en twee rassen als wilde dieren tegen elkander losgelaten en aangehitst. Het is eene der kapitale partijen van het gedicht.

Er schemert ik weet niet welke herinnering van Dante's *Hel* in het verhaal van den zieltogenden Turk (één onder een hoop dooden en stervenden, slagtoffers der verdediging van een laatste bolwerk) die, wanneer een russisch officier hem onwetend op de borst treedt, de tanden zet in 's vijands hiel en hem de achillespees afbijt. Met danteske soberheid herleidt de dichter dit feit tot zijne eenvoudigste uitdrukking. Hij noemt het eene fabel, dat, toen men den Turk het hoofd had afgehouden, zijne snijders den hiel waren blijven omklemmen; doch ik weet niet of deze rektifikatie-zelve onze stille ontzetting niet nog doet toenemen. Men moet mij veroorloven het bij deze proeve te laten:

The city 's taken - only part by part -
And death is drunk with gore: there's not a street

Where fights not to the last some desperate heart
 For those for whom it soon shall cease to beat.
 Here War forgot his own destructive art
 In more destroying nature; and the heat
 Of carnage, *like the Nile's sun-sodden slime,*
Engender'd monstrous shapes of every crime.

A Russian officer, in martial tread
 Over a heap of bodies, felt his heel
 Seized fast, as if 't were by the serpent's head
 Whose fangs Eve taught her human seed to feel.
 In vain he kick'd, and swore, and writhed, and led
 And howl'd for help as wolves do for a meal -
 The teeth still kept their gratifying hold,
 As do the subtle snakes described of old.

A dying Moslem, who had felt the foot
 Of a foe o'er him, snatch'd at it, and bit
 The very tendon which is most acute -
 (That which some ancient muse or modern wit
 Named after thee, Achilles) and quite through 't
 He made the teeth meet, nor relinquish'd it
 Even with his life - for (but they lie) 't is said
To the live leg still clung the sever'd head.

However this may be, 't is pretty sure
 The Russian officer for live was lamed,
 For the Turk's teeth stuck faster than a skewer,
 And left him 'midst the invalid and maim'd:
 The regimental surgeon could not cure
 His patient, and perhaps was to be blamed
 More than the head of the inveterate foe,
 Which was cut off, and, scarce even then let go. - (VIII, 82-85).

De engelsche letterkunde bezit in het verhaal der inneming van Ismailov door de Russen een pendant van Rafael's beschrijving in *Paradise lost*, hoe Satan en zijne booze engelen den hemel bestormden. Bij Milton staat het gigantische of titanische meer op den voorgrond; bij Byron het menschelijke en militaire. Byron doet grepen in eene historische kronijk, en volgt zijn zegsman op den voet. Het duivelachtige in den klei-

nen russischen veldmaarschalk maakt den indruk van een portret, en verhindert Suwarof's buitengewone gaven als legeraanvoerder niet, aan het licht en tot haar regt te komen. Eene fraaije tegenstelling met *zijne* levendigheid, vormt het majestueuse in het uiteinde van den tartaarschen khan die, als zijne vijf zonen één voor één aan zijne zijde gesneuveld zijn, het zwaard laat zinken, de russische bajonetten grijpt, en zich de spitsen in de borst drukt (VIII, 104-119).

De soort van kunst, door Byron in het schilderen dezer tooneelen ten toon gespreid, heeft geenerlei overeenkomst met het klassieke, en hijzelf, ofschoon hij Ismaïlov een ander Troje noemt, draagt zorg elke herinnering der *Ilias* op een afstand te houden. Het is de nieuwere historische romantiek: naauwkeurig in het onderscheiden van nationaliteiten en zeden, kleederdragten en vooroordeelen; er op uit, onder het aanbrengen der grootst mogelijke hoeveelheid lokale kleur, een zoo volledig mogelijk beeld van het leven te ontwerpen, in een gegeven tijd, op eene gegeven plaats, en met behoud van alle bruikbare tegenstrijdigheden.

Maar het is kunst van de ware orde, en wij vinden haar nergens beter op hare plaats dan in *Don Juan*. In zulk een dichtwerk, waar de satire van het valsch gevoel, hetzij als leed of als vreugde, zoo veel plaats beslaat, is het niet genoeg dat ook somtijds, gelijk in het verhaal van Haidee's dood of van den nood der schipbreukelingen, het ware gevoel zijne uitdrukking vinde in het wedervaren en gemoedsbestaan van zeker aantal bijzondere personen. Eene poëzie die het leven van meer dan één werelddeel beweert te omvademen, moet ook van het lijden van geheele volken den echo weten op te vangen, en het algemeene der smart, als menschelijke werkelijkheid, voelbaar te maken. Eerst de jammerkreet van den Oorlog, ontlokt aan de razernij der geweldigste en heldhaftigste inspanning, doet, waar hij uit Byron's schepping rijst, deze eene symfonie gelijken; en juist die, welke door het voorafgaande en volgende geboden wordt. In andere grootsche dichtwerken verpoost het gelijkmatige van het bewogene; het liefelijke van het verhevene of stoute; het luimige van het tragische. Bij hem zuivert het verschrikkelijke den dampkring, en deinst

de maskerade van het leven voor hare eigen beeldtenis terug wanneer zij bloedplassen die weerspiegelen ziet.

XII

Doch ik verlies den hoofdpersoon te zeer uit het oog. ‘Wie is’, vraagt generaal Suwarof aan kapitein Johnson, wanneer deze, met Juan en de vrouwen die beider vlugt uit Konstantinopel begunstigden, daags vóór den storm in het kamp bij Ismaïlov verschijnt; ‘wie is die jonge man met de gladde kin en de havelooze pluim? U kan ik gebruiken; maar *hem?*’ - ‘Generaal’, antwoordt de onverstoorbare Johnson, ‘stel hem aan het hoofd der kolonne die morgen vóór de anderen in het vuur moet; zoo hij althans geen mindere held in den oorlog dan in de liefde is’:

‘Why, general, if he hath no greater fault
In war than love, he had better led the assault.’-(VII, 62).

Dit is eene goede bepaling der twee gedaanten waarin Juan hier optreedt: eerst in den strijd, onder de oogen van den gevreesden veldmaarschalk; daarna, als brenger van het berigt der overwinning, aan het petersburgsche hof, in de schitterende omgeving der czarinn. Hij doet de militaire uniform eer aan, en zij hem:

Suppose him then at Petersburg, suppose
That pleasant capital *of painted snows*;

Suppose him in a handsome uniform;
A scarlet coat, black facing's, a long plume,
Waving, like sails new shiver'd in a storm,
Over a cock'd hat, in a crowded room,
And bright breeches, bright as a Cairn Gorme, Cairn Gorme (eigenaam van den heuvel in Schotland waar voorheen de ‘schotsche topaas’ gedolven werd) staat hier voor de zaak zelve: een stuk topaaskleurig kristal.

Of yellow kerseymere we may presume,
 White stockings drawn uncurled *as new milk*
 Over limbs whose symmetry set off the silk;

Suppose him, sword by side, and hat in hand,
 Made up by youth, fame, and an army tailor -
 That great enchanter, at whose rod's command
 Beauty springs forth, and naturel self turns paler,
 Seeing how art can make her work more grand
 (When she don't pin men's limb in like a jailor), -
 Behold him placed as if upon a pillar! He
 Seems *Love turn'd a lieutenant of artillery!*

De vergelijking wordt in bijzonderheden uitgewerkt. Boog, pijlen, koker, vleugels, blinddoek: Amor legde, toen hij een jong artillerie-officier werd, geen zijner insignien af. Zij veranderden slechts van plaats en gedaante:

His bandage slipp'd down into a cravat;
 His wings subdued to epaulets; his quiver
 Sprunk to a scabbard, with his arrows at
 His side as a small sword, but sharp as ever;
 His bow converted into a cock'd hat;
 But still so like, that Psyche were more clever
 Than some wives (who make blunders no less stupid)
 If she had not mistaken him for Cupid. -(IX, 42-45).

De groote en snelle verandering in Juan's uitwendig voorkomen, sedert bij zijne komst in het kamp Suwarof hem voor een schooier aanzag, is in overeenstemming met de om zijne dapperheid hem toegekende onderscheiding. Maar niet daarmede alléén! Zij drukt ook de hoogere beschaving uit waarvan zijne menschlievendheid getuigde, toen hij, te midden van het bloedbad in Ismaïlov's straten, het leven der kleine Leila tegen woeste kozakken beveiligde. Om dien edelmoedigen trek heeft Suwarof boven alle anderen hem verkoren voor het overbrengen der gewigtige depeche. Hij verschijnt te Petersburg als een jonge held; maar met nog schooner lauweren, dan die alleen van moed, van onverschrokkenheid, van volharding spreken, en met het Vladimir-kruis beloond worden.

Juan is in den strijd tusschen Russen en Turken persoonlijk niet betrokken, van ver noch nabij. De laatsten hebben hem geen ander leed gedaan dan, overeenkomstig de zeden van hun land, hem als een slaaf te behandelen. Hunne lagen is hij gelukkig ontsnapt. Zijne eenige verpligting aan de Russen is dat Johnson hem in hun legerkamp gevoerd, en de russische generaal hem niet al te barsch ontvangen heeft.

Toch stijgt de kruiddamp hem naar het hoofd, en wordt ook in hem de menschelijke tijger wakker. Verblind door roemzucht, offerend aan een denkbeeldig eergevoel (Byron's nachtmerrie), mogelijk ook door de kracht van een onverklaarbaar instinkt, gaat Juan op zijne beurt er behagen in scheppen, door het verdelgen zijner medemensen zich te onderscheiden.

Aanvankelijk bestaat die monsterachtige voorkeur, uit welke men de geheimzinnige bekoring van den oorlog te verklaren heeft, hoewel zij meer aan eene dierlijke dan aan eene menschelijke eigenschap denken doet, uit niets dan zekere crânerie, ondersteund noodzakelijk aanhangsel van een ridderlijken aard, in verband met goede manieren of eene goede geboorte:

Don Juan was quite 'a broth of a boy',
A thing of impulse and a child of song:
Now swimming in the sentiment of joy,
Or the *sensation* (if that phrase seem wrong),
And afterward, if he must needs destroy,
In such good company as always throng
To battles, sieges, and that kind of pleasure,
No less delighted to employ his leisure;

But always without malice. If he warr'd
Or loved, it was with what we call 'the best
Intentions.' - (VIII, 24, 25).

Komen echter die bedoelingen in botsing met de even goede van een weerbaar vijand, zoodat er een strijd op leven en dood ontstaat, en te vernietigen het eenig middel is aan de vernietiging te ontkomen, - dan baant de zachtzinnige Juan onder eene hagelbui van kogels, terwijl geheele regimenten om hem heen aan flarden geschoten worden, met luttel kame-

raden zich een weg naar den sleutel der vesting, en is het zijn hoogste wellust, nederstekend wie zich verzet, den schedel van lieden verbrijzelend die menschen zijn als hij en wier naam alleen hen tot zijne vijanden maakt, met de anderen naar binnen te tuimelen. Men herkent den jongen venuspriester niet langer. Hij is in een wreeden Bacchus verkeerd, dronken van bloed. Die in de wieg scheen gelegd om door schoone vrouwen vertroeteld te worden, en (nog toen hij geen kind meer was) met kinderlijk welgevallen in hare armen van een hemel droomde, heeft met elke tederheid en elke zachtzinnigheid gebroken:

And here he was - who upon woman's breast,
 Even from a child, felt like a child; howe'er
 The man in all the rest might be confest,
 To him *it was Elysium to be there...*
 But to continue: - I say not *the* first,
 But *of* the first, our little friend Don Juan
 Walk'd o'er the walls of Ismail, as if nurst
 Amidst such scenes - though this was quite a new one
 To him, and I should hope to most. *The thirst*
Of glory, which so pierces through and through one,
Pervaded him - although a generous creature,
 As warm in heart as feminine in feature. - (VIII, 52, 53).

XIII

De episoden van het beschermd turksche kind, welke bij het vaststellen van Juan's eigenlijk karakter Byron zulke voorname diensten bewezen heeft, onthef Juan's beeld aan de tegenstrijdigheid die het aankleeft, wanneer men aan den eenen kant slechts op den luitenant Amor acht geeft, aan den anderen alleen let op den bezetene van zooeven, woesteling geworden *child of song*. In deze laatste rol komt te zeer de slaaf zijner nukken boven, in de eerste te zeer de saletjonker. De hoogere wijding ontbreekt, zonder welke noch de geest of het

vernunft ons bevredigt, noch het stoutmoedigst volgehouden naturalisme ons toeschijnt den schat van het leven uit te putten.

De strofen, die ik in het oog heb, zijn in zichzelf niet schooner dan honderd andere in *Don Juan*; doch in verband met het geheele werk, met de hoofdgedachte van den dichter, met hetgeen in de nieuwere dichtkunst als de eenheid beschouwd moet worden waarin het schoone van heden en het schoone van gisteren zamenvloeijen, verdienen zij meer dan andere de aandacht:

Upon a taken bastion, where there lay
Thousands of slaughter'd men, a yet warm group
Of murder'd women, who had found their way
To this vain refuge, made the good heart droop
And shudder; - while, *as beautiful as May*,
A female child of ten years tried to stoop
And hide her little palpitating breast
Amidst the bodies lull'd in bloody rest.

Two villanous Cossacks pursued the child
With flashing eyes and weapons; match'd with them,
The rudest brute that roams Siberia's wild,
Has feelings pure and polish'd as a gem, -
The bear is civilised, the wolf is mild;
And whom for this at last must we condemn?
Their nature, or their sovereigns, who employ
All arts to teach their subjects to destroy?

Their sabres glitter'd o'er her little head,
Whence her fair hair rose twining with affright,
Her hidden face was plunged amidst the dead:
When Juan caught a glimpse of this sad sight,
I shall not say exactly what he *said*,
Because it might not solace 'ears polite',
But what he *did*, was to lay on their backs, -
The readiest way of reasoning with Cossacks.

One's hip he slash'd, and split the other's shoulder,
And drove them with their brutal yells to seek
If there might be chirurgeons who could solder
The wounds they richly merited, and shriek

Their buffed rage and pain; while waxing colder
As he turn'd over each pale and gory cheek,
 Don Juan raised his little captive from
 The heap a moment more had made a tomb.

And she was chill as they, and on her face
 A slender streak of blood announced how near
 Her fate had been to that of all her race;
 For the same blow wick laid her mother here,
 Had scarr'd her brow, and *left its crimson trace*
As the last link with all she had held dear;
 But else unhurt, she open'd her large eyes,
And gazed on Juan with a wild surprise.

Just at this instant, - while their eyes were fix'd
 Upon each other, with dilated-glance,
 In Juan's look, pain, pleasure, hope, fear, mix'd
 With joy to save, and dread of some mischance
 Unto his protégée; while her's, transfix'd
 With infant terrors, glared as from a trance,
 A pure, transparent, pale, yet radiant face,
Like to a lighted alabaster vase, -

Up came John Johnson. (VIII, 91-97).

Elke groote afdeeling van *Don Juan*, ik herhaal het, biedt zulke bladzijden aan; en alleen mijn bijzonder oogmerk doet mijne keus zich op déze vestigen. Doch het is onverschillig; en wij hebben genoeg aan het kind met de bleeke wangen, de roode schram op het voorhoofd, de vol angst en verbazing Juan in het gelaat starende oogen, - genoeg aan het beeld van dit ééne jonge leven te midden van al die lijken, - om van het bijzondere in Byron's dichtvermogen ons eene voorstelling te kunnen vormen.

Het stond als geschreven in het boek der natuur dat in het zedelijk bestaan van den held dezer zangen de blik van een kind het keerpunt aanduiden zou; en aan het voort- en overbrengen van dit noodzakelijke, uit de natuur in de kunst, wordt, in onderscheiding eener poëzie voor maar één land of één tijd, de onvergankelijke en alomtegenwoordige herkend. In welke taal ook overgezet, dit half dozijn strofen blijft een

dichtwerk, zelfs wanneer de uitwendige bekoring van rijm of rythme wegvalt. Hoewel maar een gewrocht der verbeelding, zulk eene schepping vormt een onderdeel van het bestaande. Men kan haar niet ongedaan maken.

XIV

Onder het achtereen uitlezen van *Don Juan* (hoewel het gedicht niet op die wijze verslonden, maar met tusschenpoozen ter hand genomen en bij gedeelten overwogen wil worden) stuit men op de bijzonderheid dat het eene spiraal vormt.

Evenals in de trommel van een horloge zit er de veer, de hoofdgedachte, aan één punt vast. Zij kan niet weg, en wil niet weg. Gestadig drijft zij het raderwerk voort, en men bemerkt aan den wisselenden stand der wijzers dat er een bepaald doel wordt nagejaagd.

Maar de stoot komt noch aanzetten langs den korten afstand der regte lijn, noch in kronkelingen of bogten, met omwegen. Hij ontstaat, en blijft van kracht, door het beschrijven van wel vijf of zes concentrieke kringen, zoodat men tegelijk het dichtelijk uurwerk aanhoudend vorderen, en minstens een half dozijn malen het van voren af beginnen ziet.

Faust heeft een eerste en een tweede deel; een begin, een midden, en een einde. *Don Juan* vangt telkens weder aan. Reeks van improvisaties op het papier; nu afgebroken, ten einde de openbare meening te polsen, dan mismoedig in de lade geschoven, dan hervat door het prikkelen der eigenliefde en den spoorslag van het genie; beurtelings gestaakt en voortgezet, zou *Don Juan* aan een epos in afleveringen doen denken, zoo niet de vorm door één toon, de inhoud door één handeling beheerscht werd.

Zulk een cirkel om een cirkel, en de wijdeste van alle, is ook het geheele laatste gedeelte (Canto X^b - XVI), waar wij Juan in Engeland zien optreden. Vervolg van al het voorafgaande; door het karakter van den hoofdpersoon er ten naauwste

mede zamenhangend, vormt deze afdeeling tevens een afzonderlijken roman, spelend in den engelschen overgangstijd van de 18de op de 19de eeuw, en gestoffeerd met persoonlijke herinneringen van den auteur: engelsch edelman, grondbezitter, en dichter.

Belast met eene officieuse diplomatieke zending van hare Russische Majesteit, die hem rijkelijk van de noodige fondsen heeft voorzien, rolt en holt don Juan in een gemakkelijken eigen reiswagen, met een koerier op het krat en de kleine Leila nevens zich (hij zal haar in Engeland eene opvoeding doen geven), Polen en Duitschland door. Wij volgen hem niet op die reis. Alleen schrijven wij in het voorbijgaan de meewarige stanza af, welke, bij gelegenheid van een kort oponthoud in Nederland, door den dichter aan - onze jenever gewijd wordt. Byron's argumenten in haar voordeel zijn nieuw doch deugdelijk, maar hetgeen hij van het lijden der volksklasse zegt, vereert zijn hart:

From thence to Holland's Hague and Helvoetsluys,
That water-land of Dutchmen and of ditches,
Where juniper expresses its best juice -
The poor man's sparkling substitute for riches.
Senates and sages have condemn'd its use -
But to deny the mob a cordial *which is*
Too often all the clothing, meat, or fuel,
Good government has left them, seems but cruel. - (X, 63).

Wat betreft de ontvangst welke Juan in de londensche groote wereld ten deel valt; de indruk van zijn persoon en van het gerucht zijner lotgevallen op de romanesken onder de jonge engelsche dames; het belangwekkende zijner vreemdelingschap, en van zijn verblijf in het Oosten en in Rusland, voor hare meer litterarisch en wetenschappelijk ontwikkelde zusters; de ijver waarmede aanzienlijke vrouwen van meer leeftijd elkander het genoeg betwisten, hem van de zorg voor zijn pleegdochttertje te ontheffen; zijne kennismaking met den nog jeugdigen oud-minister lord Amundeville, die met een talrijk gezelschap hem te logeren vraagt op Norman Abbey, en wiens schoone jonge echtgenoot, lady Adeline, hem door een huwelijk

harer schikking bekeeren wil van de dwalingen zijner jeugd; het optreden in dien kring eener bevallige weeze en rijke erfgenaam, Aurora Raby, welke de berekeningen van lady Adeline doet falen; het koketteren eener andere logeergast, lady Fitz-Fulke, - dit alles wordt beschreven met eene levendigheid en een welgevallen, die zelfs in den onvermoeiden *Don Juan*, altijd opgewekt, altijd frisch, de aandacht trekken. Schertsend *beweert* de dichter in de voorafspraak van dit laatste gedeelte, dat zijne vertelling hier eigenlijk eerst begint; doch, had hij het *gemeend*, zijn toon zou niet levenslustiger hebben kunnen zijn, de voorraad zijner denkbeelden niet overvloediger, de nieuwhed zijner gezichtspunten niet verrassender.

Acht jaren was het geleden dat Byron en de Britannische Maagd elkander den rug hadden toegekeerd: zij boos op hem, hij op haar. Bijgelegd was de twist in geen deele. Met klimmende heftigheid bleef *zij* hem zijne anti-nationale gezindheid, zijn cynisme, zijne goddeloosheid verwijten; zijn misbruiken der schoonste gaven, om, in strijd met zijn beter ik, te verguizen wat hij weleer had aangebeden, te verheerlijken wat hij slechts minachten kon. En hij - hij was voortgegaan haar een schijnheilige blaauwkous te noemen; eene kwaadsprekende hofjesjufvrouw; eene godzalige schraapster; eene Farizesche, verteerd door hoogmoed en eigengeregtigheid.

Doch al blijven twee vijandige magten wederzijds onder de wapenen, de eene is alligt iets minder onedelmoedig dan de andere, en verzet zich niet stelselmatig tegen het bovenkomen van goede herinneringen. De tijd alléén kon Byron met het verledene niet verzoenen. Veeleer waren zijne redenen tot haten allengs nog toegenomen, meende hij. Maar het genie, het gezond verstand, en de toekomst, magtige bondgenooten, waren op zijne hand; en hij had een monster moeten zijn, om die voorregten te kunnen miskennen.

Zoo verklaar ik mij de betrekkelijke welwillendheid van toon, bij in het oog springenden lust en liefde in de behandeling, welke de laatste Canto's van *Don Juan* onderscheidt. Deze zangen zijn geschreven in het bewustzijn eener meerderheid die tot zichzelf zegt: Men noeme mij duizendmaal een renegaat en een godloochenaar, een gevallen engel en een zede-

bederver, ik zal mij daarom het genoeg niet ontzeggen de lieden, welke mij op die wijze aanduiden, te teekenen zooals ik vóór de dagen onzer vijandschap hen gekend en - waarom het verzwegen? - liefgehad heb: met hunne gebreken, ja, maar ook met hunne deugden, hunne beminlijke eigenschappen, hunne gezelligheid, en in elk geval met hunne eigenaardigheden. Meenen zij op grond daarvan dat ik mijn schietgeweer heb nedergelegd, dit zal mij slechts bevestigen in de overtuiging dat *zij* het kruid niet uitgevonden hebben.

Eene andere oorzaak der bedoelde humanere stemming is, dat een man met zulke buitengewone gaven en eene zoo levendige verbeelding als Byron, niet gedurende eene reeks van jaren te Venetie, te Ravenna, te Pisa heeft kunnen wonen, en, terwijl de belangen van Italië en de Italianen hem om strijd ter harte gingen, uit dat zuidelijk observatorium zijn land en zijne landgenooten in het Noorden gadeslaan, zonder zich bewust te worden van een groot aantal contrasten, te voren niet of nauwelijks opgemerkt. De slotzangen van *Don Juan* ademen in de hoofdzaak het gevoel van het betrekkelijke aller dingen, dat zoo geschikt is de oogen van hartstogtelijke lieden voor het goed regt der zachtzinnigheid te openen, en hetwelk natuurlijkst van al gevoed wordt, hetzij door historische studien, hetzij door proefondervindelijke kennis aan onderscheiden volken, hemelstreken, beschavingen en zeden.

Onmiskenaar zijn die canto's het werk van een volbloed Engelschman; maar van een die zichzelf en zijne landslieden, zijne kaste, zijne vooroordeelen, zijne nationaliteit, heeft leeren zien met de onzijdige, zeer zeker, maar sympathieke oogen van het buitenland. Ten minste, dit is de indruk dien wij ontvangen. Uit Englands geschiedenis en Englands letteren heeft het buitenland de Engelschen leeren kennen als een krachtig, ondernemend, vrijheidlievend, welvarend volk, geneigd tot zelfverheffing, excentriek, maar levenslustig, gastvrij, gehecht aan eigen instellingen, eigen bodem, een eigen stijl van leven; juist zoo, in één woord, als zij in *Don Juan* door Byron geschilderd worden, en geschilderd met eene objectiviteit, gelijk wij ons niet herinneren kunnen in die mate bij andere engelsche auteurs aangetroffen te hebben.

Vreemdelingen kunnen niet beoordeelen, in hoever dit uitheemsche de ingenomenheid met Byron onder de Engelschen zelf moet doen verminderen of toenemen. Wij weten alleen dat *Don Juan* ons en onze kinderen op de aangenaamste wijze van de zorg ontheft, de ontelbare zederomans te lezen, welke sedert bij kasten vol zich in de magazijnen van Englands boekhandel hebben opgestapeld. Voor ons komen, na Byron, alleen engelsche schrijvers en schrijfsters van den eersten rang in aanmerking. Schilderingen van het leven der engelsche aristokratie, wij bekomen ze bij hem uit de eerste hand. Lord Henry Amundeville's persoon, zijne gemalin, zijne buitenplaats, zijne gasten, - er bestaan duizend kopijen van; maar de originelen werden door niemand overtroffen. Niemand kan ons aan eene fraaijer beschrijving van Norman Abbey, niemand aan een historischer Black Friar helpen, dan Byron; want met eigen oogen, beweerde hij, had hij den spokenden monnik aanschouwd, en Norman Abbey was slechts een andere naam voor zijn eigen Newstead, het landgoed zijner vaderen.

Doch genoeg over het bijwerk. Eene moeilijker taak dan het overbrengen van den lezer in nogmaals een nieuw land en te midden eener nieuwe wereld, was voor den dichter het scheppen van een nieuw vrouwekarakter; en het verwondert ons niet hem het optreden dezer britsche uitverkorene, die de vorige heldinnen deels evenaren, deels overtreffen moest, met de uiterste zorg te zien voorbereiden. Aurora Raby wordt eerst binnengeleid nadat alle andere gasten aangekomen zijn, het gezelschap voltallig is, en wij reeds verlangend naar haar beginnen uit te zien.

XV

Ofschoon de held van Byron's dichtstuk een zot noch een lafaard is, ontbreken hem nogtans te zeer de eigenschappen van den wijze, dan dat hij in alle opzigten voor een toonbeeld van manlijkheid zou kunnen doorgaan. Er groeit uit hem geen

Hamlet. Dan wel, hij wordt verhinderd dit te worden, doordat het krachtiger beeld van den dichter zelf gestadig nevens het zijne rijst; de voogd den pupil overschaduwet, en *our little friend Don Juan* dientengevolge steeds *our little friend Don Juan* blijft, half man, half knaap.

De vrouwen daarentegen door welke Juan bekoord wordt, en onder wier invloed zijn karakter zich vormt, bezitten, ondanks hare jeugd, de volle heerschappij over zichzelf. Zij laten zich medeslepen door hare hartstogten, maar niet als kinderen. Met den volledigen bloei harer schoonheid gaat een volwassen oordeel gepaard, en van hare handelingen of hare overleggingen ontvangt niemand den indruk, met kostschoolmeisjes te doen te hebben.

Op grond hiervan zou men in verzoeking komen *Don Juan* een heldedicht te noemen, waarin door heldinnen de hoofdrol vervuld wordt; meer eene verheerlijking der vrouwen *à propos* van een jongen man, dan de geschiedenis van diens zegepraal op verleiding en eigen zwakheid.

Doch ik maak de opmerking slechts omdat Byron's schets van Aurora mij toeschijnt haar te regtvaardigen, en hij ook weder onder het teekenen dezer jonge landgenootte zoo mild is met zijne onwillekeurige hulde aan vrouwelijke meerderheid. Milder dan ooit, kan men zeggen; want Aurora, beheerscht niet in de eerste plaats hare omgeving door hare schoonheid of haar vernuft, maar, bij eene zachtheid die tederheid verwachten doet, door vastheid en onverstoorbaarheid van geest:

A lovely being, scarcely form'd or moulded;
A rose with all its sweetest leaves yet folded;

Rich, noble, but *an orphan*; left an only
Child to the care of guardians good and kind;
But still her aspect had *an air so lonely!*
Blood is not water; and where shall we find
Feelings of youth like those who overthrown lie
By death, when we are left, alas! behind,
To feel, in friendless palaces, *a home*
Is wanting, and our best ties in the tomb?

Early in years, and yet more infantine
In figure, she had something of sublime

In eyes which sadly shone, as seraphs' shine.
 All youth - but with an aspect beyond time;
 Radiant and grave - as pitying man's decline;
 Mournful - but mournful of another's crime,
 She look'd *as if she sat by Eden's door,*
And grieved for those who could return no more.

She was a catholic too, sincere, austere,
 As far as her own gentle heart allow'd,
 And deem'd that fallen worship far more dear,
Perhaps because 't was fallen: her sires were proud
 Of deeds and days when they had fill'd the ear
 Of nations, and had never bent or bow'd
 To novel power; and as she was the last,
 She held their old faith and old feelings fast.

She gazed upon a world she scarcely knew,
As seeking not to know it; silent, lone,
 As grows a flower, thus quietly she grew,
 And kept her heart serene within its zone.
There was awe in the homage which she drew;
 Here spirit seem'd as seated on a throne
 Apart from the surrounding world, and strong
 In his own strength - most strange in one so young. - (XV, 43-47).

In zijne jonge jaren zou Byron, in plaats van met het aanduiden van zulk een beeldje zich te vergenoegen en in de werkelijkheid te blijven, door het over te planten in eene onnatuurlijke omgeving het bedorven hebben. Thans eerbiedigt hij zijn eigen eerbied. Hij zegt ons alleen welken indruk deze dochter van het Noorden, met hare aan het bovenzinnelijke grenzende austeriteit, op Juan maakte, en welke herinneringen zij bij hem wakker riep:

Juan knew nought of such a character -
 High, yet resembling not his lost Haidee;
 Yet each was radiant in her proper sphere:
 The island girl, bred up by the lone sea,
 More warm, as lovely, and not less sincere,
 Was nature's all: Aurora could not be
 Nor would be thus; - the difference in them
 Was such *as lies between a flower and a gem.* - (XV, 58).

Dit vorstelijke in Aurora doet dezelfde werking als het vorstelijke in Laura bij Petrarca, en in Beatrijs bij Dante. Te zeer vrouw om door het bekoorlijke in Juan zich niet aangetrokken te gevoelen, heeft het gerucht haar omtrent zijn verleden te goed ingelicht, dan dat zij hare toenadering niet van eene algeheele zinsverandering afhankelijk stellen zou. Hare terughouding is volkomen. Hij, intusschen, leert aan één goedkeurenden blik harer oogen weldra meer waarde hechten, dan aan al hetgeen te voren zijne zinnen of zijne ijdelheid gestreeld mag hebben. Hij gaat er prijs op stellen, haar medegevoel te verdienen. Hij rijst in zijne eigen schatting door stilzwijgend zich aan Aurora's voorwaarden te onderwerpen:

And certainly Aurora had renew'd
 In him some feelings he had lately
 Lost or harden'd; feelings which, perhaps ideal,
Are so divine that I must deem them real:

The love of higher things and better days;
 The unbounded hope, and heavenly ignorance
 Of what is call'd the world, and the world's ways;
 The moments when we gather *from a glance*
 More joy than from all future pride or praise,
 Which kindle manhood, but can ne'er entrance
 The heart *in an existence of its own,*
Of which another's bosom is the zone.

And full of sentiments, sublime as billow's
 Heaving between this world and worlds beyond,
 Don Juan, when the midnight hour of pillows
 Arrived, retired to his: but *to despond*
Rather than rest. Instead of poppies, *willows*
Waved o'er his couch; he meditated, fond
 Of *those sweet-bitter thoughts* which banish sleep
 And make the worldling sneer, *the youngling weep.*
 (XVI, 107-110).

Kan het mathematisch bewijs geleverd worden dat werkelijk Byron's voornemen is geweest, zijn dichtwerk en den roman van Don Juan's leven op deze wijze te laten eindigen? Niemand zal dit beweren. Doch wij eeren Byron en ons zelf,

wanneer wij het waarschijnlijk achten. Het is de natuurlijke oplossing der poëzie; en al stelt onze eeuw aan deze nieuwe eischen, wij moeten wenschen dat het dichterlijke zichzelf nooit ontrouw worde.

Nieuwe eischen beteekent nieuwe vormen, nieuwe wegen, meer waarheid, meer moed. Met valsche schaamte komt men er in geen geval. De mechaniek van het menschelijk binnenste is in alle eeuwen en onder alle hemelen dezelfde; en nooit kan de groote dichtkunst een andere roeping hebben, dan terug te voeren naar de bronnen waaruit, hetzij als gevoel of als zamenleving, het menschelijke zijn oorsprong neemt.

XVI

Behalve eene wijsgeerige en eene maatschappelijke, heeft *don Juan* ook eene staatkundige beteekenis. Ik zou dit punt niet aanroeren, indien het, zonder dat eene scheve voorstelling van het geheel ontstond, verzwegen kon worden. Nu de lezer ingelicht is omtrent de hoofdzaak, en hij de geschiedenis der vorming van Juan's karakter ten einde toe heeft kunnen volgen, behoort ook van dit bijwerk melding gemaakt.

Werkelijk is *Don Juan* voor een gedeelte een politiek pamflet. Niet slechts wordt voortdurend op den algemeenen staatkundigen toestand van Engeland en Europa gezinspeeld, maar er wordt regtstreeks strijd gevoerd tegen instellingen en personen; en altijd uit één oogpunt, in naam van één liefde en één haat. De dichter heeft zijne diepgewortelde persoonlijke antipathien. Hij kan de vorsten der Heilige Alliantie niet uitstaan; den prins Regent niet, lord Castlereagh niet, den hertog van Wellington niet. Inzonderheid de hertog van Wellington is het voorwerp zijner satire. De tien eerste stanza's van Canto IX zijn geheel aan hem gewijd - tachtig vijandige verzen.

Ik kies dit voorbeeld omdat ik mij wensch te beperken, en ook omdat Byron's eenzijdigheid hier tegelijk in hare grootheid

en hare goedheid uitkomt. Wij Nederlanders hebben, al gingen wij niet tot de hoofdbron, uit de stukken in Bosscha's *Leven van Willem den Tweede* Wellington van eene zeer gunstige zijde leeren kennen. Wij bewonderen zijne koelbloedigheid in 1815, bij Waterloo. Nog meer bijna bewonderen wij hem in 1813, wanneer hij met zijn leger Spanje dwars doortrekt en den slag bij Vittoria wint. Zijn gang in dien merkwaardigen veldtocht herinnert ons den europeschen generaal, die in Indie oorlog leerde voeren. Lezers die in langen tijd (het boek zal weldra dertig jaren oud zijn) Bosscha niet raadpleegden, kan ik de herlezing dier bladzijden aanbevelen.

Byron is niet edelmoedig wanneer hij, met zinspeling op de fransche uitspraak van Wellington's naam, bewaard gebleven in een fransch liedje Het liedje van Béranger:

Faut qu' lord Vilainton ait tout pris,
Gnia plus d'argent dans c' gueux d' Paris etc.

, den hertog 'Vilainton' noemt, en in dat leelijk karakter hem aansprakelijk stelt voor het fusillieren van den maarschalk Ney; of hem verwijt, voor rekening van het hongerijsdengelsche volk, kwanswijs uit erkentelijkheid voor de bij Waterloo bewezen diensten, begiftigd te zijn met eene sabijnsche landhoeve van een half millioen pond sterling. Er is een begin van miskenning in de vraag: 'Mag ik weten wie nog meer door Waterloo gebaat zijn, behalve gij en de uwen?'; in het herinneren aan wijlen Pitt, die den roem verwierf 'Engeland gratis geruïneerd te hebben'; in de met eene bede besloten toestemming:

There is no doubt that you deserve your ration,
But pray give back a little to the nation.

Dit alles klinkt hard en onaangenaam, maar het welt niet uit eene onreine bron. Het is de taal van den onbaatzuchtigen jongen man; die weinige maanden later de opbrengst *zijner* te gelde gemaakte landhoeve aan de zaak van Griekenland ten offer brengen zou. De Byron van *Don Juan* bovendien berijdt twee paarden, die het ons vrij staat stokpaarden te noemen,

mits door ons op de edelmoedigheid zijner beginselruiterij niet afgedongen worde.

Zoo hij, met eene bij Shakespeare geborgde overdragtelijke zegswijs, Wellington ‘het puik der keel-afsnijders’ noemt, het is niet omdat hij persoonlijk iets tegen den hertog heeft, maar omdat elke oorlog, tenzij gevoerd in naam der nationale onafhankelijkheid, hem een gruwel is. Geen ander dichter der 19de eeuw heeft uit zulk een diep gevoel van deernis met het lijden van onschuldigen, de rampen van den krijg zoo welsprekend bezongen als Byron.

Uit sommige bijzonderheden, in levensbeschrijvingen van den hertog, mag men afleiden dat ook Wellington alleen zijns ondanks sommige bloedbaden aangerigt heeft. Het was geen moordlust, die meermalen hem tot een beul maakte; en een geheel onpartijdig beoordeelaar zou dit in rekening gebragt hebben. Nogtans bekladt of lastert Byron niet, wanneer hij den hertog bij voorkeur als een der groote menscheslagters zijner eeuw aanduidt. Hij noemt slechts de zaken bij haar waren, voor onze natuur al dan niet vleijenden naam; onverblind door den glans van goud of titels, de eerbewijzen van vorsten, of de toejuichingen der gestreelde nationale eigenliefde.

Pikant is de aanteekening uit het dagboek van een engelsch fuselier, die onder Wellington den veldtogt in Spanje medemaakte. Byron citeert de plaats in eene noot. ‘Mij en vier anderen,’ verhaalt die knaap, ‘werd toentertijd het stukslaan van scheepsbeschuiten opgedragen, om voor de honden van lord Wellington pap van te maken. Ik had een ergen honger, en was in mijn schik met de karwei, daar wij onder het breken gelegenheid vonden onze bekomst te eten; hetgeen mij althans sedert ettelijke dagen niet had mogen gebeuren. Onder de hand dacht ik voortdurend aan den Verloren Zoon, en, zuchtend over mijn veracht bestaan en gelogenstrafte uitzigten, voederde ik de honden’.

Byron houdt er van, dus den vinger te leggen op de tegenstrijdigheid van wezen en schijn. Hij bemint de *chronique scandaleuse* om de verrassende feiten van dien aard, nietig maar leerzaam; welke zij vaak aan het licht brengt. Zijn geheele dichtwerk, kan men zeggen, is een ontrafelen der pronkge-

waden van denkbeeldige grootheid, roem, geluk, godsvrucht, of braafheid. Toen nog niemand in Europa zich rekenschap gegeven had, hijzelf evenmin als de anderen, van hetgeen men onder een proletariër te verstaan heeft; reeds toen (dit is het andere stokpaard, zoeven bedoeld) was Byron een paladijn van het proletariaat. Even flauw als bij hem de militaire ader klopt, even warm gevoelt hij voor de gebreklijgende lagere standen der burgerlijke zamenleving. Wij hoorden het aan zijn vergoelijken der nederlandsche drankverslaving. Wij zien het aan zijn medegaan met de denkwijze van dien beschuitbrekenden engelschen soldaat.

Mogt Wellington in Spanje er geen jagthonden op nahouden, voor het genoeg van hemzelf of der officieren van zijn leger? Zou in elk geval het medevoeren eener drift maîtressen niet veel ergerlijker geweest zijn? Of, zoo het een het ander niet verhinderde, is *hij* een flink subaltern militair, die onder het bereiden eener hondepap, zich overgeeft aan weemoed, en bijbelsche gelijkenissen herkaauwt?

Ongetwijfeld raken deze vragen de zwakke zijde van Byron's gevoel. In de overdrijving van elke filantropie is iets ziekelijks. Doch bij hem wortelde de deernis met den kleinen man in eene krachtige vrijheidsliefde, opgevat als afkeer van hetzij militair, hetzij burgerlijk despotisme. Helder was hij zich bewust dat, zoo het proletariaat bijgeval regering werd, of eene regeringspartij zich van het proletariaat bediende ten einde zelve op het kussen te komen, het met zijne sympathie terstond gedaan zou zijn. 'I was born for opposition', zegt hij aan het slot der 22ste stanza van Canto XV, en gaat dan voort:

But then 't is mostly *on the weaker side*:
 So that I verily believe, if they
 Who now are basking in their full-blown pride
 Were shaken down, and 'dogs had had their day',
 Though at the first I might by chance deride
 Their tumble, I should turn the other way,
 And wax *an ultra-royalist in loyalty*,
 Because I hate even democratic royalty.

Zoolang echter deze duurde, en er voor haar geen termen bestonden zich terug te trekken, was zij opregt en levendig.

Zelf is het nog meer om die, dan om de andere reden, dat

hij Wellington haat. De man der slagvelden, die in Indie, in Spanje, in Brabant, stroomen menschebloed heeft vergoten, werd tweemalen zijne antipathie, sedert hij, in de dienst der reaktionaire Heilige Alliantie en als haar troetelkind, zich liet aanleunen de Bevrijder van Europa en de Redder der Natien genoemd te worden. Byron gaat inwendig koken, wanneer hij bedenkt dat een engelsch edelman (gelukkig was hij maar een Ier, grootgebracht bij aardappelen) zich in die mate heeft kunnen vernederen en hij deswege door de engelsche natie bewierookt is. Een fraaije Bevrijder! Een Redder om er een op toe te geven! Een handlanger en oogedienaar der Legitimiteit ja, die in de weldadige luwte van russische, pruissische, oostenrijksche arendsvleugelen, nieuwe kluisters voor de Franschen, de Spanjaarden, en de Nederlanders hielp smeden! Weg met hem. Hij moge reeds door zijne haren gegroeid zijn, toch is hij maar een nieuwbakken held. Groote dingen mag hij volbragt hebben, de grootste liet zijn kleine geest ongedaan, lijdelijk toeschouwer van het schofferen der menschheid:

Though Britain owes (and pays you too) soo much,
 Yet Europe doubtless owes you greatly more;
 You have repair'd legitimacy's cruch -
 A prop not quite so certain as before:
 The Spanish, and the French, as well as Dutch,
 Have seen, and felt, how strongly you *restore*;
 And Waterloo has made the world your debtor
 (I wish your bards would sing it rather better).

You are 'the best of cut-throats': - do not start;
 The phrase is Shakespeare's, and not misapplied.
 War is a brain-spattering, windpipe-slitting art,
 Unless her cause by rigt be sanctified.
 If you have acted once a generous part,
 The world, not the world's masters, will decide,
 And I shall be delighted to learn who,
 Save you and yours, have gain'd by Waterloo?

I don't mean to reflect - a man so great as
 You, my Lord Duke! is far above reflection.
 The high Roman fashion too of Cincinnatus
 With modern history has but small connexion:

Though as an Irishman you love potatoes,
 You need not take them under your direction;
 And half a million for your Sabine farm
 Is rather dear! - I'm sure I mean no harm.

As these new Canto's touch on warlike feats,
 To You the unflattering muse deigns to inscribe
 Truths that you will not read in the gazettes,
 But which ('t is time to teach the hireling tribe
 Who fatten on their country's gore and debts)
Must be recited - and without a bribe.
 You did great things; but, not being great in mind,
 Have left undone the greatest - and mankind.

XVII

'Il voit rouge' zeggen de Franschen tegenwoordig, wanneer zij een volksmenner zich voor eene *idée fixe* hooren staan opwinden, tot hij als een dolle stier in een spaanschen circus ten slotte enkel roode doeken om zich heen ziet zwieren. Iets van dien aard overkomt Byron, telkens als hij over de vrijheid begint. Wij Nederlanders zullen hem nimmer toegeven dat ons land achteruit gegaan is omdat het een koninkrijk werd, of dat onze Willem de Eerste slechts naar het pijpen der Heilige Alliantie gedanst heeft.

Doch om uitzonderingen op den regel bekommert Byron zich niet. De Heilige Alliantie is hem een monsterverbond van drie schijnheilige tirannen, die alle drie verdienen zouden, gelijk Napoleon naar Sint-Helena, aan boord van een schip naar Senegal gebragt te worden, om op hunne beurt, in die bakermat van het levend ebbenhout, slavernij te verduren: blanke losprijs van het in ketenen zuchtend Europa Toespraak aan Wilberforce, stanza 82 en 88 van Canto XIV:

You have freed the blacks - now pray shut op the whites.
 Shut up the bald-coot bully Alexander;
 Ship off the Holy Three to Senegal;
 Teach them that 'sauce for goose is sauce for gander,'
 And ask them how *they* like to be in thrall.

. Om kort te

gaan, wanneer bij Byron de hartstogt der vrijheid ontwaakt, dan stijgt de zedelijkheid hem naar het hoofd, en zijn het *blood-shot* oogen waarmede hij de menschen en de dingen ziet. Hem is de vrijheid een ander Roodkapje, steeds in gevaar verslonden te worden door een legitimistischen, autokratischen, despotischen wolf. De godin draagt de frygische muts; en hij zelf, haar heraut en haar schildknaap, is de ideale jakobijn.

Wij moeten niet toelaten dat in naam dezer buitensporigheid een blaam op Byron's liefde voor Griekenland geworpen worde. Van het oogenblik af dat hij zich voor de Grieken in de bres is gaan stellen, heeft zijne vrijheidsliefde zich gelouterd en is zij, van een dogme, praktijk en gezond verstand geworden. Eene dichterlijker daad dan Byron's toewijding aan de Hellenen, gekroond door zulk een benijdenswaardigen dood en aangekondigd in zulk een verheven laatste lied De strofen: *On this day I complete my thirty-sixth year*, geschreven te Missolonghi, 22 Januarij 1824. Den 19^{den} April stierf hij., heeft Europa in onze eeuw nog niet beleefd.

Maar wel mogen wij er op drukken dat gedurende zijn verblijf in Italie, tot het vertrek naar Griekenland, zijn jakobinisme hem carbonaro heeft doen worden en, *à la barbe* der oostenrijksche politie, die aanvankelijk den pair van Engeland niet aandurfde, zijne woning te Ravenna, herschepen in een tuighuis, beschikbaar stellen voor de bloem der zamenzweerders tegen de italiaansche reaktie van 1820 en vervolgens. Byron, die niet zou geweigerd hebben koning der Hellenen te worden, is in theorie, dit behoeven wij niet uit het oog te verliezen, evenals Milton een koningshater geweest, een pleitbezorger van vorstelijke teregtstellingen. Hij zag zich, meende hij, daarin voorgaan door de natuur zelve, die zoo min gekroonde als ongekroonde hoofden spaart.

Eene geschikte proeve zijner denkwijns op dit punt vindt men in CantoX, stanza 24 en 25, waar Juan aan het hof van Katharina II verschijnt. Al streelt het nog zoo zeer de ijdelheid van den jongen Spanjaard dat de czarin al spoedig een goed oog op hem laat vallen, hij kan zich niet ontveinzen (zij

was van 1729, en wij zijn in 1789 of 1790) dat Harer Majesteits eerste jeugd voorbij is. 'Alleenheerschers', filosofeert de dichter op dit pas, 'alleenheerschers mogen over nog zoo vele werktuigen beschikken, op de grondstof vermogen zij niets, en rimpels zijn regte democraten: zij weten van geen hovelingspelen. Ook de dood is een alleenheerscher, en de meest autokratische van allen. Maar tegelijk is hij de groote en algemeene Gracchus, wiens *agrarische wet* maar één groene zode kent voor hem die de wereld met het gerucht van zijn naam, zijne wapenfeiten, of zijne feesten vervulde, en voor den armen drommel die nooit zoo veel grond in eigendom bezat als hij met zijn voet bedekken kon. Dezelfde lijken dienen als mest voor denzelfden oogst. Laat ons er rond voor uitkomen: de dood is een radikaal.' Het engelsch is minder breedsprakig:

Sovereigns may sway materials, but not matter,
 And wrinkles, the d-d democrats, won't flatter:
 And Death, the sovereign's sovereign, though the great
 Gracchus of all mortality, who levels,
 With his *Agrarian* laws, the high estate
 Of him who feasts, and roars, and revels,
 To one small grass-grown patch (which must await
 (Corruption for its crop) with the pour devils
 Who never had a foot of land till now, -
 Death 's *a reformer*, all men must allow.

Een radikaal, een jakobijn, een carbonaro, een lid der roode Internationale, een nihilist, een sociaal-demokraat, - zonder Byron's bedoeling te vervalschen kunnen wij voor zijn *reformer* naar welgevallen elk dier namen in de plaats stellen. Met een beroep op de natuurwetten, regtvaardiging van de gelijkheid der menschen en de zelfstandigheid der volken, verklaart hij den oorlog aan het door Nesselrode en Metternich, door Castlereagh en Wellington vertegenwoordigd régime. Nadrukkelijker dan hijzelf heeft kunnen voorzien, en in eigenlijker zin dan hemzelf aangenaam zou geweest zijn, was hij met woorden, gevoelens, en daden, de aankondiger der maatschappelijke en staats-omwentelingen die gedurende vijftig jaren na zijn dood elkander in Europa als nagelopen hebben. Zijn geest heeft gespoekt in de Julij-dagen van 1830, in de

Februarij- en de Maartdagen van 1848. Met Garibaldi en Cavour heeft Byron medegedaan aan het tot stand brengen der italiaansche eenheid. Hem citéren de sociaal-demokraten van over den Rijn, wanneer zij de duitsche eenheid, door prins Bismarck bewerkt, niet voor de ware erkennen willen. Hij is herleefd in Leopardi, in Heine, in Poutchkine en in Gogol, in Tourgueneff en in Gontcharoff. In de dagen der parijsche Commune heeft hij zijns ondanks medegevochten tegen de Versaillanen. Hij is de ziel van het engelsch Chartism geweest; bleef niet vreemd aan het aanvankelijk verdeelen van Turkije door de panslavisten; zou te vergeefs beproeven elke medepligtigheid aan de aanslagen op het leven van Alexander II van zich af te werpen; en heeft meer dan eenig ander Engelschman er toe bijgedragen, de engelsche natie van haar overgeleverd kerkgeloof te ontzwavelen.

Ik ben mij bewust te overdrijven, wanneer ik dit alles vastknoop aan eene strofe of wat, gerigt tegen den hertog van Wellington, die, evenmin als Byron, het kon helpen dat hij was die hij was en deed wat hij deed. Strikt genomen heeft na zoo langen tijd en zoo vele veranderingen niemand het regt te bepalen, wat er uit Byron gegroeid en hoe door hem gehandeld zou zijn, indien hij, evenals zijn tijdgenoot Carlyle, zes en tachtig jaren oud geworden ware. Zijn kordaat en menschkundig optreden in Griekenland, zonder hersenschimmen, zonder valsche gemoedelijkheid, dwingt zelfs aan te nemen dat, zoo hij was blijven leven, de ondervinding en de omstandigheden een ander mensch van hem zouden gemaakt hebben, en de praktische Engelschman, zonder schade voor den dichter, ten slotte zou bovengekomen zijn.

Nogtans ontwerp ik van hem en van zijn hoofdwerk geen ontrouw beeld. Integendeel, de Byron die vóór het einde van zijn zeven en dertigste jaar gestorven is, de Byron der werkelijkheid, wordt alleen gekend uit de revolutionaire, roodrepublikeinsche ideeën van *Don Juan*. Bedille wie wil de wegen der Voorzienigheid; veroordeele wie wil den mensch en den man, - *Don Juan* is de doos van Pandora waaruit al de booze geesten, die sedert April 1824 in Europa hebben huisgehouden, een voor een te voorschijn gesprongen zijn. Onze schuld

is het niet, de schuld van den referent allerminst, zoo ook de Hoop het nest begeven heeft.

XVIII

Voor al drie engelsche auteurs van naam hebben in de eerste jaren na Byron's dood het oordeel zijner landgenooten over hem voor een geheel menscheleeftijd helpen vestigen.

Door zijn *Leven en Brieven* uit te geven stichtte Thomas Moore hem niet slechts een gedenkteeken, maar stelde een ieder in de gelegenheid omtrent Byron's gebreken en goede eigenschappen zich eene meening te vormen. In een vermaard tijdschrift-artikel bragt Macaulay de lagchers op Byron's zijde, door geestig de chronische aanvallen van deugdzame verontwaardiging bij het engelsch publiek te persifleren. Disraëli won voor hem en voor Shelley het medegevoel, door in een half historischen roman van beiden een innemend fantasiebeeld te ontwerpen. Sedert 1837, kan men zeggen, het jaar waarin *Venetia* verscheen, heeft in Engeland de openbare meening omtrent Byron op die drie werken geteerd. Over Moore's leven van Byron hiervóór. Het bedoelde opstel van Macaulay is opgenomen in de *Critical Essays*. Disraëli's *Venetia* wordt in de Tauchnitz-Edition gevonden, No. 457 en 458.

Geen wonder dat in den laatsten tijd, onder den invloed der door Swinburne aangevoerde reaktie in de engelsche poëzie, daarin verandering gekomen, en na zoovele jaren de kritiek ten opzichte van Byron weder vloeibaar geworden is. Swinburne's bloemlezing en studie, Matthew Arnold's bloemlezing en studie, John Nichol's leven van Byron in de reeks 'English Men of Letters', zijn er de bewijzen van. Doch mijne aandacht behoort alleen aan *Don Juan*, en ik moet mij vergenoegen op die verschijnselen in het voorbijgaan te wijzen. Nog enkele proeven, en de lezer is vrij.

Byron's scherts is beurtelings de scherts van Beaumarchais,

die voor de herinneringen van den schoolknaap de toejuicing der volwassenen vraagt, en de scherts van Voltaire, die ook het walgelijke of afzigtelijke in zich opneemt, en niet terug deinst voor het profane. Te dien aanzien wortelt *Don Juan* in den franschen geest der 18de eeuw. Een fonteinworp van vernuft, vrolijke bladzijden bij de vleet; doch zelden of nooit een breede, gulle, goedronde lach: 'laughter holding both his sides', gelijk Milton ergens teekenachtig zegt, of gelijk bij Homerus de goden lagchen.

Wanneer Byron een storm in de Middellandsche Zee schildert en het vaartuig met man en muis dreigt te vergaan, dan bemint hij de opmerking hoe van de spaansche of italiaansche matrozen de eene helft gebeden ligt te prevelen, de andere helft om brandewijn roept. Van het bijzonder verschijnsel maakt hij met welgevallen eene algemeene wet:

There's nought, no doubt, so much the spirit calms
As rum and true religion; thus it was,
 Some plunder'd, some drank spirits, some sung psalms...
 Strange sounds of *wailing, blasphemy, devotion*,
 Clamour'd in chorus to the roaring ocean. - (II, 34).

De eerste stuurman heeft te Cadix eene schandelijke ziekte opgelopen; en dit is de reden dat de andere schipbreukelingen, wanneer zij na het verslinden van Pedrillo, omdat die stuurman een gezet persoon is, een begeerigen blik op hem werpen, bij nader inzien zich van hem afwenden:

And next they thought upon the master's mate,
As fattest; but he saved himself, because,
 Besides being much averse of such a fate,
 There were some other reasons; the first was,
He had been rather indisposed of late,
 And that which chiefly proved his saving clause,
 Was a small present made to him at Cadiz,
 By general subscription of the ladies. - (II, 81).

Ook wanneer de dichter tot zichzelf inkeert, en hij zijn eigen gemoedsbestaan teekent, zien wij hem behagen scheppen in het op één lijn stellen van het platte en het ideale; niet

met het doel eene kenmerkende neiging zijner eeuw te gispren, zooals wanneer hij eene satirieke lofrede op de geldzucht houdt en de ironie hem welsprekend maakt (XII, 7-14), maar alleen omdat die soort van geestigheid hem aangeboren, of in zijne jeugd door lezen bij hem is ontwikkeld. Hij houdt er van, zich voor te doen als een praktisch wijze, die al vroeg van den bijbelschen Prediker heeft geleerd dat alles ijdelheid is:

What is the end of fame? 't is but to fill
 A certain portion of uncertain paper;
 Some liken it to climbing up a hill,
 Whose summit, like all hills, is lost in vapour;
 For this men write, speak, preach, and hero's kill,
 And bards burn what they call their 'midnight taper',
 To have, when the original is dust,
 A name, a wretched picture, and worse bust.

But I, being fond of true philosophy,
 Say very often to myself: 'Alas!
 All things that have been born were born to die,
 And flesh (which Death mows down to hay) is grass;
 You've pass'd your youth not so unpleasantly,
 And if you had it o'er again - 't would pass.
 So thank your stars that matters are no worse,
 And read your Bible, sir, and mind your purse.' (I, 218, 220).

Somtijds is er in die ligtzinnigheid iets dat pijn doet, zooals wanneer wij het gemeen eene gevallen koningin hooren uitjouwen, of het zien staan lagchen om een verheven kunstwerk. Andere keeren is zij alleen balddadig en vermaakt ons, zonder betere gevoelens bij ons te wekken. De dichter van sommige der edelste of tederste vrouwekarakters in de nieuwere letterkunde van Europa, wordt eensklaps een schalk, een guit, een kwajongensachtige page, gelijk zijn eigen held. Van zijne hulde aan de schoonheid, de deugd, de liefde, blijft niets over dan de impertinente droom van een naauwlijks student geworden gymnasiast:

I love the sex, and sometimes would reverse
 The tyrant's wish, 'that mankind only had

One neck, which he with one fell stroke might pierce':
 My wish is quite as wide, but not so bad,
 And much more tender on the whole than fierce:
 It being (not now, but only while a lad)
 That womankind had *but one rosy mouth*
To kiss them all at once from north to south. - (VI, 27).

Wij kunnen er niet aan twijfelen dat eene ader, die zoo rijkelijk vloeide, onder de slagaderen van Byron's wezen behoord heeft; en wanneer wij van de beschaving die hij vertegenwoordigt ons eene juiste voorstelling wenschen te vormen, - zoodat het ons duidelijk wordt waarom hij sommigen mishaaft, anderen bekoort, nog anderen nu aantrekt, straks afstoot, - dan moeten wij het brooddronkene zijner luim, dat aan de modellen waarnaar hij zich gerigt heeft zoo levendig herinnert en tegelijk hem zelf zoozeer tot een type maakt, vooral niet over het hoofd zien.

Neem ook de vele plaatsen in *Don Juan* waar Byron rekenschap tracht te geven van hetgeen hij eigenlijk heeft bedoeld, en van de soort waartoe wij volgens hem het gedicht te brengen hebben. *Tracht*, zeg ik; want hij komt er telkens op terug, en eerst allengs wordt de zaak hem duidelijk. Aan het slot van elke voltooide episode; in den aanhef van elke volgende; hetzij hij den lezer op nieuw toespreekt, of voor eene poos afscheid van hem neemt, - keer op keer brengt hij het onderwerp ter spraak. Eindelijk, daar vinden wij in de eerste strofen van den laatsten Canto de beslissende formule!

Doch ofschoon wij erkennen moeten dat werkelijk niets anders door den dichter beoogd is, dan onder het keuvelen over aarde en hemel, leven en dood, droefheid en vreugde, mannen en vrouwen, volken en bijzondere personen, zijn eigen binnenste voor ons bloot te leggen, zijn toon verandert niet. Met eene scherpzinnigheid die moralisten hem benijden moeten, wijst hij de fout aan, welke in eene naderende toekomst de voorname karakterfout der europesche jongelingschap zijn zal. Wij zijn op het punt hem voor een ziener te gaan houden, en het zou ons niet verwonderen zoo er eene profetische boetrede volgde. Niets van dien aard. In naam eener wijsbegeerte die aan het goed regt van den twijfel-zelf twijfelt; aan de ver-

schijnselen alleen als verschijnselen waarde hecht; wordt de opgemerkte fout met eene woordspeling weggelagchen. Ten einde toe blijft *Don Juan* dezelfde sfinx der eeuw, met dezelfde ondeugende uitdrukking in den noodlottigen blik:

The antique Persians taught three useful things, -
 To draw the bow, to ride, and speak the truth.
 This was the mode of Cyrus - best of kings -
 A mode adopted since by modern youth.
 Bows have they, *generally with two strings*;
Horses they ride without remorse or ruth;
 At speaking truth perhaps they are less clever,
 But *draw the long-bow* better now than ever.

The cause of this effect, or this defect, -
 'For this effect defective comes by cause', - Woorden van Polonius tot de moeder van Hamlet,
 wanneer hij een bewijs van Hamlet's krankzinnigheid zal gaan aanvoeren.
 Is what I have not leisure to inspect;
 But this I must say in my own applause,
Of all the Muses that I recollect,
 Whate'er may be her follies or her flaws
 In some things, *mine's beyond all contradiction*
The most sincere that ever dealt in fiction.

And as she treats *all* things, and ne'er retreats
 From *any* thing, this epic will contain
 A wilderness of the most rare conceits,
 Which you might elsewhere hope to find in vain.
 'T is true *there be some bitters with the sweets*,
 Yet mix'd so slightly that you can't complain,
 But wonder they so few are, since my tale is
 'De rebus cunctis et quibusdam aliis'. - (XVI, 1-3).

XIX

Vijftig jaren geleden was men vrij algemeen van gevoelen

dat op zulk een bodem geen echte poëzy wassen kon; en zelfs Macaulay, hoewel hij toegaf dat eerst een volgend geslacht over de eigenlijke beteekenis van Byron's werken grondig zou kunnen oordeelen, vermoedde niet, dat Byron eenmaal blijken zou, door de omstandigheden en zijn genie, als gevormd te zijn tot den dichter eener toekomst.

Wanneer de nieuwere engelsche kritiek Byron bij voorkeur aan Wordsworth meet, en door het bepalen van de waarde des eenen tot een zuiver begrip des anderen zoekt te komen, dan legt zij ongetwijfeld te weinig nadruk op de hoofdvraag. Toch wordt het algemeene in Byron's poëzie, in onderscheiding van het meer plaatselijke en nationale in die van Wordsworth, door Swinburne en de zijnen erkend en de juistheid van Macaulay's voorgevoel bevestigd. En kan het anders? De opregtheid in welke Byron zijn uitgangspunt neemt, is niet maar de springveer van bekentenissen die het eene oogenblik ons grieven, het andere ons onverschillig laten. Zij is het ook van uitboezemingen die ons diep en weldadig treffen; zij leent aan zijne schoonheden eene eigen bekering; zij wijst den weg dien in onze eeuw de letteren te volgen hebben, en die niet in Engeland alleen, maar ook in Duitschland, in Frankrijk, in Nederland zelf, reeds tot menige duurzame verovering leidde.

In sommige plaatsen van *Don Juan* wordt eene volmaaktheid bereikt, die alleen eigen is aan poëzie der hoogste orde. Men benadeelt die trekken, door ze aan te wijzen buiten hun verband, of onafhankelijk van de aangename tegenstelling hunner verhevenheid met het gemeenzame der omgeving. Maar onzeker maken kan men hunne waarde niet, al vermindert men deze onwillekeurig. Het volgend beeld van het menschelijk leven in zijne belangwekkende nietigheid, - onnaspeurlijke morgenster, rijzend boven de ongemeten zee, - is eene geschikte proeve. Men leert er niet den *geheelen* Byron uit kennen, maar wel den bijzonderen aard van het schoone waaraan eene opvatting der dichtkunst als de zijne het leven geeft:

Between two worlds *life hovers like a star*
 'Twixt night and morn, *upon the horizons verge*:
 How little do we know that which we are!
 How less what we may be! *The eternal surge*

*Of time and tide rolls on, and bears afar
Our bubbles; as the old burst, new emerge,
Lash'd from the foam of ages; while the graves
Of empires heave but like some passing waves. - (XV, 99).*

Dit is een voorbeeld van grootschheid in de uitdrukking, gepaard met nauwkeurigheid in de waarneming van het natuurverschijnsel en levendigheid van gevoel. De bevalligheid drijft boven wanneer de dichter Haidee schildert, die in den vroegen morgen eenzaam naar het strand treedt en Juan komt verplegen in zijne grot:

*And down the cliff the island - virgin came,
And near the cave her quick light footsteps drew,
Whilo the sun smiled on her with his first flame,
And young Aurora kiss'd her lips with dew,
Taking her for a sister. - (II, 142).*

Niet minder bekoort ons het tafereel van Haidee's en Juan's jonge liefde, in den avond die voor een lang en gelukkig volgend leven (waanden zij) hen zich aan elkander verbinden zag. Het zijn noch Paul en Virginie die ons geschilderd worden, noch Chactas en Atala, maar beelden van denzelfden rang in de litteratuur, bij meer waarheid in de voorstelling:

*And now 't was done - on the lone shore were plighted
Their hearts; the stars, the nuptial torches, shed
Beauty upon the beautiful they lighted:
Ocean their witness, and the cave their bed,
By their own feelings hallow'd and united,
Their priest was solitude, and they were wed;
And they were happy, for to their young eyes
Each was an angel, and earth paradise. - (II, 204).*

De twintig stanza's die deze plaats voorafgaan (II, 183-202), allen aan Juan en Haidee gewijd, zijn merkwaardig uit het oogpunt der zamenstelling. Aaneenschakeling van uitweidingen wat de pauzen betreft, waarin de dichter den draad van zijn verhaal telkens laat glijpen en historische herinneringen, anekdoten van den dag, wijsgeerige invallen en bespiegelingen te boek stelt ('I always knock my head against some angel')

klaagt hij schertsend, 'about the present, past, and future state', XV, 91), vormt in *Don Juan* ook de vertelling zelve veel meer eene keus van breed uitgewerkte bijzonderheden, dan eene reeks gelijkmatig voortschrijdende gebeurtenissen. Voornamen overgangen, voornaam uit het ondergeschikt oogpunt der techniek, vallen achter de schermen voor; andere worden maar even aangeduid. Met ingenomenheid daarentegen verwijt Byron bij de gedeelten om welke het hem eigenlijk te doen is, en zondert voor het schilderen van hoofdtoestanden en hoofdpersonen geheele groepen van strofen af. De beweging van het dichtstuk is die eener spiraal, zeide ik. Zij is tevens die van een planetarium. Het geheel draait om één spil, maar elk sterrebeeld volgt tegelijk zijn eigen loop, en de voortgang is een verschuiven van lichtende teekens die telkens op zichzelf een geheel vormen.

Ik haalde eene wijsgeerige opmerking omtrent het menschelijk leven aan, gelijk er in *Don Juan* bij menigte voorkomen. Ziehier eene proeve der andere soort van uitweidingen, die er nauwelijks minder overvloedig zijn dan de wijsgeerige: de persoonlijke. Tevens moge men daarnaar Byron's bedrevenheid in het spelen met de moedertaal beoordeelen.

Het moet den lezer keer op keer getroffen hebben, welke verscheidenheid van toonen Byron het vaderlandsch speeltuig weet te ontlokken, en hoe dit geen enkele maal, hetzij hij het aandoenlijke of het ontzettende uitdrukt, liefelijk droomt, vijandig hekelt, onderhoudend vertelt, of in droefgeestige gedachten zich verdiept, hem ontrouw wordt. Doch ik mag niet eindigen, zonder op dit meesterlijke nog eens afzonderlijk te wijzen.

De plaats is er bovendien eene die ons vrolijk stemmen moet. Gelijk Dante eene enkele maal zichzelf als een weerloos lam voorstelt, en de harde waarheden vergeten schijnt die jaren achtereen den Florentijnen door hem in het voorhoofd gebrand werden, evenzoo poogt Byron hier de schuld der vervreemding tusschen hem en zijne landgenooten van zijne rekening af, en op de hunne te schuiven. Niet hij is onverdragelijk geweest, beweert hij, maar zij onverdraagzaam; en zoo er tusschen hen en hem spraak van menschehaat is kunnen zijn, dan hebben

niet zij de lijdelijke rol vervuld, maar hij. De toon echter waarop de dichter dit alles zegt is van dien aard, dat hij ons toeschijnt aan den ernst zijner paradoxale stelling zelf maar half geloofd te hebben:

Oh, ye immortal gods! what is theogony?
 Oh, thou, too mortal man! what is philanthropy?
 Oh, world, which was and is, what is cosmogony?
 Some people have accused me of misanthropy:
 And yet I know not more than the mahogany
 That forms this desk, of what they mean. *Lycanthropy*
 I comprehend; for, without transformation,
 Men become wolves on any slight occasion.

But I, the mildest, meekest of mankind,
 Like Moses, or Melancthon, who have ne'er
 Done anything exceedingly unkind -
 And (though I could not now and then forbear
 Following the bent of body or of mind)
 Have always had a tendency to spare, -
 Why do they call *me* misanthrope? Because
 They hate me, *not I them*: - And here we 'ill pause.
 (IX, 20, 21).

XX

Geruimen tijd zou men op die wijze kunnen voortgaan voortreffelijke plaatsen uit *Don Juan* bij elkander te stellen, en voor zooveel geest bij zooveel gevoel, zooveel nadenken bij zooveel wereld-, mensche-, boeke- en zelfkennis, beurtelings bewondering te vragen.

De beste proef op de som van Byron's degelijkheid is, dat die gedeelten van zijn werk ons het meest blijven aantrekken waarin de dichterlijke zijde van het menschelijk leven het krachtigst aan het licht komt. Bij veel in *Don Juan* dat ons schokt door zijne vermetelheid, of door zijne naaktheid afgrijzen inboezemt, is er veel dat ons aangenaam bezighoudt, ons

keurig sticht, ons levenslustig stemt; van de algemeene eentoonigheid, om ons heen en in ons zelf, ons luimig troost.

Maar Byron beminnen en vereeren doen wij toch bij voorkeur, wanneer, zooals in de laatste strofen van Canto III (102, 107, 108), in de stilte der italiaansche avondschemering, het luiden der vesperbel voor zijn gevoel het leven eene hoogere wijding leent, die aan alles zich mededeelt, stoffelijk en onstoffelijk.

Van eene herinnering uit Dante maakt hij op die plaats een gelukkig gebruik; en ik wil tot besluit de stanza's uitschrijven. Is het reeds lang geleden dat Byron voor de laatste maal het avondklokje hoorde, - bij het herdenken zijner bewogen levensdagen is de gewaarwording vredig, het in zijn eigen schoone verzen nog eens te laten klinken over zijn graf:

Ave Maria! blessed be the hour,
The time, the clime, the spot, where I so oft
Have felt that moment in its fullest power
Sink over the earth so beautiful and soft,
While swung the deep bell in the distant tower,
Or the faint dying day-hymn stole aloft;
And not a breath crept through the rosy air,
And yet the forest leaves seem stirr'd with prayer.

Oh Hesperus! thou bringest all good things -
Home to the weary, to the hungry cheer,
To the young bird the parent's brooding wings,
The welcome stall to the o'erlabour'd steer;
Whate'er of peace about our hearthstone clings,
Whate'er our household gods protect of dear,
Are gather'd round us by thy look of rest;
Thou bring'st the child, too, to the mother's breast.

Soft hour! which wakes the wish and melts the heart
Of those who sail the seas, on the first day
When they from their sweet friends are torn apart;
Or fills with love the pilgrim on his way,
As the far bell of vesper makes him start,
Seeming to weep the dying day's decay;
Is this a fancy which our reason scorns?
Ah! surely nothing dies but something mourns!

Biecht van een ongelovige; satire gevlochten door eene idylle; elegie met het masker der klucht; haspel eener wijsbegeerte der geschiedenis in de flesch eener sprook, is *Don Juan* in de eerste plaats een koncert en Byron een dichterlijk toonzetter.

1881.